

Arkivens roll i konstruktionen av nationalstaten Sverige

En undersökning av landsarkivens instiftande

Sofie Niemi

Examensarbete (30 högskolepoäng) i arkivvetenskap för masterexamen inom ABM-
masterprogrammet vid Lunds universitet.

Handledare: Charlotte Christensen-Nuges

År: 2016

© Sofie Niemi

Title

The role of the archives in the construction of the national state Sweden. An analysis of the founding of the regional archives.

Abstract

This study describes and discusses the founding of the Regional Archives (landsarkiv) in Sweden. My main focus is to examine to what extent the nationalist movement and the construction of the nation state underlay the founding of the Regional Archives and how it affected the development of the archives. Sweden has seven regional archives. The first, Vadstena Regional Archive, was founded in 1899 and three others, the Regional Archives in Lund, Uppsala and Gothenburg, in the first years of the 20th century. Sweden was not the first country in Europe to develop public archives in regions of the country as a complement to the national archive – France, Denmark, Norway and Belgium together with other countries had already made way.

This study is based on a text analysis of different documents connected with the founding of the Regional Archives. Also some documents not directly connected to the archives, but thematically relevant, are part of the study. The first documents are from the 1860's and the last are from the first years of the 20:th century. The documents consist of government documents, official letters and articles in newspapers and magazines.

The general theory behind the study is social constructionism. The nation state is seen as a construction constructed by the leading social classes in the society. The beginning of the nation state is seen in the 18th century during the Enlightenment and the French revolution, when the absolute monarchy was questioned. I also use institutional theory to analyse the National Archive – the founder of the Regional Archives – as an institution. The thesis is also influenced by theories about museums and especially National museums, since the state archives and the state museums as institutions are similar to each other.

The national Romantic Movement and the increasement of interest for people's history, dialects, peasantry and the life outside the cities are also interesting aspects of the forming of the Regional Archives and the development of the nationalist movement. Another aspect of the founding of the Regional Archives is that of democracy. One of the arguments presented in the official documents regarding the founding of the Regional Archives is based on the "principle of public access to official records", already 1766 a part of the "Swedish Freedom of the Press Act". Although this aspect is always called upon in discussions, the public access to the archival documents does not seem as important as the historians' access to them. With historians writing national history it is much easier to make people feel as parts of the same nation and culture. Seemingly contradictory it is also important to recognize regional differences within the nation, not as separated units, but as building blocks that together form the nation state Sweden.

Master's thesis

Keywords

Archival studies, regional archives, social constructionism, institutional theory, nationalism, nation state

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1	Inledning	5
1.1	Disposition	7
1.2	Syfte och forskningsfrågor	8
1.2.1	Syfte	8
1.2.2	Forskningsfrågor	8
1.3	Teori	9
1.3.1	Socialkonstruktionism	9
1.3.2	Institutionsteori och Riksarkivet som institution	9
1.3.3	Teorier om konstruktionen av nationalstaten	11
1.4	Metod	12
1.4.1	Material och urval	14
1.4.2	Etiska aspekter	17
1.5	Tidigare forskning	17
1.6	Bakgrund	22
1.6.1	Landsarkivets historia i korthet	22
1.6.2	Historiskt perspektiv på nationalismen, nationalstaten och kulturarvet	23
1.6.3	Begreppet ”Nationalstat”	25
2	Undersökning och analys	27
2.1	Processens början	27
2.1.1	Den första utredningen	27
2.1.2	Bernhard Taube och influenserna från Nordens och Europas arkivvärld	31
2.2	Arkivdebatten under 1880- och 90-talen	34
2.2.1	1880-talets begynnande arkivdebatt	34
2.2.2	1890-talets debatt och beslutsfattande	39
2.3	Landsarkivets första år	43
2.3.1	Nationalism och demokrati förenade i landsarkiven	43
2.3.2	Landsarkivet i Vadstena och maktfördelningen	44
2.3.3	Hildebrand och fornminnesparallellen	46
2.3.4	Kyrkoarkivets motstånd – en ideologisk kamp?	48
2.3.5	De finska provinsarkiven	50
2.3.6	Landsarkivet i Lund och arkitektens potentiella makt	52
2.4	Nationalism, regionalisering och historieskrivning	55
2.4.1	Nationalismen då	55
2.4.2	Histeskrivning och diskurstyper	58
2.4.3	Landskap, ursprung och fosterland	59
3	Avslutande diskussion	65
4	Käll- och litteraturförteckning	69
4.1	Källor	69
4.2	Litteratur	71

1 Inledning

Nationalismen och nationalstatsbygget genomsyrade Europa och Norden under 1800-talet och var starkt förknippade med romantikens idéer, men även med den demokratiska rörelsen i samhället sedan upplysningen och den franska revolutionen. Med nationalismen följde en önskan att finna en gemensam identitet för det svenska folket och man försökte med olika medel homogenisera den svenska befolkningen för att passa in den i en idé om en gemensam historia, kultur och språk. Detta skedde genom konst och litteratur, men också genom samhällsinstitutioner, såsom skolan och museer. Min uppsats skall undersöka till vilken grad även arkivväsendet i slutet av 1800-talet kan sägas vara delaktig i bygget av nationalstaten och om de beslut och riktningar som de statliga arkiven tog under denna tid bär spår av nationalstatsidén.

Arkivens roll i nationalstatsbygget är inte alls lika självklar som till exempel museernas eller skolornas, men icke desto mindre viktig att utreda. Riks- och landsarkivens arbete med att samla in, ordna och bevara resterna av rikets administration och det kulturarv som står att finna i Sverige, har självklart betydelse för vår bild av och uppfattning om Sverige. Om arkiven har arbetat utifrån en utpräglad idé om Sverige som ett land med en gemensam historia, kommer detta självklart också att påverka det material som återfinns där, vad som prioriterades att räddas och på vilket sätt det ordnats och presenterats för allmänheten. Att peka ut *vad* som bevarades på arkiven kan också hjälpa oss att förstå vad som *inte* bevarades och vems och vilkas berättelser som aldrig sparades och som därför riskerar att glömmas bort – eller redan har glömts bort.

De teoretiska grundvalarna för uppsatsen bygger på socialkonstruktionism och institutionsteori. Nationen och nationalstaten ses som sociala konstruktioner, som med tiden och i flera sammanhang kommit att ses som naturliga realiteter i vårt samhälle. Arkivväsendet som en institution har genomgått en process, där det genom externalisering och legitimering kommit att ses som en oemotsäglich och självklar del av samhället. Dock föreligger här en skillnad – där nationen kommit att betraktas som ett naturligt och ursprungligt fenomen betraktas arkivväsendet fortfarande som ett resultat av en samhällsprocess, som dock med tiden utvecklats till en närmast oemotsäglich form.

De svenska arkivens historia är en viktig del av den arkivvetenskapliga forskningen idag, eftersom en kritisk granskning av uppkomsten och utvecklingen av arkivväsendet kan hjälpa oss att förstå och analysera varför arkiven ser ut som de gör idag och varför arkivbeståndet ser ut som det gör. Den historiska forskningen kan också hjälpa oss att se vilka luckor som finns i arkivbeståndet. Ingen liknande specifikt arkivvetenskaplig forskning har gjorts i Sverige tidigare. I material som behandlar landsarkivens uppkomst nämns ofta nationalstatsbygget eller den

nationalromantiska andan som en påverkande faktor, men ingen av texterna går djupare in på ämnet. Sålunda argumenterar jag för att det behövs en studie som tar upp, problematiserar och belyser detta faktum. Jag vill också hävda att en djupare och mer komplex förståelse för de processer som formade arkiven för hundra år sedan kan ge oss nya infallsvinklar på de processer som sker just nu och som utan historisk kontext kan vara svåra att tolka.

1.1 Disposition

Först presenteras syfte och forskningsfrågor, som följs av en genomgång av relevanta teorier som används i uppsatsen. Teorikapitlet är uppdelat i tre underrubriker för tre olika teoretiska områden. Därpå följer en beskrivning av metodval, materialurval och en diskussion om etiska aspekter i förhållande till metodvalet. Vidare följer ett avsnitt med tidigare forskning, som tar sin utgångspunkt i de större områden som tas upp i uppsatsen, för att smalna av mot slutet och omfatta mer specifik forskning kring ämnet. Sedan följer ett bakgrundskapitel som består av en del som ger en historisk bakgrund till landsarkiven och till nationalstaten, samt en underrubrik som fokuserar på att förklara på vilket sätt begreppet ”nationalstat” används i denna uppsats.

Analysdelen är disponerad enligt följande mönster. De två första kapitlen följer främst, men inte helt och hållet, en kronologisk utvecklingslinje från de första dokumenten och artiklarna som behandlade landsarkivfrågan, till dess att landsarkiven var inne på sina första verksamhetsår. Varje underrubrik inleds med en genomgång och diskussion av de dokument som är relevanta för det avsnittet och avslutas med en något djupare analys och sammankoppling av dessa dokument med de övergripande frågeställningarna för uppsatsen. Det sista kapitlet är mestadels av en mer tematisk karaktär och syftar till att ge en djupare förståelse för analysen och en tydligare teoretisk förankring. I detta kapitel ingår också delar som behandlar den samtida kontexten och som sätter instiftandet av landsarkiven i ett bredare perspektiv.

1.2 Syfte och forskningsfrågor

Uppsatsen skall undersöka hur den nationalistiska och nationalromantiska rörelsen i samhället har påverkat arkivutvecklingen och instiftandet av landsarkiven under slutet av arton- och början av nittonhundratalet. Det finns ett behov att problematisera denna utveckling för att vi på ett reflekterat vis skall kunna förstå varför arkiven ser ut som de gör idag – vad som samlats in och bevarats från denna tid och vilka delar av historien som aldrig blev representerade.

1.2.1 Syfte

Syftet med uppsatsen är att ta reda på i vilken grad och på vilket sätt landsarkivens instiftande har varit en del i (re)konstruktionen av nationalstaten Sverige.

1.2.2 Forskningsfrågor

- Hur och i vilken grad har nationalstatsidén och nationalromantiska strömningar i samhället påverkat arkivens framväxt och utveckling kring sekelskiftet 1900?
- Vilka andra idéer har legat till grund för att beslutet att införa landsarkiv har tagits?

1.3 Teori

1.3.1 Socialkonstruktionism

Studien kommer huvudsakligen att utgå från ett socialkonstruktionistiskt perspektiv. Socialkonstruktionismen är en teori- och metodbildning som ligger till grund för många senare teorier och metoder inom humaniora och samhällsvetenskap – såsom diskursanalys, dekonstruktion och poststrukturalism. Socialkonstruktionismen är en så bred teoribildning att det är svårt att utgå från att det finns en definition som inkluderar alla olika förgreningar av den – Vivien Burr (1996, s. 2, 2015, s. 2) beskriver det som att inriktningarna inom denna teoribildning fungerar som familjerelationer. Det finns inte ett gemensamt drag som förenar alla inriktningar, men det finns tillräckligt många gemensamma drag inom gruppen för att de alla skall förenas på något sätt genom varandra. Den utgångspunkt jag använder mig av består i att socialkonstruktionismen intar en kritisk ståndpunkt inför den värld vi vanligtvis tar för given. Teorin motsätter sig att vi genom en enkel observation av företeelser och ting omkring oss, kan komma fram till en objektiv sanning om denna företeelse eller detta ting. Istället skall vi vara misstänksamma mot vår egen uppfattning om världen och inte anta att de kategorier och klassificeringar som existerar nu, motsvarar hur verkligheten egentligen ser ut. Istället är det viktigt att se hur dessa uppfattningar om verkligheten speglar den tid och kultur som vi lever i – och de kan till och med vara specifika för den sociala eller ekonomiska situation som för tillfället råder (Burr 1996, Burr 2015). Socialkonstruktivismen brukar definieras likartat, men med en tydlig idé om att det finns en sanning bakom de sociala konstruktionerna, som vi kan ta reda på. Jag använder mig av socialkonstruktionistisk teori på ett grundläggande plan, där begrepp och idéer som nationalstaten och nationalism ses som konstruktioner som skapas och återskapas under historiens gång, utan egentlig referent i verkligheten.

1.3.2 Institutionsteori och Riksarkivet som institution

En av de viktigare teorierna inom den tidigare socialkonstruktionismen och som också är relevant för min studie, är teorin om institutionalisering. Idén om hur institutioner skapas genom upprepade vanemönster och handlingar hos en viss typ av aktörer är intressanta för en studie i arkivväsendet. Detta eftersom arkivväsendet som institution innehar en viktig maktposition i samhället. Sammanfattat utifrån bland andra Berger och Luckmann, Émile Durkheim, Erving Goffman och Dorothy Smith, ger institutioner ”uttryck åt ett socialt tvång, är beständiga över tid och reglerar individers och andra aktörers handlande” (Jönsson, Persson, Sahlin 2011, s. 49). Institutionen utövar social kontroll över sitt omgivande samhälle (Alvesson & Sköldberg 2011, s. 81ff; Jönsson, Persson och Sahlin 2011, s. 22ff). Den sociala kontrollen utövas genom de regler, idéer och förfaringsätt som finns inom arkivväsendet och som definierar och begränsar de uppfattningar vi har om vad som kan betraktas som arkivhandlingar, vad som är värt att bevara, vems historia som är värd att berätta och från vilket perspektiv. Som representant för en nation fungerar institutionen också som en konstruktör av vår föreställning av en gemensam svensk identitet. Men även den nationella identiteten kan ses som en institution i sig, vilket vi kan se i Goffmans teori om ”samhällets identitetsvärden”. Identitetsvärdena är de normativa förväntningarna på och föreställningarna om individers utseende och beteende och dessa identitetsvärden fungerar som ett socialt tvång på individen och

styr denne att handla och bete sig på ett visst sätt (Jönsson, Persson och Sahlin 2011, s. 36f). Främst är det Berger och Luckmans bok *The social construction of reality* (1967) som ligger till grund för hur jag väljer att tolka institutionen, dess uppkomst och potentiella makt.

Enligt Berger och Luckmanns teori om institutionalisering, så uppstår institutionen utifrån aktörer som utför vanemässiga handlingar: "Institutionalization occurs whenever there is a reciprocal typification of habitualized actions by types of actors. Put differently, any such typification is an institution" (Berger & Luckmann 1967, s. 122). Denna definition är så bred att den inkluderar även det som inte är lika utpräglat institutionaliserat som arkivväsendet vid denna tid – Berger och Luckmanns beskrivning av institutionen är till och med bitvis mer passande på mer "dolda" institutioner än de uppenbara, såsom arkiv, museer och skolor. För att förstå en institution är det också viktigt att ta i beaktande den historiska process som formade den (Berger & Luckmann 1967, s. 123). Institutionaleringen fungerar som en effektiv maktapparat i ett samhälle, eftersom individen uppfattar institutionen som en självklar och oemotsäglich del av verkligheten. Institutionen är där, i den externa verkligheten, och går ej att önska bort. Paradoxen som uppstår är den att människan är kapabel att producera en institution, för att sedan uppleva institutionen som någonting annat än en produkt av mänsklig aktivitet (Berger & och Luckmann 1967, s. 135). Vad gäller arkivväsendet är det rimligt att anta att även om det ses som en självklar del av samhället, ändå förstås som en produkt av samhällsliga processer snarare än ett uttryck för någonting ursprungligt. Det kan dock vara så att institutionen som sådan är en tydlig social konstruktion, medan det den representerar och de principer på vilka den grundar sina handlingar, ses som naturliga. I arkivens och museernas fall kan det handla om att värderingen av kulturarvet är till en grad så institutionaliserat att det ses som svårt att ifrågasätta.

En viktig aspekt av institutionens uppkomst och fortlevnad är också den som handlar om legitimering. Behovet av legitimering av en institution uppstår som tydligast när institutionen skall överföras från en generation till en annan. Då räcker det inte med att individerna som upprätthåller institutionen själva vet vad och varför de gör som de gör, utan nu uppstår behovet av att förklara och rättfärdiga handlingarna och traditionen inom institutionen inför omvärlden och efterträdarna. Denna process är det som Berger & Luckmann (1967, s. 195ff) kallar för legitimering.

Riksarkivets utveckling som institution går från äldre tiders diffusa instruktioner om att rikets handlingar bör ordnas och bevaras till att en fast, statlig verksamhet vars huvudsakliga uppgift är att ordna, förteckna, bevara och tillhandahålla rikets handlingar till allmänhet och forskning, växer fram. Tolkad genom Berger och Luckmanns (1967) teori om institutionalisering har arkivariernas handlingar och idéer blivit institutionaliserade genom upprepning och kommit att representera någonting utanför de personer som upprätthåller dem och som utför handlingarna. Riksarkivet uppstår som en institution som tycks existera *ovanför* de aktörer som upprätthåller den. I takt med att tiden går och institutionens aktörer byts ut, hårdnar institutionen som sådan och får allt svårare att förändra sig. Aronsson (2009, s. 63) skriver att ju längre tillbaka en institutions ursprung sträcker sig, desto högre värde har den i fråga om legitimitet. Konstruktionen av kontinuitet har också blivit viktigare och mer synliggjord under tider som präglats av radikala förändringar.

Ser man Riksarkivet som en sådan externaliserad och legitimerad institution förstår man också vilken makt den har i sin position i samhället i slutet av 1800-talet. Såsom politiskt styrd påverkas den självklart av strömningarna i samhället – i detta fall av nationalromantiken och idén om nationalstaten – och genom att göra nationalstatstanken som en del av institutionen och institutionen en del av nationalstats- och nationsidentitetsidéerna har man skapat en mycket stark kraft i samhället och som genom att ses som en naturlig och legitimerad del av samhället inte ifrågasätts i någon större utsträckning. Även rumsliga institutioner, såsom arkivinstitutionen, är avsedd att påverka och förändra de personer som vistas i rummet (Jönsson, Persson, Sahlin 2011, s. 67). Även om Aronsson (2010, s. 140) diskuterar museer finner jag att hans idé om att politisk relevans är en orsak till en institutions legitimitet är rimlig även vad gäller arkiv. Ser man arkiven som en kunskapsbank kan man också se hur representationen av ett samband mellan kunskapen som arkivet förmedlar och den politiska makten stärker legitimiteten för både makthavarna och institutionen. Simon Knell konstaterar följande om nationalmuseer – vilket är minst lika relevant för nationalarkiv:

All who enter a museum, however, deceived by the illusion that the museum's authority rests on its objective representation of the world. It does not. The museum exists in the civilized world because of its claim to moral authority derived from its fostering of education, knowledge, cultivation, professionalization, and so on. It manifests and materializes the central ideologies of civilization.

(Knell 2011, s. 5)

Han fortsätter, inspirerad av Bourdieu, att påpeka att: “[...] these ideologies are situated and particular; they are not a consensual representation of the thinking of everyman but of the educated (middle) classes (Knell 2011, s. 5).

Vi kan alltså konstatera att arkiven – Riksarkivet och såsmåningom landsarkiven – är institutioner med makt över befolkningens uppfattning om nationsindelning, Sveriges historia och identitet. Precis som nationalmuseerna är arkiven styrda och förvaltade av en utbildad medelklass eller överklass (politiker och arkivarier), vilkas syn på såväl sin samtid som historien avspeglas i materialet som samlas in och bevaras. Bearbetningen av materialet görs av historiker – en utbildad medelklass/överklass – och även om man går tillbaka till handlingarnas upphovsmän, så hamnar vi i samma utbildade medelklass/överklass. De dokument som enligt tryckfrihetsförordningen i förstör hamnar på riks- och landsarkiv är dokument och handlingar skrivna och handlagda av allehanda ämbetsmän, kyrkans män och andra statsanställda. Även om dessa dokument bitvis omfattar uppgifter om den övriga befolkningen, är det inte genom deras röster vi får ta del av historien, utan genom statens män.

1.3.3 Teorier om konstruktionen av nationalstaten

Vad gäller teoretiska perspektiv kring nationalism och idén om nationalstaten följer jag främst socialantropologen Ernest Gellner och historikern Eric Hobsbawm, vilka definierar nationer som socialt föränderliga konstruktioner och Benedict Andersons bok *Imagined communities*. Gellner (1997, s. 17f) hävdar att den moderna människan kan föreställa sig ett samhälle utan stat – men inte en människa utan nation.

Nationstillhörigheten uppfattas av nationalister till och med som ett slags naturtillstånd, vilket dock är en seglivad myt. En nation är långt ifrån en universell nödvändighet och den är aldrig oföränderlig eller primär. En nation föregås alltid av nationalism. Nationalismen uppfinner nationen och tar i processen ofta död på redan existerande kulturer. Nationen definieras sålunda huvudsakligen ovanifrån och används som ett maktmedel i politiska syften (Gellner 1997, Hobsbawm 1990). Enligt Andersons (2003, s. 6) definition är nationen en *föreställd politisk gemenskap* och den är, precis som alla större gemenskaper, föreställd därför att dess medlemmar aldrig kommer att träffa, eller ens höra talas om, alla medlemmar av gemenskapen.

Vad gäller begreppet nationalism använder jag mig av en bred definition av detta ord, som baserar sig på att den är en föreställning om att man förväntas ha någonting gemensamt med andra människor i samma nation (Edquist 2009, s. 20). Enligt Michael Billig (1995, s. 15) är nationalism inte bara det som föregår nationen, utan ett bredare begrepp som också inkluderar de medel med vilka en redan etablerad nationalstat reproduceras. Detta är vad Billig kallar för ”banal nationalism”.

Begreppen *nationalitet*, *nationell identitet* och *nationalstat* (och det dessa begrepp kommit att referera till) är mycket tydliga konstruktioner (delvis medvetna) – skapade med ett syfte (se. t.ex. Gillis 1996). Enligt Handler (1996, s. 30) är en grupp inte ett objekt i den riktiga världen, utan bara en symbolisk process och kan inte heller ha en essentiell identitet, vilket betyder att identiteten konstrueras eller ändras i samma ögonblick som vi använder begreppet *identitet*. Med hjälp av att se på de historiska, politiska och sociala förutsättningar som rådde i Europa, Norden och mer specifikt Sverige kan man se hur dessa begrepp skapas och används av makthavare i samhället (institutioner och nationernas styrande) för att i sin tur skapa en idé hos människor och manipulera fram en viss typ av känsla, beteende och uppfattning som skall passa för den tidens riktning i samhället. Det finns en uppfattning om att uppdelningen i nationalstater är en uppdelning baserad på naturliga indelningar i folk och kulturer. En konstruerad idé används alltså för att i sin tur manipulera fram en känsla eller uppfattning, vilkens syfte är att uppfatta idén som naturlig – fast den är konstruerad. Ett förenklat exempel skulle kunna vara att man vill lansera Sverige som en nationalstat och svenskar som ett specifikt folk. Efter lite efterforskning och mycket mytbildning konstruerar man en idé om den svenska identiteten som man sedan distribuerar till Sveriges invånare för att homogenisera dem. Invånarna börjar sakteliga homogeniseras och formas efter dessa idéer, vilket i slutändan *skapar* ett enat folk med åtminstone föreställningen om en gemensam – och statisk – kultur och historia.

1.4 Metod

Jag kommer att använda mig av en kvalitativ metod, där jag kommer att göra en kvalitativ textanalys av relevanta texter. Jag letar efter de teman i eller delar av texten som beskriver eller indikerar hur arbetet och idéerna kring instiftandet av landsarkiven såg ut. En kvantitativ metod hade inte bara varit svår att tillämpa på det tillgängliga materialet, utan också haft svårt att svara på min frågeställning. Andra typer av kvalitativa metoder än textanalys och varianter på textanalys hade varit svåra att genomföra på grund av att händelserna jag intresserar mig för ligger mer än hundra år tillbaka i tiden.

Jag kommer främst att göra en innehållsmässig analys och jag väljer denna metod eftersom den passar bäst för att besvara min frågeställning. Jag inspireras också av såväl historisk som idéhistorisk metodik, eftersom dessa passar väl till den typ av texter jag väljer att studera. Den idéhistoriska forskningen fokuserar traditionellt främst på lärda texter, eller texter som hör hemma i den kulturella debatten eller vetenskapen (Olausson 1994, s. 18). De texter jag skall studera är visserligen inga nyckelverk av stora tänkare, men är texter producerade av välutbildade och tongivande personer i maktpositioner i samhället. I min tolkning gör jag en analys av de idéer de för fram och försöker utröna på vilket sätt de är förankrade i sin kontextuella idétradition. Texterna bör också ses som historiska och tjäna som källmaterial för en analys av en historisk händelse – nämligen instiftandet av landsarkiven.

Inom historisk forskning skiljer man oftast på vad man kallar för ”obearbetade” texter och de texter som kallas för sekundärtexter (Florén & Ågren 1998). Man skiljer också ofta mellan primära och sekundära källor i det avseendet att de primära källorna ligger nära i tid och rum till de händelser som de beskriver (Tosh 2011, s. 105). Inom idéhistorisk forskning är det, enligt Olausson, inte av samma vikt att göra skillnad på källtexter och sekundärtexter. Samma texter kan användas som käll- och sekundärtexter inom samma forskningsprojekt. (Olausson 1994, s. 14) Detta är visserligen också möjligt inom historisk forskning, men kräver att man gör en klar distinktion av *vad* i texten som studeras (Florén & Ågren 1998). Även historieforskare är dock ofta lika intresserade av vad människorna tänkte om det som inträffade, som av det som faktiskt inträffade (Tosh 2011, s. 106). Jag väljer att i idéhistorisk anda betrakta de texter som är mina forskningsobjekt som primärtexter – vare sig det handlar om brev, rapporter eller artiklar. De texter som inte är själva forskningsobjekten, utan som hjälper mig att öka förståelsen av dessa, betecknar jag som sekundärlitteratur (Olausson 1994, s. 14).

Texterna är inte intressanta om de isoleras från sitt sammanhang, utan bör analyseras och tolkas utifrån den kontext de skapats i. Genom att se på i vilket socialt och idémässigt sammanhang texten har skapats, vem som är den tänkta mottagaren, vilka lagar och regler den faller under, vem som är avsändaren, vad avsändaren vill uppnå med texten och om det kan föreligga några specifika anledningar till att författaren skulle välja att förvränga texten kan man kan vägledas i hur man bör tolka texten och hur mycket vikt man kan lägga vid dess innehåll. Större historiska skeenden, såsom politiska, idéhistoriska och kulturella strömningar har till stor del påverkat hur texterna ser ut och är av stor vikt vid en analys av texterna. Olausson (1994, s. 15f) redogör för tre moment som är viktiga inom idéhistorisk forskning. Det första momentet är att analysera och tolka texten – inom texten. Det andra momentet går ut på att se vad texten betyder i sitt sammanhang och för detta steg krävs att man (re)konstruerar den samtidigt som texten skrevs i. Det tredje momentet kallar han för traditionsläsning och består i att man tar hjälp av den intellektuella tradition texten ingår i. Jag väljer att använda mig av dessa tre moment i min tolkning av de texter jag har valt ut.

En annan aspekt, mer specifikt hämtad från metodik inom historieämnet, är frågan om källkritik. Med hjälp av källkritik kan man urskilja tecken på att källan är tendentiös

och genom att se hur nära i tiden det skeende texten beskriver ligger kan man också dra relevanta slutsatser om hur innehållet bör tolkas. Att källan är tendentiös eller tidsmässigt ligger långt ifrån en händelse behöver inte vara några nackdelar – men svarar på helt andra frågor än källor som inte är tendentiösa och som ligger nära händelserna i tiden (Lindkvist 2013, s. 9, Sjöberg 2013, s. 65, Tosh 2011, s. 106). Delar av källkritiken hänger också samman med föregående avsnitt, där man låter kontexten hjälpa till i tolkningen av texten. En specifik publik, censur, organisationskultur eller en tidskrifts politiska vinkling kan alla vara kontextuella aspekter som påverkat hur en text formulerats (Florén & Ågren 1998, s. 66ff).

En ytterligare viktig del av textanalys är att läsa en text både medhårs och mothårs. Genom att först läsa texten såsom den är tänkt att uppfattas och utan att leta efter brister eller motsägelser kan man göra en tolkning, som man sedan genom att göra en ny läsning där man letar efter motsägelser eller oegentligheter i texten, kan fördjupa. Om man tolkar även dessa som meningsbärande kan man utifrån dessa två läsningar göra en komplex tolkning av texten (Olausson 1994, s. 17).

Precis som Alvesson och Sköldberg (2011 s. 19ff) argumenterar för går grundmetodik, utöver tolkningen, också ut på reflektion. Reflektionen kallar de för *tolkning av tolkning* och innebär att man måste gå på djupet av sin egen tolkning och fråga sig varför man gör just den tolkningen och vad som ligger bakom den. Här väver man alltså inte bara in textens kontext i sammanhanget, utan också sin egen position som forskare och den kontext man verkar i.

1.4.1 Material och urval

Utifrån min frågeställning väljer jag att fokusera på texter från mitten av 1870-talet, fram till cirka 1910. Texterna är kopplade till arkivens utveckling och styrning under den här tidsperioden. I sekundärlitteraturen framgår att utvecklingen av landsarkiven skall vara präglad av idén om nationalstaten, varför en studie i dokument som uppkommit inför och under instiftande av dessa bör ses som särskilt relevanta. Eftersom införandet av landsarkiv i Sverige till stor del bygger på politiska utredningar, förslag och beslut, består stora delar av primärmaterialet av riksdagstryck, koncept och skrivelser till regering och riksdag. De dokumenttyper som främst studeras är rapporter, propositioner, motioner, skrivelser och koncept. Även årsberättelser och styrdokument som skapats inför och under inrättandet av de första landsarkiven kommer att tas i beaktande. Texterna är i stor utsträckning skrivna av Riksarkivets arkivarier, de första landsarkivarierna eller personer i utredningskommittéerna och är att betrakta som historiska texter. Även relevanta tidnings- och tidskriftartiklar från denna tid har studerats. Främst är det dokument som rör instiftandet av Vadstenas, Uppsalas och Lunds landsarkiv, eftersom de var de första i landet.

Genom att titta på flera olika typer av texter hoppas jag att kunna ge bredd åt min analys och göra mer underbyggda tolkningar, än om jag bara analyserat en typ av dokument. Samtidigt som denna bredd är viktig, är det viktigt att göra avgränsningar i materialet. Fokus kommer därför att ligga på texter som handlar om Riksarkivets arbete och instiftandet av landsarkiven från ett uppifrånperspektiv. Viktigt att beakta är att samtliga dokument är skrivna till en publik och med tanke på sin omvärld. De är därför otvivelaktigt tillrättalagda och anpassade efter omvärldens direkta och

indirekta krav och har inte samma ärlighet som ett dokument som tillkommit utanför det tryckta ordets ramverk. Officiella dokument skrivs dock främst med tanke på den samtida publiken och tillmäts ofta större historiskt värde än de texter som specifikt skrivits för eftervärlden (Tosh 2011, s. 106, 111).

Man kan dela upp dokumenten i olika genrer. Även om alla dokument producerade av Riksarkivet, något av landsarkiven, regering eller riksdag är att betrakta som offentliga handlingar i lagens mening skiljer sig ändå dokumenttyperna åt till viss del. De handlingar som återfinns i riksdagstrycket är exempel på handlingar som också är mycket offentliga även i andra aspekter än de rent juridiska. Handlingarna rör beslutsfattande på högsta statliga nivå och är i mångt och mycket ”färdiga” dokument, där de som författat dokumenten är medvetna om att de trycks upp och distribueras ut i landet, som Tosh (2011, s. 111) uttrycker det: ”vad som ansetts lämpligt för offentlig konsumtion.” Vi kan därför anta att tankearbetet bakom dessa handlingar, såsom till exempel en proposition eller en utredning, är avslutat och att dokumenten som produceras är genomarbetade, välformulerade och friserade för att så väl som möjligt passa det forum det presenteras i. Här finns inte utrymme för långa utläggningar, osäkerhet eller känslomässiga argument. Man kan också konstatera att det finns ramverk och mer eller mindre uttalade traditioner kring skapandet av olika dokument även inom riksdagstrycket, vilket också kan påverka innehållet. Propositioner och motioner skrivs på liknande sätt och efter liknande regler. Utredningar följer också vissa mönster, som påverkar deras innehåll. Textens syfte är också mycket viktigt att ha i åtanke. En proposition är ett förslag till ett riksdagsbeslut och kan förväntas ha som syfte att försöka övertyga läsaren om relevansen i förslaget, medan till exempel en skrivelse är av mer redogörande karaktär och sålunda blir mindre tendentiös än en proposition. En utredning förväntas vara mer analytisk och utforskande i sin karaktär och ligger närmare en vetenskaplig text än de andra dokumenttyperna, även om man självklart ej får glömma att även denna text är författad i en politisk kontext. De riksdagstryck jag tittar på består av ett betänkande (statlig utredning) från 1876, tre motioner från 1880-talet, Statsutskottets utlåtande från 1898, flera propositioner från sent 1890-tal, en riksdagsskrivelse från 1898 och ett utskottsbetänkande från 1899.

En ganska likartad dokumenttyp kan återfinnas i det tryckta material som påträffas i serien *Meddelanden från svenska Riksarkivet*, där Riksarkivet självt ger ut handlingar de producerat under året. Dessa dokument, som bland annat består av årsberättelser, styrdokument och rapporter, är också exempel på handlingar som trycks upp och distribueras brett och som därför, liksom riksdagstrycken, är genomarbetade och ”färdiga”. En årsberättelse är ett dokument som i de flesta typer av organisationer, förvaltningar och institutioner i någon form *måste* produceras och som skall finnas till såväl för allmänhetens insyn i verksamheten, som för makthavare och högre chefers insyn och kontroll över vad som sker på institutionen. Dessa texter kan därför antas fokusera mycket på konkreta och positiva saker och händelser i verksamheten och kan välja att försköna eller utelämna detaljer utifrån hur man vill att institutionen skall uppfattas. Styrdokument och instruktioner är en typ av dokument som är mycket tydliga och konkreta, men sällan resonerande och de innehåller i princip aldrig svaren på *varför* någonting skall göras, utan bara *att* det skall göras. Syftet med dessa texter är att få underlydande att förstå vad de skall göra, men inte nödvändigtvis *varför* de skall göra det eller vilka idéer som ligger bakom. En rapport kan vara en friare

textform, men bestäms till stor del av det uppdrag rapportskribenten fått. Oftast avkrävs en rapport efter ett studiebesök eller en studieresa och det besöket eller den resan har ett mer eller mindre uttalat syfte – troligtvis formulerat från högre ort. Rapporten syftar sålunda till att besvara de frågor som uppdragsgivaren velat ha undersökta och är därför styrda i en specifik riktning. Den rapport jag undersöker är skriven av arkivarien Bernhard Taube och publicerad 1884 och handlar om dennes resa runt till olika provinsarkiv i Europa. I övrigt tittar jag på flera brev/skrivelser från riksarkivarierna Mauritz Bowallius, Clas Theodor Odhner och Emil Hildebrand, adresserade till konungen eller statsrådet.

En ytterligare dokumenttyp är de allmänna handlingar som produceras, men som inte publiceras offentligt. Dessa handlingar kan vara koncept, remissvar eller brev skrivna mellan Riksarkivet och regeringen och återfinns i respektive ämbetsarkiv. De kan ha en mer ofärdig karaktär och kan kanske bitvis innehålla senare struken information och är generellt sett mindre ”friserade”. Det kan också tänkas att dessa handlingar skulle ha kunnat publiceras i till exempel *Meddelanden från Riksarkivet*, men av någon anledning inte ansetts passa där. Även dessa handlingar måste tolkas utifrån sitt syfte och kan också vara tendentiösa, i synnerhet om de är skrivna för att övertyga någon om någonting.

Tidnings- och tidskriftsartiklar är helt andra genrer. Dagspressen återger tidens sociala och politiska synsätt och ger en löpande bild av vad som händer i samhället (Tosh 2011, s. 109). Tidningar och dagspress skiljer sig markant från vetenskapliga tidskrifter, eftersom de artiklar som publiceras där ej eftersträvar vetenskaplighet. De är istället av journalistisk karaktär och kan till exempel vara starkt politiskt färgade eller av sensationell karaktär. Därför är det viktigt att se till vilken tidning texten publiceras i och av vem. Jag tittar på artiklar, ledare och insändare från tidningarna *Nya dagligt Allehanda* (NDA), *Vårt land*, *Svenska dagbladet* (SvD), *Hufvudstadsbladet (Helsingfors)* (HDB), *Stockholms dagblad* (SD), *Dalpilen* och *Tidning för Falu län och stad* som alla var konservativa, förutom *Hufvudstadsbladet* som kallar sig borgerligt liberal. Om *Nya Dagligt Allehanda* och *Vårt land* skriver Björck (1946, s. 7f) att de inte gör några försök att dölja sin överklasskaraktär och hade en visserligen jämn, men ganska gles spridning. Dessa tidningar var helt enkelt bara för en smal publik bestående av landets översta befolkningslager. Urvalet av tidningsartiklar har främst gjorts med grund i Riksarkivets ämbetsarkivs samling av tidningsurklipp och i de fall som de refererat bristfälligt till källan refererar jag till denna samling.

I *Historisk tidskrift* publiceras främst vetenskapliga texter, men självklart färgas även den typen av texter av sin författares ideologi, politiska strömningar i samhället och andra faktorer. Här spelar den tänkta läsaren stor roll för formuleringen av texten och dess innehåll. I *Historisk tidskrift* har jag, förutom korta meddelanden skrivna av Emil Hildebrand, vilka förekommer i alla nummer av tidskriften under den här tiden, studerat texterna ”Svensk historieskrifning och svensk patriotism” från 1898 och ”En arkivmotion” från 1902 – också dessa skrivna av Hildebrand. Jag tittar även på Bernhard Taubes text ”Arkivväsendet i Norden” från 1882 i *Historisk tidskrift*. Andra tidsskriftsartiklar som studerats är Hans Forssells ”Fornminnen” från *Svensk tidskrift* 1872, ”Om nationalitetsprincipen” av Odhner 1867 i *Nordisk tidskrift för politik*,

ekonomi och litteratur. Urvalet har främst skett genom att jag gått igenom tidskrifter med relevanta teman och letat efter för min frågeställning passande artiklar.

Sammanfattningsvis kan jag konstatera att det förekommer flera olika genrer och typer av texter i min analys och där det är relevant för analysen kommer det att refereras till texttyp, genre och till den kontext som texten producerats i. Viktigt att ha i åtanke är att dessa dokument representerar en mycket liten del av befolkningens åsikter och tankar, men en ganska stor del av samhällets makthavares idéer. Politikerna representerade en mycket liten del av befolkningen och merparten av de tidningsartiklar jag studerar kommer från konservativa tidningar för den välbeställda delen av befolkningen.

Jag har valt att ta med de flesta texter som jag funnit och som behandlar landsarkivens instiftande, men har valt bort några som haft en alltför praktisk karaktär, såsom till exempel budgetfördelningar och ingående beskrivningar av arbetsfördelning eller uppräknningar av de handlingar som tagits emot på landsarkiven.

1.4.2 Etiska aspekter

Då jag främst har att göra med äldre texter – offentliga handlingar utan sekretess – är de etiska aspekterna mycket mindre tydliga än om jag hade genomfört intervjuer, arbetat med potentiellt känsliga frågor eller tidigare sekretesskyddat material. Syftet med en textanalys är att synliggöra utvalda aspekter av texten. Tolkningen av dessa aspekter skulle, i alla fall i teorin, kunna skilja sig från gängse uppfattning så till den grad att det upplevdes som att man passerat etikens gränser. Risken för att detta skulle inträffa med den här uppsatsen får emellertid anses vara minimal, eftersom den är ute efter att undersöka en statlig institution och inga privatpersoner och dessutom behandlar texter som är över 100 år gamla.

1.5 Tidigare forskning

Forskningen kring nationalism och nationalstatens framväxt i Europa är omfattande och svår att sammanfatta, men det som följer är de huvuddrag, vilka är mest relevanta för mitt ämne. Två av de mest tongivande forskarna kring nationalism och nationalstatsbegreppet och som ofta refereras till i senare forskning är Ernest Gellner och Eric Hobsbawm. Gellner var en brittisk-tjeckisk socialantropolog och författare till bland annat boken *Stat, nation och nationalism* (1997 [1983]) och *Nationalism* (1999 [1997]). I boken *Stat, nation och nationalism* beskriver Gellner nationalismen som en politisk princip som förutsätter en överensstämmelse mellan den politiska och nationella enheten. Han menar att nationalismen är någonting som enkom kan uppstå ur en redan definierad stat och alltså *förutsätter* en stat. En nation definierar han, precis som en stat, som en tillfällighet snarare än en universell nödvändighet. I vad han kallar för två temporära definitioner, menar han att en gemensam kultur förenar människor i en nation, men att människorna som tillhör samma nation också måste kunna känna igen varandra såsom tillhörande samma nation. Gellner kopplar också samman nationalism med framväxten av det industriella samhället. Han menar att industrisamhället ställt krav på en annan typ av kultur – en kultur baserad på högre utbildningsgrad och homogenitet. Den gamla formen av folklig och agrar kultur

fungerar inte längre i ett samhälle som i allt högre grad bygger på samröre och kommunikation mellan människor som aldrig tidigare mötts. Istället ställs krav på en enhetlig kultur, som fungerar som den minsta gemensamma nämnaren för samhällets medlemmar. Gellner menar att staten, såsom den största institutionen i samhället, blir den som ensam kan och får ta ansvar för kultur- och utbildningsapparaten. De definitioner som Gellner ger av begreppen nationalism och nationalstat och synen på nationalismen och utvecklingen av nationalstaten som sociala konstruktioner är av stort värde för min uppsats. Även den vikt han lägger vid just den statliga institutionens ansvar och makt vad gäller homogeniseringen av kulturen i samhället är högst relevant i studiet av en statlig institution, såsom Riksarkivet.

Eric Hobsbawm var en brittisk historiker och av värde för nationalismforskningen med bland annat boken *Nationer och nationalism* (1998 [1990]), men också ett antal viktiga artiklar på temat. Hobsbawm utgår från samma betydelse av nationalismen som Ernest Gellner och menar också att nationen som "social enhet varken är primär eller oföränderlig" (Hobsbawm 1998, s. 19). Båda dessa författare betonar också att nationalstaterna är konstruktioner, uppfinningar eller resultat av social ingenjörskonst. Precis som Gellner menar Hobsbawm att staten och nationalismen skapar nationen. Hobsbawm tar också upp uppifrånsperspektivet på nationsskapandet och hur den moderna staten kände ett behov av att upprätta nya uttryck för en medborgerlig lojalitet. Han använder sig av Rousseaus begrepp "civil religion" och visar på hur makthavarna kunnat använda sig av nationalism och patriotism i sitt politiska styre. Dessa teorier är mycket värdefulla för min studie, eftersom de beskriver viktiga utvecklingar och mekanismer i de stater som utvecklades till nationalstater under den här tiden.

Benedict Andersons bok *Imagined communities* (2003 [1983]) är också relevant i sammanhanget. Han har en delvis annorlunda syn på var och varför nationalstaten uppkom – istället för att mena att det är en västeuropeisk företeelse i industrialismens tidsålder, menar han att den utvecklades i den västra hemisfärens nationsbygge i slutet av 1700- och början av 1800-talet. Denna skillnad dem emellan är dock av mindre betydelse än själva definitionen av nationsbegreppet och på vilket sätt nationalism kan användas i ett statsbygge. Anderson gör en poäng av att nationen är en föreställd gemenskap, eftersom det är en gemenskap byggd på det faktum att alla dess medlemmar inte känner och aldrig skulle kunna lära känna alla andra medlemmar av gemenskapen. Här ställer sig Anderson också tveksam till Gellner, som han menar är så angelägen att utmåla nationella gemenskaper som fabricerade att han implicerar att det finns äkta gemenskaper man kan ställa dessa mot. Anderson är mån om att påpeka att alla former av gemenskaper som inkluderar fler människor än som kan känna varandra är föreställda och att man därför måste analysera dem utifrån dessa premisser. Istället för att skilja mellan genuina och falska gemenskaper måste man analysera dem utifrån det sätt på vilket de föreställs. De tre aspekter som kännetecknar nationen är dess begränsning, suveränitet och att det är en gemenskap.

Vad gäller forskning kring nationalism och nationalstatbyggande i en mer specifik nordisk eller svensk kontext så har den danske historikern Niels Kayser Nielsen skrivit boken *Bonde, stat og hjem – Nordisk demokrati og nationalisme – fra pietismen til 2. Verdenskrig* (2009) vilken främst handlar om demokrati- och nationalismrörelsen i de nordiska länderna. I boken argumenterar han för att de

demokratiska och nationalistiska strömningarna i de nordiska staterna har ett nära samband och delvis härrör från samma bakgrund. De avsnitt i boken som främst är relevanta för min undersökning är de som mer specifikt behandlar detta samband, men också de texter som behandlar folkskolans roll i skapandet av ett homogent folk och den ökade nationalismen i Norge och Sverige efter unionsupplösningen 1905. Att den här boken tar upp sambanden mellan demokrati och nationalism är intressant just eftersom arkiven i Sverige, förutom det samband till de nationalistiska strävandena, vilka jag skall utreda, också var mycket viktiga för demokratiseringsprocessen. En annan bok värd att nämna i sammanhanget är Samuel Edquists *En folklig historia. Historieskrivningen i studieförbund och hembygdrörelse* (2009), vilken visserligen tar sitt avstamp i 1920-talet folkbildningsrörelse, men som innehåller flera viktiga aspekter av samhällsutvecklingen även kring sekelskiftet och 1900-talets första årtionden. Ämnen som nationell fostran, folkbildning, nationella myter, historiekultur och historieskrivning behandlas i boken och gör den mycket betydelsefull för min uppsats, eftersom bland andra Lundkvist (2003) kopplat samman landsarkivens framväxt med det ökade antalet hembygdsföreningar och det ökade intresset för lokalhistorisk forskning. Även Ulf Zander (2001) bidrar med boken *Fornstora dagar moderna tider*, med värdefulla aspekter på frågor om historiemedvetande och skolans roll i nationalstatens konstruktion. Uffe Østergård är en dansk historiker som med boken *Europas ansigter* från 2001 diskuterar dansk identitet i förhållande till nationalstaten och Europa. Boken tar upp flera intressanta aspekter av nationalstatsgrundandet i Norden och Europa under 1800-talet.

Forskning mer specifikt om arkivens roll i konstruktionen av nationalstaten Sverige och stärkandet av en nationell identitet är tämligen begränsad, i synnerhet vad gäller dess kopplingar till riks- och landsarkiven. Den forskning som har gjorts har främst behandlat folklivs- och folkminnesarkiv. Folklivsarkiven eller traditionsarkiven som de också kallas, dök upp i Sverige under det tidiga 1900-talet och lade stor vikt vid insamling av material kring folkliga traditioner och kultur och i samarbete med universiteten växte vetenskapliga ämnen som folkminnesforskning och etnologi fram (Skott 2008, s. 14). Även om forskningen kring traditionsarkiven oftast fokuserar på något senare årtal än de jag intresserar mig för, helt enkelt för att de grundades något senare än landsarkiven, är den intressant, eftersom den ofta tar fasta på samma samhällsförändringar och politiska och sociala strömningar som är betydelsefulla även i en studie av landsarkivens tillkomst. Traditionsarkiven är betydligt tydligare i sin strävan och sina mål – att dokumentera det immateriella kulturarvet – än landsarkiven är, men det är tydligt att de är delar av samma idégrund och utveckling i samhället.

En av de mest uppmärksammade skrifterna kring traditionsarkiven är Jonas Frykmans ideologikritiska skrift i tidskriften *Norveg* 1979, vilken framhåller traditionsarkivens insamling och forskning som idealistisk och kraftigt påverkad av arkivariernas förutfattade mening om bonde- och allmogekulturens genuinitet och oförstörda landsbygdskultur. Han menar att folklivsarkiven är konstruerade för att ge oss en bild av ett mysigt och vänligt bondesamhälle. Agneta Lilja bygger i sin avhandling, *Föreställningen om den ideala uppteckningen. En studie av idé och praktik vid traditionssamlade arkiv. Ett exempel från Uppsala 1914 – 1945*, vidare på Frykmans kritik och kopplar traditionsarkiven till nationalismen, moderniteten och positivismen. Fredrik Skotts avhandling från 2008, *Folkets minnen:*

traditionsinsamling i idé och praktik 1919-1964, är skriven vid institutet för språk och folkminnen vid Göteborgs universitet och tar också upp frågor om hur materialinsamlingen till arkivet har fungerat och vilka idéer som legat bakom den under den här tiden. Denna avhandling ställer sig kritisk mot tidigare tolkningar av forskningen och insamlingen under denna period, som, menar Skott, alltför lättvindigt avfärdats som konservativ och idealiserande. Skott försöker framhäva en mer komplex bild av denna tids arbete kring insamlingarna än tidigare forskare, såsom Frykman och Lilja. Jag anser att Frykman och Lilja presenterar rimlig och intressant forskning, som i mångt och mycket tar sin utgångspunkt i samma teoretiska fundament som min uppsats, men finner också att Skotts avhandling breddar perspektivet, inte minst genom att framhålla att nationalismen och nationalstatsbygget (och intresset för folkliga traditioner) ingalunda var en enkom konservativ och högerinriktad strömning, utan också understöddes av mer vänsterinriktade politiker. Detta bekräftar också av till exempel Åsa Linderborgs avhandling *Socialdemokraterna skriver historia: Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892-2000* (2011).

Tidigare forskning kring det politiska klimatet i Sverige i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet kan återfinnas i Staffan Björcks avsnitt om patriotismen och nationalismen i Sverige i boken *Heidenstam och sekelskiftets Sverige, studier i hans nationella och sociala författarskap*. Boken är från 1946 och föråldrad i vissa tolkningar, men ger ändå en god bild av politiken kring denna tid. Mer specifik rörande den konservativa politiken är Nils Elvanders bok *Harald Hjärne och konservatismen* från 1961, som också belyser den nationalistiska utvecklingen i Sverige under denna tid.

Tittar man än mer specifikt på instiftandet av landsarkiven i Sverige finns det i några redogörelser för landsarkivens uppkomst några kortare avsnitt om att nationalismen och nationalromantiska strömningar påverkat beslutsfattandet i denna fråga. Dessa avsnitt är skrivna av Lars Rumar i boken *Riksens arkiv – det gamla som det nya* (1994) och Carl-Edvard Edvardsson (1999) i *Landsarkiven i Sverige 100 år*. En annan, mer utförlig redogörelse för landsarkivens uppkomst – och som också utger sig för att vara den första – återfinns i en text av Sven Lundkvist, under titeln ”Riksarkivarierna och landsarkivorganisationens tillkomst”. Denna är en grundlig genomgång av de underlag, skrivelser och andra dokument som legat till grund för beslutet att inrätta landsarkiven i Sverige. Denna text gör ingen explicit koppling till nationalromantiska idéer eller nationalistiska strömningar i samhället – även om dessa kan skönjas under ytan. Lundkvist gör en gedigen analys av på vilket sätt de olika riksarkivarierna, Robert Mauritz Bowallius, Clas Theodor Odhner och Emil Hildebrand har bidragit till landsarkivens framväxt. Analysen är värdefull för min undersökning, eftersom den ger en kontext till de beslut som togs i det att den ger en bild av institutionen och personerna bakom. I boken *Akter och iakttagelser – Landsarkivet i Uppsala 100 år* (2003) finns också en text av Lundkvist, som här skriver om landsarkivens nära koppling till hembygdsforskningen. Texten heter *Landsarkiven och hembygdsforskningen under 100 år* och tar avstamp i Emil Hildebrands specifika intresse för att den lokalhistoriska forskningen skulle öka i och med landsarkivens instiftande och utveckling. Denna text kopplar hembygdsrörelsen specifikt till nationalismen och nationalromantiken – och genom att mena att hembygdsrörelsen varit av betydelse för landsarkivens tillkomst kopplar han också

indirekt landsarkiven till dessa strömningar. Till stöd för sin tes använder han också ovan nämnda text av Carl-Edvard Edvardsson.

Av värde i den tidigare nämnda skriften till Uppsala landsarkivs hundraårsdag - *Akter och iakttagelser – Landsarkivet i Uppsala 100 år* (2003) – är de förteckningar som återfinns i slutet av boken. Irma Ridbäck har letat upp och presenterat ett urval av de texter, ämbetsstryck och tidningsartiklar som under åren berört landsarkiven i allmänhet och Uppsala landsarkiv i synnerhet. Dessa är viktiga för föreliggande studie, eftersom de, åtminstone delvis, sammanfattar de texter som skrivits om landsarkiven och sålunda gör det enklare att ringa in de teman som behandlats i samband med dessa.

Det finns även två kortare redogörelser av Arnold Sandberg som handlar mer specifikt om landsarkivarien Victor Örnberg och om landsarkivet i Vadstenas tillkomst, men dessa kopplar aldrig landsarkiven specifikt till tidens nationalistiska strävanden. Denna text har också fått kritik för att i alltför hög grad tillskriva Victor Örnberg själv stor betydelse i landsarkivfrågan (Lundkvist 1987, s. 257f). Texten har ingen större betydelse för min undersökning, men bör ändå nämnas, eftersom den är något av det första som skrivits i en vetenskaplig kontext om landsarkivens tillkomst och eftersom dessa texter delvis använder sig av samma källmaterial som jag gör.

För att titta på forskning som ligger nära arkiven kan man se på den forskning som gjorts kring nationalmuseum och nationalgallerier och deras betydelse för att forma en nation. Ett betydande namn i detta forskningsfält är historikern Peter Aronsson, som bland annat har intresserat sig för nationalmuseernas påverkan på europeisk stats- och nationsbildning och skrivit ett antal texter därom. I antologin *National museums: new studies from around the world* (2011) förekommer, förutom Aronssons text, också flera andra relevanta texter om nationalmuseers relation till nationalism och nationalstatstanken. Boken *Art, Culture and National Identity in Fin-de-Siècle Europe* tar också upp flera intressanta aspekter på konst- och museivärldens förhållande till nationell identitet och låter oss också skönja det förra sekelskiftets strömningar i Europa. Vidare kan nämnas att det inom den mer rena konstforskningen, men även i litteraturforskningen, också finns flera exempel på verk som tar upp just nationalism och nationalromantiska strävanden i bildkonst och litteratur. Dessa verk är viktiga för en förståelse av tiden kring förra sekelskiftet, inte minst eftersom de konstnärliga strömningarna under 1890-talet antas vara nära sammankopplade med arkivväsendets utveckling (Lundkvist 2003, s. 90). En bok som kan nämnas i sammanhanget är Michelle Facos *Nationalism and the Nordic imagination: Swedish art of the 1890:s*, vilken intresserar sig för 1890-talets gryende nyromantik och nationalism och som specifikt undersöker svensk konst.

Arkitektur är också ett ämne som är nära kopplat till såväl konst och kultur, som till institutioner och deras potentiella makt. I *"hemtrefnadens" tid: allmoge, nationalromantik och konstnärligt nyskapande i arkitektur, möbler och inredningar 1890-1930* av Johan Knutsson är ett intressant exempel på hur arkitektur och inredning påverkade av nationalromantiska strömningar i en svensk kontext, medan Lawrence J Vales bok *Architecture, Power, and National Identity* är en internationell studie av postkoloniala staters parlamentsbyggnader och deras arkitektur i förhållande till makt och stärkandet av den nationella identiteten i staten.

En magisteruppsats från Uppsala universitet, skriven 2010 av Emma Pihl Skoog, kopplar samman arkiv och skapandet av en europeisk identitet. Uppsatsen undersöker konstruktionen av en europeisk identitet i förhållande till tre EU-projekt, vilka sysslar med digitalisering av bland annat arkivhandlingar – Minerva, Michael och Europeana. Uppsatsen tar mycket av sina idéer från forskning kring nationalism och nationalstatens grundande och Pihl Skoog hävdar att just denna forskning är en given utgångspunkt för en undersökning av den europeiska identiteten. Hon menar att samma typ av process som ligger bakom nationalstaternas strävan efter en enhetlig identitet också ligger bakom den politiska process som skapar och stärker en europeisk identitet. Denna text är, trots att det bara är en magisteruppsats, relevant inte minst för att den är ett av mycket få exempel på forskning inom det arkivvetenskapliga fältet som tar upp denna typ av problematik. Texten använder sig av liknande idéer och teorier kring nationalism och framväxandet av en nationell identitet som jag gör i min uppsats och kopplar dessutom undersökningen till nationalmuseernas verksamhet och historia, vilket är en relevant iakttagelse i sammanhanget. Uppsatsen rör sig alltså inom samma område och använder flera av de begrepp som min undersökning också begagnar sig av – men eftersom den har sitt huvudfokus på samtida digitaliseringsprojekt fungerar min uppsats historiska vinkel som ett utmärkt komplement till denna undersökning.

1.6 Bakgrund

1.6.1 Landsarkivens historia i korthet

Det svenska Riksarkivet är en mycket gammal myndighet med rötter så långt bak som till slutet av 1100-talet, då det fanns en kunglig förvaltning och ett kungligt kansli som producerade och förvarade arkivalier. Dessa arkivalier följde dock med kungen till de olika slott den flyttade mellan och hade därför ingen specifik förvaringsplats. Den mest namnkunniga i svensk arkivhistoria är rikskanslern Axel Oxenstierna, som 1618 tog initiativet till att utarbeta en central arkivförvaltning och som betytt mycket för det svenska arkivväsendets utveckling (Jørgensen 1968, s. 215f). Landsarkivens historia är betydligt kortare än så. Det finns idag sju landsarkiv i Sverige och utöver dessa finns tre andra arkiv som fullgör landsarkivens uppgifter. Först fungerade landsarkiven som egna myndigheter med Riksarkivet som chefsmyndighet, men blev 2010 införlivade i Riksarkivets organisation som olika avdelningar. De fyra första landsarkiven instiftades mellan 1899 och 1911 – Vadstena (1899), Uppsala (1903), Lund (1903) och Göteborg (1911). På trettioalet tillkom Östersunds och Härnösands landsarkiv och 1959 fick en arkivdepå i Visby landsarkivstatus. De övriga arkiven med landsarkivstatus är Stockholms stadsarkiv, Malmö stadsarkiv och Värmlandsarkiv (Rumar 1994, s. 71ff; Lundkvist 1987, s. 255; "Om Värmlandsarkiv" 2015).

Det första landsarkivet i Sverige var Vadstena landsarkiv som instiftades år 1899, vilket internationellt sett var sent. Provinssiella arkiv fanns sedan många år på flera ställen i Europa; bland annat i Danmark, Norge, Frankrike, Italien, Storbritannien och Tyskland (Edvardsson 1999, s. 3, Jørgensen 1968, s. 89, 199). Frågan om inrättandet

av landsarkiv i Sverige dök upp flera årtionden innan beslutet fattades i riksdagen och de som haft störst inflytande över processen är de riksarkivarier som verkade mellan 1874-1916; Robert Mauritz Bowallius, Clas Theodor Odhner och Emil Hildebrand (Lundkvist 1987, s. 276f). Även riksarkivarien Carl Gustaf Malmström verkade under denna tid, men hade mindre att göra med de lokala arkiven än sin för- och sina efterträdare (Jørgensen 1968, s. 234).

Incitamenten att instifta landsarkiv är enligt litteraturen flera – platsbrist på Riksarkivet, lokala arkivs bedrövliga förvaring och ett försök att slå vakt om offentlighetsprincipen är några av de som nämns (Lundkvist 1987, s. 255f, s. 262). Det jag dock skall ägna mest uppmärksamhet är värnandet om det materiella, såväl som det andliga, kulturarvet i en strävan att skapa en nationell identitet (Edvardsson 1999, s. 3ff; Rumar 1994, s. 71ff).

1.6.2 Historiskt perspektiv på nationalismen, nationalstaten och kulturarvet

”Nation” är, i sin moderna betydelse, ett tämligen ungt begrepp – det går inte längre tillbaka än till 1700-talet (Hobsbawm 1990, s. 11, 29, Anderson 2003, s. 4). Nationen är alltså en modern uppfinning och nationalismen och nationalstatsidéen i Europa kan ses som en följd av upplysningstiden och den franska revolutionen. Under upplysningen försköts värderingarna i samhällsfrågorna från religionens till filosofins område. Man utgick från människan istället för Gud och man började ifrågasätta dåvarande maktfördelning. I och med den franska revolutionen föll den gamla världsordningen samman och här föddes istället idén om ett ”naturligt” indelat samhälle – vilken alltså kom att utvecklas till idén om den moderna nationalstaten – där *varje* nation bildar *en* stat (Knudsen 1991, s. 19ff, Hobsbawm 1992).

Nationalismen grundar sig på idén om att kulturell likhet är den viktigaste sammanfogande faktorn i samhället och följaktligen att de som tillhör samma kultur också tillhör samma nation (Gellner 2000, s. 21f, Löfgren 1993, s. 21f). Dessa nationalstatsidéer var också nära förknippade med romantiken, som hade sin början i slutet av 1700-talet. En kombination av dessa kan ses i nationalromantiken – en kulturell och intellektuell rörelse som växte sig stark under 1800-talet och som närde föreställningen om en folkgemenskap och ett gemensamt öde och fungerade som en effektiv nationsskapare (t.ex. Löfgren 1993, s. 25, Salomonsson 1994, s. 93). 1800-talets nationalromantik och vurm för naturen kan också ses som ett sätt för den moderna stadsmänniskan att söka sig åter till naturen och sitt ursprung. Den inhemska naturen och i synnerhet skogen fick stå som symbol för svenskens primitiva ursprung och naturliga miljö och användes som motiv inte minst i konsten och litteraturen (Facos 2003, s. 238).

I idén om nationalstaten ingår en stark nationalidentitet, vilken skall fungera som det sammanfogande kittet i samhället. Bönder och icke jordägande på landsbygden, för vilka det varit närmast egalitär vilken stat de tillhört, fick nu anpassa sig efter nationshomogeniseringen i samhället och en rörelse för att utjämna regionala skillnader inleddes (Knudsen 1991, s. 24f). Genom att skapa och reproducera en

gemensam nationell identitet kunde regeringar runt om i Europa också dra uppmärksamheten från till exempel underliggande klasskonflikter eller andra politiska och sociala konflikter och garantera en uppslutning bakom nationalstaten (McKay et al. 2000, s. 826, Edquist 2009, s. 20, s. 25, Björck 1946, s. 10). Med begreppet identitet menas här en historiskt specifik identitet, politiskt och socialt konstruerad, som dock skapas med föreställningen om att den skall innehålla en inre, oföränderlig kärna, samt symboler och koder med vilka identitetsbärarna kan kommunicera med varandra.

Intresset för att skriva nationalhistoria ökade markant under 1800-talet, vilket också bidrog till att skapa en uppfattning om ett folk med en gemensam historia, språk och kultur (Aronsson 1991). Trots sina vetenskapliga principer var det många historiker som deltog i den ensidiga nationalstatskonstruerande historieskrivningen (Tosh 2011, s. 33). Genom historieskrivningen kunde man konstruera en bild av ett enigt folk som tillsammans genomlidit svåra tider och kämpat sig igenom krig, vilket skulle stärka den moraliska andan (Björck 1946, s. 10). I samband med nationalstatsbygget, starkt påverkat av nationalromantiken, fanns också ett tydligt intresse för folkkultur och lokalhistoria, där man försökte samla in och beskriva folkdräkter, dialekter, redskap och sagor – men inte för att de skulle få fortleva, utan för att rädda dessa kulturella uttryck helt undan försvinnande. Det var ingen folklig rörelse, utan en borgerlig ideologi som hade folket som intresseobjekt. Istället för att lyfta fram olikheter bland människorna i nationen, skulle man se det gemensamma arvet, historien och göra den nationella majoritetskulturen till regel (Knudsen, s. 25, Alver 1980, s. 6, Salomonsson 1994, s. 94f). Nationalstatsbygget och nationalismen är också nära sammankopplade med industrialismen och den turbulens i form av urbanisering, befolkningsexplosion och maktcentralisering som präglade 1800-talet (Gellner 1997, s. 58ff). Zander (2001, s. 27) menar att tendensen till gruppidentifikation och sökandet efter en gemensam historia ökar när samhället genomgår en förändring.

För att skapa en nationalstat krävs att man utformar, utvecklar och stärker den gemensamma identiteten i en stat – vilket bland annat kan göras genom att skapa en gemensam historia och kultur. Upprättandet av en nationalstat fordrade en uppfattning om en gemensam historia, som då var konstruerad, medvetet förvrängd och anpassad till sitt syfte (Hobsbawm 1990). I en strävan att homogenisera kulturen – eller skapa en bild av en homogen kultur – kunde man utöva makt genom de institutioner som samlade och representerade kulturella uttryck. Museum, gallerier och arkiv var alla viktiga komponenter i identitetsbygget i Europas stater under 1800-talet och i Sverige kanske i synnerhet under andra halvan av 1800-talet och under tidigt 1900-tal, när nyromantiken och nationalismen verkligen fick fäste i Skandinavien. De gallerier och konstmuseum som skapades i 1800-talets Europa kallades ofta för ”nationalgallerier” eller ”nationalmuseum”, men var sällan från början särskilt representativa, utan visade bara någon enstaka, smal samling. Istället fick de sin bredare nationalistiska prägel under sina första decennier (Tomlinson, s. 16ff). Konsten var ett tacksamt medel för att stärka den nationella identiteten i ett land, då man kunde framhäva lokala konstnärliga genier och porträttera viktiga scener av nationellt värde (Berger 2015, s. 16). Höjdpunkten för nationalmuseerna och deras mer nationalistiskt präglade samlingar var 1800-talet andra hälft och dessa var inte begränsade till bildkonst, utan hade ett brett kulturhistoriskt tema. Samlingarna fungerade som ett bevis på nationens existens och på dess kvaliteter och inrättades för

att sprida nationella känslor och värden (Aronsson 2010, s. 137f, Jönsson, Persson, Sahlin 2011, s. 66f). Även arkitektur kan vara starkt kopplad till politisk makt och till skapandet och upprätthållande av en nationell identitet (Vale 1992). Förutom i rent politiska byggnader, såsom statshus och riksdagsbyggnader, kan institutionsbyggnaders (såsom arkiv, museer, skolor och bibliotek) arkitektur också användas i nationsrepresentativt syfte.

1890-talet var ett decennium präglad av nationalism, hembygdsskildringar och nyromantik i Sveriges kulturella sfär, med författare som Verner von Heidenstam, Selma Lagerlöf och Gustaf Fröding i bräschen på den litterära banan. Hugo Alfvén komponerade musik inspirerad av folkvisor och Karl Nordström målade svenska landskap och Carl Larsson lantliga familjeidyller. Den gryende svenska folklivsforskningen var också ett barn av sin tid, med en stark koppling till nationalromantiken och dess romantisering av det genuina och ursprungliga bondelivet (Ehn & Frykman 1993, Frykman 1979, s. 235ff). Ett ytterligare uppsving för nationalism och nationalromantik skedde efter 1905, då upplösningen av unionen med Norge var ett faktum. I Norge flödade nationalismen efter unionsupplösningen och provocerade fram en återupplivning av den nationalistiska rörelsen i Sverige, vilken inte var mindre fylld av kärlek till fäderneslandet än vad Kayser Nielsen (2008, 300ff) kallar för nittiotalets ”punchpatriotism”.

1.6.3 Begreppet ”Nationalstat”

Begreppet nationalstat och vad som definierar en sådan är diskutabelt. I min användning av begreppet åsyftar jag vid tidpunkten nybildade nationalstater, såsom Tyskland och Italien, likväl som äldre stater som ombildats till nationalstater, såsom Sverige. Den moderna svenska staten brukar dateras tillbaka till Gustav Vasas tid (Westin 2000, s. 166ff). Begreppet nationalstat inte är helt adekvat i Sveriges fall förrän under 1800-talet, då det svenska medborgarskapet lagstodgades och staten började ses som en nation. Detta faktum kan ha stor betydelse för hur den nationalistiska rörelsen i landet såg ut, men på vilket sätt det har betydelse skiljer sig åt i olika tolkningar. Westin (2000, s. 167) framhåller Sveriges relativt tama nationalistiska rörelse som någonting besynnerligt i relation till Sveriges långa historia som stat, medan Kayser Nielsen (2008) följer Torbjörn Nilssons (2005) idé om att äldre nationalstater inte hade samma behov av att markera sin nationalism som en yngre stat hade och att nationalismen i exempelvis Sverige var av en mer lågmäld sort än exempelvis grannlandet Norges efter unionsupplösningen 1905. Kayser Nielsen (2008, s. 300ff) menar emellertid att Sveriges nationalism återuppväcktes efter uppbrottet med Norge och där visade prov på en betydligt mer högljudd variant.

Utgångspunkten i följande uppsats är att konstruktionen av nationalstaten Sverige skedde under 1800-talet och kring sekelskiftet 1900, med den äldre statsbildningen som grund, men nu med en tydlig idé om en gemensam kultur, ett homogent språk och en etniskt homogen majoritetsbefolkning. Jag grundar också min kommande analys på en uppfattning att denna utveckling var successiv och försiggick under en längre tid, med resultatet att den inte karaktäriserades av en lika intensiv och ideologiskt högljudd debatt som i yngre, eller nyligen frigjorda, stater. Emellertid var den nationalistiska rörelsen likväl närvarande och tillräckligt genomgripande för att konstruktionen av en nationalstat ändå skulle genomföras. Att debatten var mer

lågmäld behöver ingalunda betyda att den hade mindre samhällspåverkan – snarare blir det svårare att upptäcka dess påverkan.

2 Undersökning och analys

2.1 Processens början

2.1.1 Den första utredningen

Det var under 1870-talets arkivdebatt som man kunde se de första tecknen på det som sedermera kom att utvecklas till landsarkiven i Sverige. Carl Gustav Styffe är ett namn som figurerar ett antal gånger genom åren i denna debatt. Styffe var historiker, bibliotekarie och arkivforskare och arbetade på såväl Riksarkivet som Uppsala universitetsbibliotek. Han reste också mycket och besökte många arkiv i Europa (Göransson 2013). 1874 skrev han texten ”De svenska statsarkiverna”, som publicerades i *Svensk tidskrift*. I denna text redogör han bland annat för Frankrikes, England, Tyskland och Danmarks arkivväsendes utveckling och nämner flera saker som kom att genomföras i Sverige under de kommande decennierna, såsom provinsarkiv (landsarkiv), inventeringar av offentliga arkiv och gallringsregler (Styffe 1872, s. 315). Vad gäller det svenska arkivväsendets historia låter Styffe läsaren ta del av en hel rad oegentligheter och katastrofer som inträffat med arkivhandlingarna genom åren och när han kommer till 1800-talet är han inte nådig vad gäller kritiken mot arkivväsendet – en avog inställning som också bekräftas av Göransson (2013). Historieintresset avspeglas i texten och han talar om Kammarkollegiets arkivhandlingar som mycket viktiga för den ”inre historien” – alltså rikets historia. Till den ”inre historien” räknar han också provinsernas historia. Hans tydligaste ståndpunkt är att han önskar att arkivalierna vore bättre tillgängliga för historieforskare än de för tillfället var. Vad gäller rent konkreta förslag vill Styffe bland annat att en särskild arkivutbildning inrättas, men också att de arkiv som finns i Stockholm borde centraliseras. I denna text kan vi alltså skönja konturerna och bakgrunden till den utveckling som kom att ske i Sverige och Styffe förklarar tydligt varför man bör tillföra mer medel till arkivens utveckling – ”de skulle bevilja nödiga materiella medel för bevarandet af det dyrbaraste en nation eger, dess historiska minnen” (Styffe 1874, s. 336) vilket bekräftar Edvardssons (1999, s. 3) tes om att den viktigaste idén bakom inrättandet av landsarkiven i Sverige ligger i ”de stora projekt för nationsbyggande och i den nationalromantik som svepte fram över Europa under 1800-talets senare del”. Hur detta kom att ta sig mer konkreta politiska former kan vi se i nästa dokument, vilket bär tydliga drag av Styffes åsikter kring arkiv.

Det första dokumentet på politisk nivå i frågan om landsarkivens historia är ett betänkande från löneregleringskommittén i augusti 1876, där det enligt Lundkvist (1987, s. 257) skall finnas ett struket avsnitt i det bevarade konceptet, vilket behandlar hur andra länder skall ha inrättat ”provinsarkiv”. Rumars (1994, s. 76f) och Lundkvist (1987, s. 257) teori om detta är att man samtidigt som idén om provinsarkiv eller landsarkiv uppkommit, också ville bygga nya lokaler till Riksarkivet, vilket gjorde att

riksarkivarierna av realistiskt ekonomiska skäl blev tvungna att välja mellan dessa två idéer. Denna teori stöds också av det brev som näste riksarkivarie Clas Theodor Odhner skickade till konungen den 24 december 1888 och där han explicit skriver att kommittén trodde att ett förslag om provinsarkiv skulle ”möta hinder i de dermed förenade kostnader, och vågade därför ej framställa något förslag derom” (Odhner 1888, s. 273). Riksarkivbygget prioriterades då och provinsarkivfrågan lades på is – vilket kan förklara varför det tog ytterligare mer än tjugo år innan beslut togs om inrättande av det första landsarkivet. Ett kommittébetänkande är den äldre versionen av det som idag kallas för statens offentliga utredningar.

Vid tiden för detta dokument var Robert Mauritz Bowallius riksarkivarie sedan två år tillbaka, vilket han förblev till år 1882 då Carl Gustaf Malmström tog över. Denne förblev riksarkivarie till år 1887 då Clas Theodor Odhner tillsattes på tjänsten. Bowallius var utbildad i historia, men enligt Jørgensen (1968, s. 232) utmärkte han sig mer som arkivarie än som historiker. Bowallius grundade *Meddelanden från Svenska Riks-Archivet*, som innehåller Riksarkivets årsberättelser jämte andra dokument och rapporter från Riksarkivet. Han var också den riksarkivarie som påbörjade arbetet med landsarkiven/provinsarkiven.

Kommittébetänkandet – jag hänvisar nu till den version som trycktes och där avsnittet specifikt om provinsarkiv alltså är uteslutet – är skrivet av Erik Ljungstedt, O. R. Hammar, Carl Gustav Styffe och Liss Olof Larsson. Carl Gustav Styffe framträder här som den arkivkunniga i sammanhanget, vilket också tydligt framkommer i föregående text från *Svensk tidskrift* (Lundkvist 1987, s. 256). Vi känner också igen delar av den argumentation Styffe lagt fram i artikeln två år tidigare. Betänkandet tar upp en rad olika saker som bör förbättras inom Riksarkivet och bygger på en kort historisk redogörelse för den statliga arkivinstitutionens framväxt och betydelse för Sverige. Inledningsvis konstateras det att det under medeltiden och ”under det första skiftet av vår nyare tid (Löneregleringskommittén 1876, s. 5)” ej funnits någon egentlig arkivverksamhet. Det läggs en stark positiv värdering i vikten av bevarandet av rikets handlingar, bland annat genom att handlingarna benämns som ”dyrbara” (Löneregleringskommittén 1876, s. 5) och att utvecklingen av arkivinstitutionen framställs som rakt igenom positiv. Gillis (1996) menar att värdet av det historiska institutionaliserade minnet innan 1800-talet i princip inte existerade utanför aristokratin, kyrkan och statsmakten. Vanliga människor hade inget behov av att uppteckna och bevara dåtiden och utvecklingen av arkivväsendet är alltså väldigt talande för tiden – kulturarvet och det historiska minnet går från en marginell position till en mer allmän. Arkivet växer och fler anställs – en utveckling som författarna till betänkandet i och med denna redogörelse verkar vilja fortsätta. Ett av de grundläggande problemen som det nuvarande Riksarkivet ställs inför är plats- och resursbrist. Mängden handlingar ökar i en snabbare takt än vad utrymme och personal tillåter och ett av de beslut som har lett till en kraftigt ökad mängd arkivhandlingar togs den 28 september 1869 och innebar att Häradsrätterna skulle överlämna alla rättshandlingar från tiden innan 1736 (Löneregleringskommittén 1876, s. 35).

De resurser som efterfrågas är ökad personal, högre löner och bättre semestervillkor till befintlig personal – men även utökat fysiskt arkivutrymme. Den för min frågeställning mest intressanta delen av betänkandet dyker emellertid upp på sidan 40, där följande text återfinns:

Enligt Komiténs mening skulle jemväl väsentliga fördelar vinnas, om Riksarkivet, i egenskap af centralt embetsverk, ställes i någon förbindelse med öfriga inom landet befintliga offentliga arkiv, hvilka ofta innehålla ganska värdefulla bidrag till vår inre historia; men om en förening af de centrala arkiven och en organisation av provinsarkiven under Riksarkivet äfven i flera hänseenden kunde vara önskelig, torde likväl åtminstone den senare anordningen tills vidare möta hinder, förnämligast uti de betydliga kostnader, som blefve förenade med inrättandet af ett större antal nya tjänster.

(Löneregleringskommittén 1876, s. 40)

Här konstateras alltså att de övriga offentliga arkiven i landet innehåller handlingar som är värdefulla och som därför genom att stå i förbindelse med Riksarkivet, får vi anta, skulle ha större chanser att överleva. Det mest intressanta med påståendet är att arkiven antas innehålla ”ganska värdefulla bidrag till vår inre historia” (Löneregleringskommittén 1876, s. 40), vilket är en direkt upprepning av Styffes argument från artikeln i *Svensk tidskrift*. Aronssons avsnitt om nationalstatsbygget tar upp just historieskrivningens betydelse för det nationella identitetsskapandet. Det är genom historieskrivningen som man ”utvecklar grunden för uppfattningen att vi är ett folk, med en historia, ett språk och en kultur” (Aronsson 1991, s. 11). Eller omvänt – så är det genom historieskrivningen som vi kan se civilisationens självuppfattning avspeglas (Nordin, s. 19). Som betonas i betänkandet handlar det inte heller om historia i allmänhet, utan om vår ”inre historia” – vilket, i synnerhet med Styffes text, där han menar att det dyrbaraste en nation äger är historiska minnen, i åtanke, måste tolkas som nationens historia. Här kan alltså skönjas en vilja att samla material från olika regionala, offentliga arkiv under Riksarkivets beskydd, för att sålunda kunna lära känna den ”inre historien” bättre. Detta i sig behöver förstås inte betyda att historieskrivningen inte eftersöker någon form av komplexitet, men vi kan konstatera att intresset för national- och lokalhistoria ligger rätt i tiden. 1800-talet uppfattas ofta som historiens århundrade och det är då som vetenskaperna utvecklar sin historia och den historiska romanen blir populär – samtidigt som historieämnet också upphöjs till vetenskap och börjar bygga mer på originalkällor (Nordin, s. 71f). Lundstöm (2005, s. 19) skriver att intresset för svensk historia växte under 1800-talet, eftersom många i ”en tid av starka sociala förändringar önskade [...] skapa nationella värden som kunde stärka och ena samhället.

Vidare, i samma mening, läggs in en brasklapp som påminner om att Riksarkivet ej borde förivra sig, utan se till de ekonomiska begränsningarna och att en regelrätt organisering av de offentliga arkiven under Riksarkivets ledning ej är ekonomiskt möjlig. Istället läggs ett förslag fram som innebär att landsortsarkiven skall upprätta och sända in förteckningar över sina bestånd. Detta för att Riksarkivet skall få en överblick över vad som finns ute i landet, eftersom de då kan fylla de luckor som finns i de egna bestånden med kopior som finns ute i de regionala arkiven, men också för att de skall kunna hänvisa forskare till handlingar ute i landet, vilka annars aldrig skulle ha begagnats (Löneregleringskommittén 1876, s. 41).

Det närmast därpå följande dokumentet, som tar upp dessa frågor är ett brev som Bowallius skrev den 6 november 1876 som svar på betänkandet. I konceptet till betänkandet finns en marginalanteckning som ställer sig positiv till förslaget om att landsortsarkiven skall upprätta och sända in förteckningar över sina bestånd till

Riksarkivet. Bowallius menar att denna åtgärd är viktig för att motverka att landsortsarkivens material förstörs och för att upprätta en förbindelse mellan dessa arkiv och Riksarkivet – något han menar betyder mycket för arkivväsendets utveckling (Bowallius 1876). Slutsatsen vi kan dra av detta är att såväl kommittén som Riksarkivets ledning är överens om att Riksarkivets inflytande över Sveriges arkivväsende skall bli större och att det är viktigt att de offentliga arkivens arkivalier räddas undan förstörelse.

Den huvudsakliga inspirationskällan till detta förslag har troligen hämtats från Europas arkivväsenden, inte minst med tanke på Styffes utlandsresor till olika arkiv. I den österrikiske historikern Gerson Wolfs *Geschichte der k. k. Archive in Wien*, vilken kom ut 1871 och där han redogör för arkivväsendets utveckling i Wien, finns också en viktig passage som innehåller ett förslag som i mångt och mycket liknar det som den svenska löneregleringskommittén kommer med. Den dåvarande andreaktivariern i Wien, Josef Chmel, hade 1838 lagt som förslag att man skulle upprätta ett centralarkiv i kejsardömet Österrike och vidare 1857 utvecklade han idén om att man skulle centralisera arkivväsendet. Sånär lyder hans förslag:

Es handelt sich bei einem Centralarchiv nicht soviel darum, materiell alles zu centralisiren, was geradezu unmöglich und noch dazu gefährlich wäre, sondern um eine *organische Verbindung* sämtlicher Archive, damit in dem Centrum dieser organisch verbundenen Archive jederzeit Auskunft gegeben werden könne, wo gewisse Archivalien aufbewahrt werden, welche man gerade benötigt.

(Wolf 1871, s. 61)

Han menar alltså precis som det svenska förslaget lyder, att arkivalierna inte rent materiellt skall centraliseras, utan att förteckningar över landets alla arkivalier skall finnas i det centrala arkivet och det sålunda skall upprättas vad han kallar för en ”organisk” förbindelse mellan arkiven i landet. Det är mycket troligt att Wolfs bok har funnits på det svenska Riksarkivet och varit tillgänglig för såväl kommittémedlemmar som arkivarier, då den bland annat ligger till grund för en historisk översikt över arkivväsendet i Wien av arkivarien Bernhard Taube år 1880 (s. 33).

I årsberättelsen från Riksarkivet för år 1879 återkommer Bowallius till problemet med de landsortsarkiven – och här i synnerhet kyrkoarkiven. Här skriver han: ”I inventarierna öfver kyrkornas tillhörigheter pläga alltid noggrannt upptagas altarkärl och messeskrudar, ofta äfven kyrkornas trycka böcker; men vanligen egnas icke samma uppmärksamhet åt de handskrifna böckerna och handlingarna” (Bowallius 1880 s. 15) och önskar att Domkapitlen såg till att kyrkoarkivens vårdare skärpte tillsynen över handlingarna. Emellertid märks det att han inte är nöjd därmed, utan önskar att arkivalierna dessutom flyttades till bättre lokaler.

Det förslag om upprättande av arkivförteckningar ute på landsortsarkiven, som blev kontentan av betänkandet från 1876, är fortfarande långt ifrån upprättandet av landsarkiv. Det är tydligt att det finns en önskan om att Riksarkivet skall få en större överblick och kontroll över Sveriges offentliga arkivhandlingar. För att bättre kunna förstå betänkandets riktning, är det av vikt att ha klart för sig att Riksarkivet, som institution, *skapar* ett värde i vissa ting och idéer, vilka inte nödvändigtvis är vare sig

självklara eller naturliga – även om de lätt ter sig så i efterhand. Idag kan det verka självklart att många äldre statshandlingar har ett bevarandevärde, men vi måste minnas att detta inte är en statisk bedömning och att detta värde en gång konstruerades.

Betänkandet låter förstå att Riksarkivet gör ett viktigt arbete i att samla, ordna och bevara offentliga handlingar. Till viss del stödjer sig värderingen på en lag – nämligen Tryckfrihetsförordningen – som lagstadgar allmänhetens rätt till offentliga handlingar, men den baserar sig också minst lika mycket på dokumentens historiska värde. Att intresset för dokumenten och dess fortlevnad uppmärksammas nu och inte tidigare är helt enkelt för att man nu värderar historia, och i synnerhet nationell sådan, högre än tidigare. En parallell kan göras till utvecklingen av nationalmuseer under samma tidsperiod. Aronsson (2010, s. 138) hävdar att, förutom att institutionen representerar nationen och dess välstånd, så skapas också genom institutionen en uppfattning om vad den egna kulturen består i. Än mer hårddraget menar han att man "[i] en kritisk tradition ser [...] museerna, i bästa fall, som uttryck för självförhärligande demonstrationer, och i sämsta fall som alltför vällyckade tekniker för kontroll och maktutövning." (Aronsson 2010, s 139). I betänkandet är det just institutionaliseringen som sådan som beskrivs i den korta historiska redogörelsen för Riksarkivets framväxt och också den som fungerar som argument för dess existensberättigande – precis som Berger och Luckmann menar är det omöjligt att förstå en institution utan att ta i beaktande den historiska process varur den föddes (Berger & Luckmann 1967, s. 123).

Vad Riksarkivet definierar som Sveriges "inre historia" är också, baserat på föregående analys, mycket troligt det som av allmänheten skall komma att betraktas som den "objektivt rätta" historien. Och som Hobsbawm (1992) i sin artikel "Ethnicity and nationalism in Europe today" påpekar är det som bygger en nation det förflutna och de som skapar det förflutna är historikerna, vilket självklart gör arkivens roll i nationalstatsbygget mycket viktig. Det är arkiven som serverar källmaterial till historikerna, men också historikerna som förestår arkiven. Sålunda kan man konstatera att så som arkiven påverkar historieskrivningen, så måste också historieskrivningen påverka arkiven och deras innehåll.

2.1.2 Bernhard Taube och influenserna från Nordens och Europas arkivvärld

Vi förflyttar oss nu från betänkandet vidare till den studieresa runt om i Europa som gjordes av arkivarien (och friherren) Bernhard Taube år 1879 och som betecknar ett viktigt steg i utvecklingen av landsarkivfrågan i Sverige. Resan gjordes, enligt årsberättelsen för år 1880, "i ändamål att under några månader studera archivarbetens ordning äfvensom archivbyggnaders konstruktion och inredning" och rapporten benämns helt enkelt "reseberättelse" i MRA samma år (Bowallius 1880, s. 15, Taube 1880). I denna nämns provinsarkiven, även om fokus ligger på att beskriva arkivväsendet i sin helhet i de besökta länderna. Fyra år senare publicerades också texten "Om provinsarchiv" (Taube 1884), vars material är tydligt inspirerat av denna resa och som, då frågan kommit att ligga i tiden, var mer fokuserad på hur provinsarkiven runt om i Europa var inrättade. De länder och områden som nämns i dessa två texter är Berlin, Preussen, Bayern, Belgien, Frankrike, Danmark och Norge.

År 1882 publicerade Taube också en text i *Historisk tidskrift* med titeln *Arkivväsendet i Norden*, som tar upp detaljer kring hur arkiven i Norden är beskaffade.

Reserapporten och den senare texten om provinsarkiven är inte ideologiska i sin karaktär, utan Taube är mer intresserad av detaljer i arkivens och provinsarkivens utformning, ekonomiska förutsättningar samt lokalernas omfång än varför och hur de svenska arkiven borde ta efter de utländska. Idén bakom att inrätta provinsarkiven och vilka fördelar som finns behandlas enbart i korthet i den andra rapporten och det är tydligt att Taube i sin text förutsätter att diskussionen som skall argumentera för provinsarkivens inrättande i Sverige redan är satt i gungning och fortlöper någon annanstans. Vi kan alltså tänka oss att Taube till texten "Om provinsarkiv" inte har fått i uppgift att argumentera för att provinsarkiv bör inrättas i Sverige, utan istället faktiskt fått i uppgift att ta reda på vilken modell som rent praktiskt skulle fungera i Sverige – någonting som självklart påverkar dokumentets innehåll. Texterna kan sålunda sägas vara mer intressanta utifrån sina blotta existenser och utifrån de förutsättningar som funnits för dem – nämligen en resa ut i arkivens Europa – än utifrån sitt faktiska innehåll. I betänkandet nämns i förbifarten provinsarkivens nödvändighet och värde, utan att ett egentligt förslag läggs fram, medan man här försöker ta reda på hur provinsarkiv ute i Europa är inrättade för att finna en modell som är rimlig i Sverige. Utifrån detta läggs också ett förslag fram på hur indelningen skall ske i Sverige. Det som är av största vikt är det faktum att man i dessa texter, tydligare än någon annanstans i dokumentationen om landsarkiven, ser att inspirationen kommer från andra länder i Europa och Norden. Det faktum att man sänder ut arkivarier till Europa för att undersöka arkivväsendet på andra håll tyder på en önskan att inspireras utifrån.

Icke desto mindre är inledningen till Taubes rapport "Om provinsarkiv" av visst intresse även innehållsmässigt. Här redogör han för det faktum att det jämte (riks)arkiv i huvudstäderna alltid uppkommer så kallade arkiv av "tredje ordningen" i landsorten (Taube 1884, s. 121). Delar av dessa har i Sveriges fall redan centraliserats på Riksarkivet, Krigsarkivet eller till Lunds universitetsbibliotek, men än finns stora mängder arkivalier ute i landet. Taube låter göra gällande att det skulle vara omöjligt och kanske till och med onödigt att centralisera alla dessa arkiv, i synnerhet eftersom många kopior av handlingar då skulle påträffas och redundans skulle uppstå. Emellertid kan man ej heller låta arkiven vara kvar som de är, eftersom de ej bevaras eller vårdas såsom de borde. Taubes förslag är därför att inrätta provinsarkiv utefter stifts- eller länsindelning och därmed göra en delcentralisering som skulle säkra landsortsarkivaliernas framtid. Viktigt enligt Taube (1884, s. 121f) är att de sätts under Riksarkivets ledning.

Artikeln i *Historisk tidskrift* är liksom de andra två texterna i grunden väldigt saklig i sin karaktär och Taube försöker medelst arkivhistoria och en skildring av hur arkivväsendet ser ut i Norge och Danmark placera in Sverige i den nordiska kontexten mer specifikt och även se vad som förenar ländernas utveckling inom arkivvärlden. De punkter som Taube genomgående framhåller som de viktigaste utvecklingsområdena inom arkivväsendet är vikten av ett centraliserat arkivväsende, relevant utbildad och kompetent personal (med rimlig lön) som arkivarier och en god tillgänglighet för forskare. Provinsarkiven i Norge nämns med någon mening, där han

framhärdat att dessa ”centralarkiv i landsorten” som han kallar dem, inte existerar i Sverige (Taube 1882).

Eftersom Taube rent explicit inte lägger fram några djupare skäl till varför man skall inrätta provinsarkiv än att man skall bevara och vårda landsortsarkivens bestånd – och ej heller ens varför detta bevarande och vårdande är viktigt – får man söka svaret därpå annorstädes. Delvis kan svaret återfinnas i betänkandet från 1876, där intresset för landets ”inre historia” återropades som anledning till varför provinsarkiv (eller i detta fall: beståndsförteckningar som skulle insändas till Riksarkivet) borde inrättas, men den kanske tydligaste bilden av arkivutvecklingens riktning får man genom att se på de länder vars provinsarkiv Taube har studerat och hur den nationalromantiska strömningen i dessa länder skapade ett större behov av en gemensam identitet och historia. Mattias Kärrholm (2000, s. 2), professor i arkitektur, hävdar också att de starkaste impulserna för instiftandet av landsarkiven inte kom från de praktiska orsakerna, utan från vad han kallar för ”goda europeiska exempel” och som motsvaras av de arkiv Taube besökte. De tydligaste exemplen är de tyska respektive de italienska staterna, som vid tiden för Taubes resa ganska nyligen, 1871, blivit enat i Det Tyska Riket och Kungariket Italien (McKay et al. 2000, s. 826) och som i sitt enande också bidragit till en nationell medvetenhet i Europa (Kärrholm 2000, s. 2). Taube besökte både Preussen och Bayern och framhåller i synnerhet Bayern som en förebild för Sverige i provinsarkivfrågan.

Här återkommer vi alltså till den tidigare tolkningen att själva intresset för att samla, vårda och bevara äldre dokument tyder på ett starkare intresse för historien – nationens historia, som är så nödvändig för en nationalstat. Men förutom att bekräfta idén om statens och de arkivansvarigas ökade intresse för den svenska historien, visar rapporten också tydligt på varifrån inspirationen är hämtad. Det är ingen slump att Taube har rest runt i nybildade nationalstater på jakt efter modeller att kopiera. Berger (2015, s. 18) påpekar angående nationalmuseer att dessa under 1800-talet hade en tydligare tendens att instiftas i nybildade nationalstater, såsom Belgien, Norge, Tyskland och Italien, snarare än i de som långsamt utvecklats sedan medeltiden. Detta kan ge en förklaring till varför provinsarkiven och centraliseringen av arkivväsendet gått snabbare – och i vissa fall än tydligare följts av nationalistisk argumentation – i dessa länder än i Sverige, som inte är en lika nybildad nationalstat.

2.2 Arkivdebatten under 1880- och 90-talen

2.2.1 1880-talets begynnande arkivdebatt

Under 1880-talet skedde inga definitiva beslut, men debatten om och intresset för provinsarkiv och Riksarkivet fortsatte att få ökat inflytande över arkivväsendet i Sverige. Detta kan vi se inte minst i Taubes tidigare nämnda texter och i synnerhet var det kring kyrkoarkiven debatten rörde sig. I en ledarartikel från den konservativa tidningen *Nya Dagligt Allehanda* den 18 november 1880, med titeln ”Våra offentliga arkiv och deras vård”, kan vi se hur debatten fördes in i dagspressen. Enligt Lundkvist (1987, s. 257f) är artikeln författad, eller åtminstone starkt inspirerad, av riksarkivarien Robert Mauritz Bowallius själv, ett påstående som det finns gott fog för, eftersom han då var ordförande i styrelsen för tidningen. Artikeln inleds högtravande med frasen ”Vårt federnesland eger i sina offentliga arkiv nedlagd en rikedom af historiska skatter, hvilkas värde i våra dagar börjat mer och mer allmänt inses och erkännas” (NDA 1880-11-18) och fortsätter med att göra sin läsare uppmärksam på att det äldsta och dyrbaraste av de offentliga arkiven förstås är Riksarkivet självt. Som det näst viktigaste framhåller han Kammararkivet, som han menar inhyses i synnerligen olämpliga lokaler och saknar fullständiga förteckningar över materialet. Han fortsätter att förfasa sig över flera offentliga arkivs bristfälliga inrättande och kommer till sist till kyrkoarkiven – de som kom att utgöra det första arkivmaterialet som skulle sändas till landsarkiven. Denna artikel är en första antydning till den livliga debatt som kom att uppstå och fortgå, mer eller mindre intensivt och med olika vinklar, i svensk dagspress under 1800-talets sista och 1900-talets första decennier. I synnerhet debatten om kyrkoarkivens omhändertagande var starkt kopplade till landsarkivens utveckling.

Författaren till artikeln i *Nya Dagligt Allehanda* nöjde sig emellertid inte med att påvisa värdet i de offentliga arkiven i Sverige, utan dristade sig till att i december samma år publicera en artikel med titeln ”Om Sveriges privatarkiv”. De enskilda arkiven beskrivs som ”ovärderliga grufvor för vår historia” (NDA 1880-12-21) och bör, enligt författaren, genast inlämnas till offentlig vård, vilket han menar ”säkert [är] en önskan som hyses af alla den historiska forskningens vänner inom vårt land”. Om igen kan vi konstatera att en centralisering av arkivväsendet och en större makt till Riksarkivet är eftersträfvansvärt.

År 1883 blev Carl Gustaf Malmström riksarkivarie. Han var en betydande historiker och det för denna uppsats ämne mest betydelsefulla han genomförde, var en gallringsinstruktion som infördes 1885. Denna innebar att alla offentliga arkiv skulle vara tvungna att ansöka om tillstånd för att gallra bland sina handlingar (Lundkvist, s. 257). En artikel som ytterligare kan belysa hur tankegångarna gick inom arkivväsendet i detta skede är den text som skrevs i *Historisk tidskrift* från 1883 (s. 478) och som tar upp ett brev, vilket handlar om kyrkoarkivens bevarande. Själva innehållet i brevet är inte så intressant som redogörelsen för det, där skälen till varför brevet är ett viktigt steg framåt för arkivväsendet i Sverige tas upp. Skribenten menar att liknande åtgärder som vidtagits för att rädda andra delar av kulturarvet – såsom fornminnen och historiska minnesmärken – också bör vidtagas för ”de i skrift bevarade minnena från förfädernas lif” (HT 1883, s.478). Det är alltså tydligt att arkivväsendet under den här tiden påverkas av tidens strömningar och att dessa

strömningar uppvisar ett ökat intresse för Sveriges historia, precis som påpekas i artiklarna från 1880 i *Nya Dagligt Allehanda*. Emellertid skriver han också att handlingarna i kyrkoarkiven inte är av någon större betydelse för statshistorien, ”men väl för kännedomen om en mängd enskilda, särskildt släkt- och personalförhållanden”, vilket snarast pekar i riktningen att kyrkoarkiven inte skulle vara av intresse för staten som sådan, utan enbart för enskilda medborgare. Vi skall se att detta hinner omformuleras i takt med landsarkivens införande, men kan konstatera att arkivutredningen och brevet om kyrkoarkiven följer ett i samhället ökande intresse för lokalhistoria, men att ett tydligt ideologiskt samband med nationalismen ännu är föga utvecklat.

Under resterande del av 1880-talet är det tystare i pressen, men 1887 händer det något på politisk nivå – det kommer nämligen in en motion från Axel Bergström i första kammaren. Vid det här laget har Clas Theodor Odhner tagit över rollen som riksarkivarie. Clas Theodor Odhner var professor i historia och hade också en kortare karriär som politiker i andra kammaren. Odhner var författare till flera läroböcker i historia, varför hans historiesyn kom att influera många generationer framöver (Jørgensen 1968, s. 234ff). Denna motion av Bergström 1887 följs 1888 två motioner; en från Gustaf Sparre i första kammaren och en från Carl Carlsson Bonde i andra kammaren. Dessa två motioner skiljer sig något från den första, men i sak är de överens. Bergströms (Motion FK nr. 46 1887) motion föreslår ”att Riksdagen ville hos Kongl. Maj:t underdånigst anhålla om åtgärders vidtagande i syfte att högsta vården om rikets alla offentliga arkiv må uppdragas åt Riksarkivet eller ecklesiastikdepartementet såsom centralöfverstyrelse med sådan myndighet och befogenhet, som här ofvan angifvits.” Bergström menar att man genom att ge Riksarkivet mer makt över rikets offentliga arkiv kan förvissa sig om att handlingarna tas om hand på ett bättre sätt än innan. En central styrning gör att man kan likrikta verksamheten mer och Bergström föreslår att man skall samla in förteckningar över material och sända ut inspektörer som övervakar arkivverksamheten. Hans största argument för detta är att han menar att arkiven i dagsläget vanvårdas och att ”Sveriges folk finge fullt tillgodonjuta sin i tryckfrihetsförordningen förbehållna rätt att ega tillträde till offentliga handlingar” (Motion FK, nr. 46 1887). Argumentationen bygger alltså, enligt texten, på en demokratisk princip. Hur tätt sammanvävd demokrati och nationalism var i Sverige under den här tiden förklarar jag i kapitel 2.3.1 – just nu nöjer jag mig med att konstatera att tryckfrihetsförordningen anges som en viktig orsak på en politisk nivå.

Det blev dock ingenting av Bergströms förslag i riksdagen den gången, eftersom den upplöstes och det därpå följande året kom alltså Sparre och Bonde in med sinsemellan identiska motioner (Lundkvist 1987, s. 260). De håller med Bergström om att rikets offentliga arkiv borde tas omhand bättre, men utesluter delen om centralisering av styret och överlåter till kommande instanser att bestämma *hur* arkiven skall tas om hand bättre (Sparre 1888, Motion FK, nr. 76; Bonde 1888, Motion AK, nr. 182). Jämför man med senare decennier så hände inte så mycket på arkivfronten i Sverige under 1880-talet, men en viktig debatt hade tagit sin början och de flesta av de idéer vi sedan kommer att se i formerandet av landsarkiven och utvecklingen av arkivväsendet kan vi se spår av redan på 1870- och 80-talen. Vad som gjorde att utvecklingen inte gick snabbare är svårt att svara på, men litat man till källorna är det främst ekonomiska skäl som ligger bakom. De negativa konsekvenserna av en

centralisering av arkivväsendet kom inte att tas upp förrän senare, när landsarkiven redan var ett faktum.

Ur ett socialkonstruktionistiskt perspektiv finns det ingen mänsklig essentiell natur som rör sig oföränderlig genom tid och rum. Människans natur är en social konstruktion och språket är en av de tydligaste delarna av detta (Burr 2015, s. 121). Alltså kan man säga att individerna – och deras språkbruk – på ett tydligt sätt avspeglar samhällets strömningar och idéer. I synnerhet borde detta gälla det offentliga språket, vilket är det som vi har att göra med i fallet med riksdagstrycket och tidningsartiklarna. Vi kan därför, utifrån denna teori, dra slutsatsen att dessa texter avspeglar delar av de strömningar som fanns under 1880-talet i Sverige och Europa. Detta förstärks också av det faktum att texterna rör sig inom samma diskurs och där samma begrepp och argument upprepas över tid. Debatten är alltså föga individbetonad, utan rör sig snarare kring ämnen och idéer som ligger i tiden.

Främst är det intresset för historia, vilket antyds i tidningsartiklarna från *Nya Dagligt Allehanda*, som är indikatorer på att utvecklingen går i samma riktning som den nationalistiska nationsskapande utvecklingen. Broberg (1993, s. 175) menar att nationen aldrig varit så historisk som under sekelskiftet och 80-talets historieforskningsargument är därför lätta att begripa. Han menar också att svenskarna under sekelskiftet (vilket han definierar ganska generöst) *uppfann* sitt land (Broberg 1993, s. 171). En viktig sak att minnas i det här läget är att de dokument jag studerar i princip uteslutande är skrivna av akademiskt utbildade män i mer eller mindre mäktiga positioner i samhället. Enligt Skott (2008, s. 73) har nationalismen och det nationella historieskrivandet periodvis, bland annat i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, varit representerade av mer radikala och vänsterorienterade grupper och individer, men det är tydligt fråga om en borgerlig och i grunden ganska konservativ eller bitvis liberal anda som präglar utvecklingen inom arkivväsendet. Detta kan man utläsa genom att se på de motionerande politikernas partitillhörigheter och övriga ståndpunkter. Bland annat stödde Axel Bergström år 1889 det förslag på inskränkningar i tryckfrihetsförordningen som sedermera kom att klubbas igenom och Gustaf Sparre var engagerad i konservativa partier, om än utesluten av desamma på grund av sin positiva inställning till fri handel (*Svensk biografiskt handlexikon I* 1906, s. 83, *Nordisk familjebok* 1917, s. 586f). Det var också vanligt förekommande att historiker dessutom var aktiva politiker (Björk 1993, s. 71f). Enligt historikern och författaren Åsa Linderborg (2001) bestod en av den borgerliga hegemonins viktigaste maktresurser i att behärska historiemedvetandet. De konservativa var mer antidemokratiska än de liberala och satte högt värde på tradition och kontinuitet – deras historiemedvetenhet var enligt Zanders (2001, s. 43) definition baserat på en idé om ett cykliskt förlopp och framhöll stabilitet och regelbundenhet. De liberala var mer intresserade av det folkliga arvet och allmogen, men såväl konservativa som liberala såg nationalstaten ”som historiens kulmen och alltings måttstock” (Linderborg 2001, s. 269). Vad gäller socialdemokratin så daterar Linderborg deras växande intresse för åtminstone äldre historia till något senare än sekelskiftet, snarare mot 1920-talet. Skott (2008, bl. a s. 69ff) vill tidigarelägga vänsterns historieintresse något, men har en del forskning mot sig i denna fråga (Linderborg, s. 265ff).

År 1888 vaknar också debatten till nytt liv på Riksarkivet och den 17 januari författar Odhner en skrivelse om hur man skulle komma tillrätta med problemen vad gäller

ordnandet av de offentliga arkiven (Odhner 1888:a). Skrivelsen är ett svar på riksmarskalkämbetets memorial om hur man borde upplåta Svartsjö slott till depå över arkivalier tillhörande såväl statliga verk som landsortsarkiv (Lundkvist 1987, s. 259). I konceptet håller han med Riskmarskalksämberet om att provinsiella och lokala myndigheter saknar lämpliga förvaringsutrymmen och att någonting måste göras åt detta (Odhner 1888:a). Han hänvisar till Bowallius tidigare förslag på att inrätta ett så kallat reservarkiv, som inte skulle behöva ligga lika centralt som Riksarkivet. Fokus ligger på själva utrymmesfrågan, men också på tillgängligheten. Ett av de arkiv som får mest uppmärksamhet är Kammarkollegiets arkiv, som senare kom att figurera i pressen på grund av sitt erbarmliga skick. Vad gäller dessa, och andra centrala ämbetsverks handlingar, menar Odhner att ett bortflyttande av dessa till någon avlägsen plats vore opassande, eftersom de då skulle bli ”otillgängliga såväl för den historiska forskningen som för nödiga administrativa undersökningar och utredningar” (Odhner 1888:a). Idén om Svartsjö slott som depå för Stockholmsarkiven avslås därför, men Odhner fortsätter med att referera till Taubes text om provinsarkiv och lägger fram ett förslag om att slottet skulle kunna användas för att centralisera de vanvårdade landsortsarkivens handlingar istället, åtminstone de som är så gamla att de ej begagnas av verksamheten i någon högre utsträckning. ”Dylika provinsarkiv finnes i flera av de europeiska kulturländerna” (Odhner 1888:a) skriver han och sammanfattar därpå Taubes text. Just av Svartsjö slott blev det intet i det här fallet, men vi kan konstatera att detta är det första konkreta förslaget som inkommer till högre instans om specifika provinsarkiv. Precis som i Taubes text är förslaget inte så uppenbart ideologiskt underbyggt, men referensen till Europas nationalstater är även här tydlig.

Senare samma år, nämligen den 24 december, kommer Odhner med en ny skrivelse. Denna gång är den en reaktion på den skrivelse som den 11 maj 1888 kom från riksdagen, som en följd av Sparres och Bondes motioner. Odhners skrivelse behandlar, precis som hans tidigare skrivelse och de motioner som skrivits till riksdagen innevarande och föregående år, vården av de offentliga arkiven. Tillgängligheten understryks, men inte för medborgaren, utan det är endast den historiska forskningen som nämns. Odhner (1888:b) redogör också för de åtgärder som redan vidtagits – bland annat insamlandet av häradsrätternas arkivhandlingar äldre än 1736 till Riksarkivet och ett cirkulär som år 1883 skall ha förordat att kyrkoarkivens vårdare skall upprätta förteckningar över sitt arkivmaterial och sända in ett exemplar till Riksarkivet. De nya reglerna för gallring från 1885 nämns också.

Att kyrkoarkiven skall sända in förteckningar över sitt material till Riksarkivet är ett gott steg på vägen mot landsarkiv och ett direkt resultat av den debatt som förts, men Odhner är långt ifrån nöjd med detta. Senare i hans brev framkommer dessutom att de förteckningar som insänts varit ofullständiga. Odhner syftar tillbaka till betänkandet från 1876 och menar att flera av de idéer som framlades där aldrig realiserades. Han sammanfattar syftet med de i betänkandet nämnda åtgärderna för de offentliga arkiven i Sverige med följande tre ändamål: arkivalierna skall förvaras i bättre lokaler, kontrolleras bättre och bli mer tillgängliga för forskning. I synnerhet gäller detta vissa av de centrala ämbetsarkiven i Stockholm och flertalet av de landsortsarkiv som finns spridda i landet och med betoning på att det är de äldre arkivalierna som far mest illa. Dessa anses ofta mindre värdefulla, eftersom de ej är en del av det dagliga arbetet. De äldre arkivalierna förvaras sålunda ofta på för

ändamålet illa lämpade platser, som fuktiga källare eller trähus. Vidare redogör han, precis som i brevet tidigare på året, efter inspiration från Taube, för Europas provinsarkiv och avslutar med: ”Den väg som sålunda blifvit beträdd af Europas förnämsta kulturländer vid ordnandet av hithörande förhållanden, synes äfven för vårt land vara den enda riktiga och ändamålsenliga” (Odhner 1888:b, s. 286). Det är också här han för första gången använder ordet *landsarkiv* och menar att landet kommer att behöva fler än två, med tanke på Sveriges geografi. Inget landsarkiv skall ligga för långt bort från sin uppsamlingsarea. Det är också här som mer konkreta förslag på platser nämns; då Uppsalas och Vadstenas slott anses vara lämpliga och Katedralskolan i Lund nämns som möjlig plats. Norrland och Gotland har han ännu inte helt rätt ut, utan skjuter denna fråga på framtiden. Här läggs också förslag på att alla handlingar äldre än 1801 är de som i förstone skall ges till landsarkiven och i denna fråga är Odhner beredd att sätta ett ännu tidigare datum, i synnerhet vad gäller kyrkoarkiven.

Idén bakom landsarkiven är alltså inte att de på något sätt skall ersätta landsortsarkiven, utan snarare komplettera dem och ta hand om de material som inte längre har ett administrativt värde. Ser man det från den här vinkeln har landsarkiven alltså från första början en historisk inriktning. Tillgängligheten skall öka, men att betoningen här inte ligger på medborgarens rätt till handlingar, utan forskarens, kan ha sin grund i att landsarkiven bara skall innehålla historiskt material. Som vi i detta brev också förstår så är landsarkiven långt ifrån den enda åtgärd som skall göras för de offentliga arkiven – men med just denna betoning på äldre material kan vi se en stor likhet mellan landsarkiven och nationalmuseer och historiska museer, som inte tillkommit av administrativa orsaker, utan för sitt historiska och fostrande ändamål.

En talande parallell kan ses i folkhistoriska museer, som vann mark i slutet av artonhundratalet. Dessa föredrog att framvisa det rurala bondelivet framför industrialismens människor och var väldigt viktiga för att göra den nationella berättelsen fullständig (Berger 2015, s. 15f). Det moderna och stressiga livet kring sekelskiftet framkallade en längtan tillbaka till naturen och till ursprunget (Björck 1946, s. 50f). Ett mycket tydligt exempel på hur bondesamhället definierades som nationens vagga är utomhusmuseet Skansen, som representerade en idé om enhet genom mångfald och som redan från början faktiskt inkluderade samerna i sin utställning – om än, om man får tro Björck (1946, s. 50) i en utställning inspirerad av en gryende fjällromantik. En viktig del av narrativen var att de byggde på kontinuitet och överbryggde perioder av diskontinuitet i historien. Landsarkiven skulle kunna ses som ett samlande av denna berättelse. I kyrkoböckerna och de juridiska handlingarna berättas folkets historia och med hjälp av historieforskare kan de sättas in i ett sammanhang, där de blir delar av konstruktionen av nationalstaten (Berger 2015, s. 15f, 26, Ehn, Frykman & Löfgren 1993, s. 11). Till regionernas betydelse för utvecklingen av nationalstaten återkommer jag i kapitel 2.4.

I slutet av 1880-talet ser vi nu frågan om landsarkiven klart formulerad i ett förslag. Inget laga beslut har ännu vunnit kraft och exakt vilka handlingar som skall samlas där eller var arkiven skall ligga är långt ifrån bestämt, men idén är framlagd och konkretiserad av Odhner. Vad gäller motionerna i riksdagen är dessa ganska vaga i sina beskrivningar, men har gemensamt att de önskar att de offentliga arkiven tas omhand bättre. Som ett tydligt argument framhålls att man vill att de offentliga

handlingarna enligt tryckfrihetsförordningen skall vara tillgängliga för allmänheten, men med tanke på till exempel motionären Bergströms senare önskan att inskränka tryckfrihetsförordningen kan man tolka detta argument mer som retoriskt än reellt. En mer trolig tolkning är att man önskar att materialet blir tillgängligt för de historiska forskare som intresserar sig för Sveriges historia. Denna tolkning går också väl ihop med att inspiration från Europas nationalromantiska strömningar i nybildade nationalstater varit ett mycket viktigt element i utvecklingen av nationalstaten – och kanske viktigare än det argument om ”bevarande” som oftast anförs.

2.2.2 1890-talets debatt och beslutsfattande

Under 1890-talet är, förutom själva beslutsfattandet i frågan om landsarkiv, den livliga debatt som pågår i dagspressen det mest signifikanta för tiden. I synnerhet handlar det om att nu också den arkivintresserade allmänheten förfasar sig över hur dåligt de offentliga arkiven tas om hand, men senare inleds också debatten om kyrkoarkiven. En tidningsartikel från 1891 tar upp flera orsaker till varför det bör vara arkivarier och inte juridiskt utbildade som förestår arkivet i Stockholms rådstufvurätt. Författaren tar också upp samma fråga som Styffe redan 1874 (s. 315) tog upp, då han pekade på föregångarlandet Frankrike och deras arkivarietutbildning. Den anonyma artikelförfattaren menar att endast en utbildad arkivarie på rätt sätt kan hjälpa den forskare eller privatperson som kommer till arkivet att hitta rätt handlingar och att tolka dem. Författaren lägger stor vikt vid det historiska värdet av handlingarna och även han riktar blicken ut mot Europa när han vill ge exempel på arkivväsenden som axlat sin uppgift bättre. ”Att vården om arkivalier fordrar alldeles speciella och långvariga studier, erkännes nu mera i alla andra länder, och i de flesta har man redan börjat vidtaga ganska omfattande åtgärder äfven för de mera speciella och särskildt provinsarkivens vård, samt sökt att rädda dem från profana händer” (Om vården af våra specialarkiv 1891) skriver författaren och tar alltså här upp frågan om provinsarkiv. Vad som ibland kan vara förvirrande är att begreppet provinsarkiv ibland används för att beteckna det som annars ofta kallas för landsortsarkiv – alltså arkiv som bara innehåller sitt eget arkiv, såsom en kommunal funktion eller ett kyrkoarkiv. Normalt används det för att beteckna det som senare kom att kallas för landsarkiv i Sverige och som samlar flera landsortsarkiv i sina samlingar och det är också så jag använder det i min uppsats. I denna artikel är det oklart vilken typ som avses, men eftersom detta ej ändrar artikelns grundtes – att arkiv bör förestås av arkivkunniga, lämnar jag det därhän.

Artikeln avslutas med tidsenliga slagord, som visar på den politiska diskursen vid detta tillfälle: ”I dessa dagar, då en hvar måste vara mån om sitt, förnimmer man ofta ropet: Sverige åt svenskarne, och det är därför hög tid att häfdaforskarne äfven låter höra ett: Arkiven åt arkivarierna!” (Om vården af våra specialarkiv 1891). Liknelsen mellan nationen och arkiven ligger nära till hands och avspeglar ett okomplicerat förhållande till nationalismen, men också en ganska hård definition av nationalism, liknande såsom Gellner (2000, s. 22) beskriver den. Gellner skriver att den extrema nationalismen innebär att alla nationens medlemmar (alltså de som är en del av den enhetliga kulturen) måste vara med i nationalstaten och den tillåter inte en större mängd personer av annan nationalitet inom nationens gränser. Det förstnämnda är förstas inte applicerbart på artikelförfattarens liknelse – det torde vara denne egalt om alla arkivarier arbetar som arkivarier, men den andra delen av den extrema nationalismen är tydlig. Inga, eller väldigt få ickearkivarier får inta platser inom

arkivväsendet, såsom devisen ”Sverige åt svenskarne” inte tillåter andra än svenskar att hävda sig inom nationalstaten. Självklart blir det i det närmaste löjligt att dra några slutsatser om artikelförfattarens egen relation till nationalismen – ett dylikt uttalande kan utan tvivel vara bemängt med en viss ironisk skärpa, men det kan ändå ge en fingervisning om vilka röster som låg i tiden. I synnerhet eftersom författarens själv menar att man ofta förnimmer ropet ”Sverige åt svenskarne!”.

Efter denna artikel avstannade debatten något, innan fallet med Kammarkollegiets sedan länge vanskötta arkiv togs upp i slutet av 1897. I högertidningen *Vårt Land* påvisades hur viktiga arkivets handlingar är för den historiska forskningen och några dagar senare dök en insändare upp i Aftonbladet, som citerade följande stycke angående huvudböcker som tidigare påträffas i nämnda arkiv: ”Jag fick med järnspekt bryta lös dem från kasematthvalven, där de lågo halfruttna. Där funnos högar af bara lump och förstördt papper, som sedan på prämar fördes ut och sänktes i Mälaren” (A. B. 1897-11-09). Vården av Kammarkollegiets arkiv är en parallell debatt till landsarkivens införande och står inte i direkt förbindelse med denna, eftersom de centrala ämbetsarkiven inte ämnas införas i landsarkiven, men är av betydelse eftersom denna debatt drivs framåt av samma argumentation som den om landsarkiven och räddningen av kyrkoarkiven. I en artikel från den 13 november 1897 skriver författaren apropå Kammararkiven: ”Huru hafva vi här i landet fyllt denna pligt emot dessa dyrbara minnen från det förflutna och ovärderliga urkunder för våra dagars forskning?” (NDA 1897-11-13) – ett uttalande som lika gärna hade kunnat gälla kyrkoarkiven eller annat landsarkivmaterial.

I mitten av 1890-talet tog det äntligen fart på den politiska fronten och remissen från konungen på Odhners brev från 1888, kom i oktober 1894. I oktober året efter har Odhner (1895) förfärdigat en ny skrivelse angående landsarkivens instiftande. I denna skrivelse lägger Odhner fram två villkor för att landsarkiven skall införas. Den första förutsättningen är att arkiven släpper ifrån sig sina äldre handlingar och det andra är att lämpliga lokaler och lämpliga arvoden till de anställda ordnas. Odhner går sedan noggrant igenom de invändningar som kan finnas för dessa två villkor. Bland annat har han undersökt hur villiga landsortsarkiven är att lämna ifrån sig sina handlingar, ett förslag som verkar ha mött visst motstånd. Landsortsarkivens skäl för detta är delvis att de tycker att arkivalierna redan är väl förvarade, vilket vi redan förstått inte alltid är fallet. Odhner avför detta skäl med argumentet att det inte räcker med att handlingarna är väl förvarade, utan också att de är väl förtecknade och att de kan läsas och tolkas av utbildad arkivpersonal. Det andra argumentet för att inte lämna över sina handlingar är att de fortfarande används, men på detta svarar Odhner att utbildad arkivpersonal på landsarkiven på ett mycket mer effektivt sätt skulle kunna hitta handlingarna. Den tredje anledningen som anförs är att centraliseringen skulle öka risken för alla arkivalier att förstöras i brand, men Odhner menar att landsarkivets lokaler skall vara tillfredsställande. Det fjärde skälet är att handlingarna är kommunernas egendom och inte borde skiljas från dem. Här framför Odhner det faktum att kommuner visserligen är självstyrande, men att de ändå är ”organer i det samfund som heter staten” (Odhner 1895, s. 358). Här kan vi alltså återkoppla till makt- och centraliseringsprincipen som tidigare diskuterats och konstatera att införandet av landsarkiven är en uppenbar centralisering av makten och att den argumentation för landsarkivens införande som Odhner anför är en legitimering av institutionen. De små, lokala arkiven känner en rädsla för att lämna ifrån sig sina

handlingar, eftersom de förlorar kontrollen över dem, men Odhner försöker att med rationella argument övertyga de styrande att landsarkivinstitutionen fyller ett värdefullt syfte. Under landsarkivens första år är detta en fråga som fyller den allmänna debatten, men i detta skede är det ingenting som stoppar processen. Till debatten om kyrkoarkiven återkommer jag under rubriken "Landsarkivens första år".

År 1896 författade Odhner ett brev till statsrådet och chefen för ecklesiastikdepartementet, där han diskuterar ett framtida landsarkiv i Lund. Det har konstaterats att Katedralskolan är otjänlig som arkivlokal, men en byggnadsplats för ett arkiv kan upplåtas, vilket Odhner är positiv till (Odhner 1896). 1897 (Ecklesiastikdepartementet) kommer den första propositionen angående landsarkiven, som refererar tillbaka till Odhners brev från 1888 och helt enkelt sammanfattar hela debatten kring landsarkiv, från betänkandet 1876, genom 80-talets motioner och fram till 90-talets brev – vissa av skrivelserna är inkorporerade i princip i sin helhet. Här nämns också alla de andra åtgärder som vidtagits för att de offentliga arkivens skall tas om hand bättre. Propositionen tillför ingenting nytt, men drar av den presenterade informationen slutsatsen att det inte finnes någon "annan utväg, om man i enlighet med Riksdagens önskan att åstadkomma ett bättre handhavande af de i landet spridda offentliga arkiven, än att äfven i vårt land inrätta provinsiella arkivdepoter af ungefär samma art som i andra länder" (Ecklesiastikdepartementet 1897, s. 251).

År 1898 (Ecklesiastikdepartementet) kommer ytterligare en proposition angående införandet av landsarkiv. Denna proposition och statsutskottets utlåtande nummer nio, också från år 1898, innehåller i princip samma information varför jag främst kommer att hänvisa till statsutskottets utlåtande, då det är mest omfattande. Propositionen och statsutskottets utlåtande innehåller information som fungerar som underlag till ett beslut om anslag och byggnader till Vadstena, Lunds och Uppsalas landsarkivs inrättande. I detta utlåtande står det klart att landsarkivets uppgift har omdefinierats lite under tidens gång och att riksarkivarien "till en början anfört, att, om det blifvande arkivet blott vore afsedt till en depot för sådana offentliga handlingar, hvilka kunde antagas mera sällan komma att af forskare anlitas, man måhända icke behöfde ställa så höga anspråk på den persons kompetens, som skulle förestå det nya arkivet (...)" (Statsutskottet 1898, s. 1f). Att landsarkivet endast skulle rymma handlingar som mer sällan skulle begäras fram av forskare, grundade sig på det förslag som föreslog att arkivet enbart skulle inrymma handlingar uppkomna innan 1801 och som därför skulle klassas landarkivet som främst ett historiskt arkiv. Emellertid framgår det av utskottet att man beräknar, utifrån att man har tittat på de danska landsarkiven, att den bortre tidsgränsen successivt kommer att flyttas närmre vår egen tid och att arkivbeståndet därmed kommer att bli mer och mer efterfrågat (Statsutskottet 1898, s. 2). Här framgår alltså av utskottet lite av de tankar som funnits bakom landsarkivens instiftande och hur idén om landsarkiven utvecklats från att det skall verka som en depå för äldre, historiska handlingar till att det blir en mer aktuell och dynamisk del i det svenska arkivväsendet.

Vid en första anblick kan man föreställa sig att idén om landsarkiven som historiska depåer skulle tjäna nationalstatens syfte ganska gott, enbart genom att bevara och hålla samlade de äldre arkivbestånden – men efter en viss eftertanke kan man se hur en levande arkivinstitution, ledd av en utbildad arkivarie, i än högre grad skulle kunna påverka, kontrollera och forma arkivbestånd ute i de offentliga förvaltningarna. Ett

presumtivt högre besöksantal än det man skulle kunna förvänta sig med arkiv med enbart äldre historiska handlingar kräver, enligt utlåtandet, mer generösa öppettider (SU nr. 9, s. 2). En kombination av dagligt öppethållande, en kompetent arkivarie (vilket också förordas) och ett tidsmässigt ganska vidospännande material skulle kunna locka ganska många besökare och på sikt kanske öka intresset för bestånden bland allmänheten.

Det är alltså under åren 1897 och 1898 som besluten att inrätta landsarkiv i Vadstena, Uppsala och Lund tas. Vidare kom även en proposition 1899 (Ecklesiastikdepartementet), där de sista detaljerna rörande landsarkivet i Vadstena behandlades. Detta år skrevs också, av Carl G Grundell i andra kammaren, en motion, som uttryckte oro över kyrkoarkivens handlingar efter 1801. Om landsarkiven endast skulle samla in handlingar från tidigare än 1801, menar han att de yngre handlingarna riskerar att förstöras istället. Som förslag önskar han att det inrättades ändamålsenliga arkivlokaler ute på plats för dessa arkivalier (Grundell 1899). Detta gav upphov till ett utskottsbetänkande som höll med motionären och det beslutades att åtgärder skulle vidtas för att dessa arkivalier skulle tas bättre om hand (Statsutskottet, 1899 8:2, 11). I Riksdagens skrivelse nr 124 (Sveriges Riksdag) från samma år föreslås att även dessa handlingar införlivas i landsarkiven, ett förslag som ytterligare riskerade att reta upp de församlingar som inte ville gå med på detta.

2.3 Landsarkivens första år

2.3.1 Nationalism och demokrati förenade i landsarkiven

Vi har sett i såväl betänkandet som i statsutskottets utlåtande att ett av de viktigaste målen med att instifta landsarkiven är att rädda material från förstörelse och att göra det tillgängligt för allmänheten och forskarna. Enligt Edvardsson (1999, s. 5) var dock detta tillgängliggörande något av ett misslyckat projekt under landsarkivens första år. I synnerhet Vadstenas landsarkiv hade mycket få besökare – men strävan fanns där ändå. Att göra de offentliga handlingarna tillgängliga för allmänheten är en del av en demokratisering i samhället, vilken hade sina rötter i den franska revolutionen och som gick ut på att flytta över makten från de traditionella makthavarna till folket (Edvardsson 1999, s. 3). Vi kan också konstatera att denna önskan om tillgängliggörande uttryckts redan tidigare, bland annat i en text av arkivarien Bernhard Taube i *Historisk Tidskrift* 1883 (s. 171, 177f), där denne premierar en liberal hållning gentemot forskare och kritiserar de arkiv som gör det svårt för forskarna att komma åt materialet. Taube gör också gällande att det föreligger stor skillnad mellan offentliga och enskilda dokument och låter härmed implicit tryckfrihetsförordningens paragraf om offentliga handlingar komma till tals.

Faktum är att det har funnits en mycket tät förbindelse mellan just demokrati rörelsen och nationalismen i Norden. Demokratin hade sin grund i att makten skulle utgå från folket – men för att möjliggöra detta måste man först definiera folket, vilket i sin tur grundar sig på någon form av homogenisering och likhet (Kayser Nielsen 2009, s. 29ff, Østergård 2001, s. 33). Den första formen av demokrati var i sig ganska exkluderande, eftersom den ej innefattade kvinnor, fattiga eller kriminella – men hade man väl rösträtt så fanns ingen inbördes ordning eller värdering. Samma form av jämbördighet återfinns i den nationalistiska idén – är du väl inkluderad och medlem av ett ”folk” finns ingen inbördes ordning. Nationalidentitetsbegreppet kan till och med anses var mer inkluderande än demokratin första definition av folket (de med rösträtt), eftersom det inkluderar även kvinnor, barn, fattiga och kriminella. Kayser Nielsen (2009, s. 30) hävdar att ”nationalismen var en frigørelseideologi, der kunne leverere råstof til demokratiske reformer” (Kayser Nielsen 2009, s. 29ff).

Den demokratiska principen vilar på att den enskilde känner något slags gemenskap med andra, så till den grad att man kan låta dem, ehuru de är främlingar i övrigt, ha inflytande över sitt eget liv (Kayser Nielsen, s. 31). Denna typ av föreställd gemenskap är också Andersons (1991) grundläggande definition för den nationella gemenskapen. Edvardsson (1999, s. 1) menar att nationalstaternas fortlevnad under det senare 1800-talet alltmer kom att bero på att det fanns en form av gemensam ideologisk uppslutning bakom nationen – en uppslutning som hade allt att vinna på en stark nationell identitet, en ”folksjäl” och en idé om allas lika värde. Att nationalismen, precis som demokratin i dess dåvarande utvecklingsfas, genom sin definition av nationens folk också exkluderade delar av Sveriges befolkning, gör dem inte mindre lika. Lundströms (2005, s. 11) tolkning av idén om nationen som följandes den politiska och ekonomiska utvecklingen i samhället är värdefull i sammanhanget. Om nationalismen föddes i en mer konservativ och hierarkisk miljö så är det rimligt att anta att denna rörelse, liksom samhället i övrigt, utvecklas mot mer demokratiska ideal.

Arkiven kan alltså ses dels som en makthavare i och med sin position som statlig institution, men också som det medel varigenom medborgarna kan få en större insyn i maktapparaten. Det faktum att arkiven representerar samhällstransparens gör det dock ej omöjligt för dem att samtidigt, genom det sätt på vilket de ordnar, värderar och samlar in material, utöva makt gentemot medborgarna. Genom att samla, lyfta fram och presentera det material som landsarkivarien och Riksarkivens personal finner representativt för rike och region, skapas en bild av nationen Sverige. Vad gäller landsarkiven måste vi också, som tidigare nämnt, komma ihåg att det främst, men inte endast, handlar om historiskt material och inte om det material som behandlar medborgarnas samtid, vilket förstås gör den demokratiska aspekten för just landsarkiven mindre än för arkiv med samtida handlingar. Sålunda blir det alltså tydligt att det ändå är det historiska värdet som dominerar landsarkiven, med allt vad det innebär i fråga om stärkande av den nationella identiteten.

2.3.2 Landsarkivet i Vadstena och maktfördelningen

Riksarkivets årsberättelser, publicerade i *Meddelanden från svenska Riksarkivet*, för år 1899, 1900 och 1901 ger en bild av hur landsarkivet i Vadstena ledes och utvecklas under sina första verksamhetsår. Årsberättelserna för åren 1899 och 1900 är skrivna av Clas Theodor Odhner (1900, 1901), medan årsberättelsen för 1901 är skriven av Emil Hildebrand (1902), som detta år tog över tjänsten som riksarkivarie efter Odhner. Förutom att texterna uppenbarar det faktum att arkivlokalerna (Vadstena slott) på grund av dålig uppvärmning är föga lämpade att arbeta i under i alla fall den första vintern kan det i dessa texter och i bilagan till årsberättelsen för år 1899, vilken innehåller kungens instruktion för landsarkivet i Vadstena, uttolkas vilken roll som det är meningen att landsarkivet skall ha. Den andra paragrafen i instruktionen gör gällande att: "Landsarkivet står under riksarkivariens uppsigt och ledning" (Oscar II 1900, s. 203) och enligt den fjortonde paragrafen skall landsarkivet inspekteras årligen av riksarkivarien. Här är det tydligt att Riksarkivet har full insyn i landsarkivets göranden och havanden och sålunda också utövar kontroll över det. Landsarkivet fungerar alltså, såsom Taube önskar i sin rapport, som en filial till Riksarkivet, vilket i förlängningen leder till att Riksarkivet får en större insyn i och makt över fler av landets offentliga arkivbestånd. En regional centralisering av arkiven leder inte på något vis till en decentralisering eller något överflyttande av makt från Riksarkivet som institution, utan alltså snarare tvärtom. Denna önskan om kontroll över rikets handlingar förstärks genom paragraf 10, del ett, där följande ordalydelse återfinns: "Finner arkivarien vid ordnandet handlingar af särskild betydelse för rikets historia, skall han öfverlemna dem till riksarkivet, såvida de tillhöra landsarkivet och ej äro endast deponerade i detsamma" (Oscar II 1900, s. 207).

I årsberättelsen för 1901, där Hildebrand alltså är ny författare, framgår också att även Riksarkivet, den 25 oktober 1901, fått en ny instruktion. Den tidigare instruktionen är daterad den 26 oktober 1877 och vi kan alltså av detta konstatera att denna uppdatering inte skedde särdeles ofta. Hildebrand låter påskina att den största anledningen till att det alls blev någon ny instruktion är för att just inrymma landsarkiven i denna, eftersom "det blifvit afgjort att dessa skola lyda under riksarkivariens öfverinseende" (Hildebrand 1902:b, s. 1). Här är det alltså bringat

utom tvivel att det är Riksarkivet som är den styrande institutionen i sammanhanget, precis som det önskats i de dokument som föregår själva instiftandet av landsarkiven.

Det är emellertid inte bara över rikets offentliga handlingar Riksarkivet vill ha kontroll, vilket blir tydligt i kungens kungörelse den 22 september 1899. Denna kungörelse behandlar överlämnandet av arkivhandlingar till landsarkivet i Vadstena och i den framgår det att arkivet, förutom de offentliga handlingar som skall överlämnas till landsarkivet, bör ta emot handlingar från andra offentliga inrättningar eller från företag eller privatpersoner, om dessa är av historiskt eller administrativt värde. En kort tidningsnotis från *Svenska Dagbladet* år 1900 vittnar om detta, då den uppmanar ”stadens [Norrköpings] invånare, synnerligast infödingar med djupare rötter derstädes, att till landsarkivet, vare sig som gåfva, eller till förvar eller blott delgifningsvis för anteckning der, öfverlämna gamla fastebref eller slägtanteckningar eller annat för stadens öden betraktansvärdt” (SvD, 1900-08-29). Här återkommer vi sålunda till det historiska värdet, vilket leder som en röd tråd genom processen för inrättandet av landsarkiven. Det är genom att samla nationens historiska material som det går att skapa en enhetlig och samstämmig bild av Sverige som en nationalstat. En central arkivinstitution, med den externalisering och makt som Berger och Luckmann (1966) tillskriver en institution, är ett utmärkt medel för att i nationalismens förtecken homogenisera en kultur och historia. I dessa dokument kan man se hur landsarkivets syfte verkar vara att fungera som Riksarkivets förlängda arm för kontroll av arkivväsendet i Sverige.

I årsberättelsen för år 1901 hävdas det också att ”det svenska arkivväsendet i allmänhet” i allt högre utsträckning kommit att inordnas under riksarkivet och det refereras till att Odhner önskat se att Riksarkivet inte bara inspekterade landsarkiven, utan att en inspektion av andra offentliga arkiv också skulle vara av godo. Odhner menade att de arkivalier som inte inkom till landsarkiven fortfarande riskerade att bevaras under felaktiga omständigheter, varför det fanns ett behov av inspektioner för att se till att arkiven sköttes som de skulle. Enligt Lundkvist (1987, s. 268) var dock förutsättningarna ej de rätta för ett detaljerat förslag om detta. Landsarkivorganisationen var bara påbörjad och den centralisering av de centrala ämbetsverkens äldre arkivalier som Odhner ville ha till stånd, var ej genomförd. I *Historisk tidskrift* från 1901, utgiven av Emil Hildebrand, skriver Hildebrand själv om hur det står till med frågan om centraliseringen av de centrala ämbetsverken. Han har döpt texten till ”En arkivmotion” och refererar till en motion av riksdagsmannen J. Centerwall, vilken väckts 1901. Denna motion har följts av en utredning och två yrkanden. Det första yrkandet består i att det skall utföras en sakkunnig inspektion av de befintliga administrativa arkiven i Stockholm och att Riksarkivet skall ”uppdraga högsta inseendet öfver rikets offentliga arkiv” (Hildebrand 1901 s, 82). Det andra yrkandet gäller samverkan mellan kammararkivet och Riksarkivet, vilket också syftar till att riksarkivet skall få mer inflytande över rikets arkivhandlingar. I början av denna text nämns utbyggnaden av landsarkiven som ”den ena hälften” i ett projekt Hildebrand implicerar skulle bestå i att rädda arkivalier undan förstörelse och ordna upp det svenska arkivväsendet. Den andra hälften skulle alltså vara att bringa de centrala ämbetsverken i Stockholms arkiv i ordning och inordna dem under Riksarkivets beskydd. En av hans mest framhårdade synpunkter i texten är också behovet av utbildad arkivpersonal, något han menar att Riksarkivet sedan tjugofem år har haft och som också borde införas på övriga arkiv (Hildebrand 1901, s. 85).

2.3.3 Hildebrand och fornminnesparallellen

En annan intressant del i Hildebrands text ”En arkivmotion” (1901) är det avslutande stycket, som vittnar om Hildebrands ökade fokus på historisk forskning vad gäller bevarandet av äldre arkivhandlingar – något jag går djupare in på i nästa kapitel. Här skriver Hildebrand följande:

Syftet är att få genomfördt ett nytt och rationellt system för våra dyrbara offentliga arkivs vård, och ersättningen för möjligen nödvändiga uppoffringar skall en gång komma i en vidgad kunskap om den svenska kulturens utveckling, som skall intressera alla klasser i samhället. /.../ Sverige har i århundraden i afseende på fornminnenas vård intagit kanske främsta platsen i Europa. Ingen får rubba en grafhög eller stensättning utan vederbörligt tillstånd, spridda jordfynd tillvaratagas omsorgsfullt och fasta fornminnen skola omsorgsfullt vårdas. Men med det skrifna ordets oändlig rikare vittnesbörd om vårt folks politiska, ekonomiska och sociala lefnadsförhållanden har man i många fall långt in på 1800-talet fått fara fram efter behag, bränna, dränka och på annat sätt förstöra, eller om så icke skett, vanvårda efter behag eller av nödtvång.

(Hildebrand 1901, s. 86f)

Hildebrand menar att behandlingen och uppfattningen av det skrivna ordet i form av arkivhandlingar har behandlats långt mycket mer lättvindigt än fornlämningar och museiföremål. De är tydligt att hans önskan består i att arkivhandlingar uppnår samma typ av status som dessa fornminnen och också blir en del av vad vi idag skulle kalla för kulturarvet. Dels använder han intresset för arkeologiska fynd och fornminnen för att uppvärdera även skrivna källor, men det mest intressanta med det hela är att han genom att dra denna parallell också lägger fokus på det som dessa föremål och handlingar har gemensamt. Jag kommer att gå vidare in i olika diskurstyper som förekommer i nationell historiskrivning i kapitlet ”Historieskrivning och mytbildning” och där ser man tydligt hur såväl arkivhandlingar som fornminnen är olika delar av den nationellt identitetsskapande historieskrivningen (Edquist 2009, s. 29). Denna parallell till fornminnen var för Hildebrand inte någon ny tankegång, utan snarare en idé han uttryckt långt innan han hamnade i positionen som riksarkivarie, vilket vi kan se i *Historisk tidskrift* från 1883 där följande ordalydelse återfinns:

Vi höra ständigt om åtgärder, vidtagna för skyddet af landets fornminnen eller historiska minnesmärken och föremål, och om deras framgång kan ej tvifvel råda. Det är äfven på tiden att taga vård om de i skrift bevarade minnena från våra fäders lif. Mycket deraf är redan förstördt – genom okunnighet om handlingarnas värde och frånvaron af hvarje uppsigt – men mycket återstår ännu att rädda.

(Hildebrand 1883, s. 478)

Tanken är alltså långt ifrån ny, men som riksarkivarie har han äntligen reell makt att göra någonting åt saken själv. Att se sitt uppdrag som en räddningsaktion ligger också i tiden – idén om en fortgående traditionsupplösning kan beläggas bak till 1700-talet och att retoriken inom fornminnes- och folkkulturforskning betonar brådskan att hinna bevara så mycket som möjligt innan det försvinner (Lilja 1996, s. 27, Alver 1980, s. 9).

Kopplingen mellan arkivmaterial och fornminnen är någonting som redan Viktor Örnberg, arkivarie på Riksarkivet och sedermera den första landsarkivarien på Vadstena landsarkiv 1899, uttryckt fem år tidigare. I en promemoria från 1877,

skickad till historikern och politikern Hans Forssell, skriver han – i en något mer nationalromantisk anda än Hildebrand:

Mycket är gjordt för skydd af runstenar och andra föremål från den förhistoriska tiden, mellan hvilken och vår tid föga eller ingen kontinuitet finnes, men för bevarande af källskrifterna till den inre historien om de närmaste århundradena före vårt, från hvilka tidens folk dock det nuvarande släktet bevisligen drager sina rötter och leder sina än ej utslocknade minnen och sägner, är gjordt, så vidt känt är hittills litet eller intet, om ej de gamla domböckernas tillvaratagande.

(Sandberg 1961, s. 191)

Dispyt föreligger huruvida Örnberg själv var den framåt drivande i just frågan om de äldre arkivaliernas omhändertagande såsom Sandberg (1961) framställer det, eller om det var riksarkivarien Bowallius som snarast låg bakom frågan, som Lundkvist (1987, s. 257f) hävdar. Huruvida det var på det ena eller det andra sättet är egentligen inte av intresse för min undersökning, eftersom jag främst är intresserad av tidens ideologiska påverkan på beslutsfattandet, varför jag väljer att lämna detta därhän. Utdraget ur Örnbergs promemoria liknar Hildebrands efterkommande texter väldigt mycket i uppbyggnad och tema. I princip säger de exakt samma sak och på samma sätt. Fornminnen från förhistorisk tid har vårdats gott, medan skriftliga källor från vår yngre historia lämnats därhän. Medan Hildebrand uttrycker sig om ”minnena från våra fäders lif”, ganska enkelt uttryckt, skriver Örnberg något mer utvecklat och med en något mer nationalromantisk karaktär ”från hvilka tidens folk dock det nuvarande släktet bevisligen drager sina rötter och leder sina än ej utslocknade minnen och sägner”. Örnberg talar inte bara om folkets minnen, utan om sägner, ett begrepp som typiskt kopplas till bygderomantiska traditioner och folktro. En annan sak som är värd att nämna är att Örnberg har vänt sig med sin promemoria till just Hans Forssell, samma Hans Forssell som fem år tidigare, 1872, i *Svensk tidskrift* (för vilken han var ansvarig utgivare) uttrycker liknande tankegångar angående arkiven och kopplingen till fornminnesforskningen. Forssell skriver i artikeln ”Fornminnen” om hur fornminnesföreningarna borde vidga sina vyer och istället för att inskränka sig till fornminnen också intressera sig för kyrko-, skol-, stads-, härads- och länsarkiv – trots att de, påpekar han, är ”särdeles bristfälliga”. Riks- och kammararkiven nämns också som värdefulla i sammanhanget. Genom att studera dessa källor skulle fornminnesföreningarna bredda sin publik. Örnberg har alltså väl valt sin mottagare och använder sig av dennes intresse för arkiven som källor och hans vetskap om deras bristfälliga omvårdnad, för att göra sin sak hörd.

Vi kan alltså koppla en text redan från 1872 till ett ökat intresse för landsbygden, allmogen och lokalhistorisk forskning. Eftersom hembygdsföreningarnas och traditionsarkiven hade sin storhetstid en bit in på 1900-talet i Sverige, kan idén om kyrko- och lokalarkivens bättre omhändertagande – en idé som sedermera utmynnade i instiftandet av landsarkiven – ses som ett förhållandevis tidigt tecken på detta intresse.

I början av 1900-talet är utvecklingen av det svenska arkivväsendet sålunda i full gång. Det första landsarkivet har inrättats och centraliseringen av ämbetsarkiven i Stockholm har dragits igång. Båda dessa projekt är tydligen en del av en större idé om att hantera landets arkivhandlingar på ett bättre och mer hållbart sätt och de medel genom vilka detta sker är att centralisera och öka Riksarkivets makt, men också till

viss del att öka medvetenheten om vikten av en för ändamålet utbildad arkivarie på plats på alla större arkiv i landet. Idén till instiftandet av landsarkiven har vi kunnat följa bakåt till 1870-talet och faktum är att utvecklingen av en ökad makt till Riksarkivet och riksarkivarien inom arkivväsendet också hade börjat en bra bit innan sekelskiftet. Bland annat kan man se det i den kungörelse från 1885 som handlade om att utgallring av handlingar på offentliga arkiv endast fick ske efter att riksarkivarien gett sitt godkännande (Kungörelse för utgallring av handlingar 1885, s. 17ff, Lundkvist 1987, s. 259) och i Bowallius skrivelse från år 1876 återfinns grundidén till denna bestämmelse (Bowallius 1876). Centraliseringen av makten visar tydliga tecken på eskalering under sekelskiftet och 1900-talets första år och det är tydligt att Riksarkivet vill få kontroll över rikets historiska handlingar och rädda det material som räddas kan undan tidens tand.

2.3.4 Kyrkoarkivens motstånd – en ideologisk kamp?

Precis som Odhner redogör för i sitt brev från 1895 stöter landsarkivorganisationen på motstånd redan på förslagsstadiet, vad gäller införlivandet av kyrkoarkiven i landsarkivens samlingar. När de första landsarkiven väl var inrättade blossar debatten upp i tidningarna och tycktes bromsa utvecklingen av landsarkiven något.

Ett argument för de som önskar behålla arkivalierna på plats är att arkivalierna fortfarande begagnas av församlingsmedlemmarna och att det skulle vara för krångligt för dessa att inhämta upplysningarna på landsarkiven. Även landsarkivens ökade arbetsbörda i dessa fall nämns (NDA 1899 nr. 229). En annan viktig aspekt i fallet är frågan om äganderätt till handlingarna, där i synnerhet församlingsmedlemmarna, som tycker sig själva ha betalat för dessa handlingar, också anser sig ha rätten att bestämma över handlingarna. ”*Hvilkens egendom är kyrkoarkiven? Äro de statens eller k. m:ts och kronans? Har kronan i något afseende bekostat dem? Nej. De äro, dessa kyrkoarkiv, kyrkans eller församlingarnas egendom*” (J. G 1906-07-06) skrevs i tidningen *Dalpilen* och denne J. G. tyckte också att det var en ren dumhet att ur brandsynpunkt samla så många arkivalier på en plats, som i landsarkivens fall. Flera tycks vara överens om att församlingarna själva skall få bestämma var de skall förvara sina handlingar, men att de skall undergå inspektion om de önskar förvara dem själva (se bl. a ”Församlingsmedlem”, *Tidning för Falu län och stad*, 1906-08-16). Ett ideologiskt skäl till varför kyrkoarkiven skall behållas på plats, anförs i tidningen *Vårt land* 1906:

Då de blifvit en landsomsorg att söka hämma emigrationsströmmen, då borde ock intresset riktas på att väcka folkets omsorg att söka igenfinna sina släktregister och att bevara dessa släktböcker inom församlingarna. Det skall kännas som ett minus i arbetet att uppväcka och stärka kärleken till hembygden och fosterlandet, om de böcker bortföras, som innehålla beskrifningarna om deras fäders namn, hem och lifstid, deras födelse och hädanfärd, deras släktled och förbindelser, deras lefnadskall och öden m.m.

(VL 1906-10-19)

Detta inlägg är intressant, eftersom det tar upp en nationalistiskt präglad aspekt från landsarkivsmotståndarnas sida. Här har vi att göra med en regionalt betingad fosterlandskärlek som motsätter sig centralisering, till skillnad från landsarkivens dualistiska syfte i centralisering och upplyftandet av det regionala. Statistikern Gustaf Sundbärg skrev 1911 boken *Det svenska folklynnnet – aforismer* i vilken han mycket

kategoriskt beskriver svenskens egenskaper och jämför dessa med andra folks. Gällande svensk-amerikaner påpekar han följande: "Hvad svenskamerikanaren längtar efter är nog icke Sverige. Det är efter hemsocknen, eller kanske ännu närmare: en viss stuga vid en liten sjö i hemsocknen. /.../ Allt detta är mycket mänskligt och vackert, men det är ännu icke – patriotism. Det är medvetandet att vara *svensk* som fattas" (Gustaf Sundbärg 1911, s. 121). Sundbärg underkänner alltså den från folket komna hembygds kärleken som byggsten i fosterlandskärleken, vilket är helt motsatt artikelförfattarens argumentation. Det råder helt uppenbart oenigheter om på vilken nivå fosterlandskärleken räknas. Även Lilja (1996, s. 34f) tar upp det faktum att man för att känna kärlek till sin hembygd ingalunda behöver vara patriot. Däremot betonades ofta hembygds känslan som en form av nationalism, för att bredda stödet för folkminneforskningen. Ordet "fosterlandskärlek" användes också under den här tiden i Sverige istället för ordet patriotism, för att med ett specifikt svenskt ord tydligt betona en tydlig svensk identitet och för att undvika den anstrykning av militarism som följde med begreppet patriotism (Facos 2003, s. 229f). Emellertid får man ej glömma att även begreppet fosterlandskärlek, liksom patriotism, bygger på ett förhållande och en motsättning till andra nationer och utan dessa andra nationer blir begreppet innehållslöst (Strahl 1983, s. 29). En förklaring till varför hembygds kärleken både kan och inte kan räknas in i nationalstatsbygget kan ligga i dess skriftande ursprung. Den hembygds kärlek som är sprungen ur folkets personliga relation till sin bygd är måhända inte kopplad till nationen, men den hembygds kärlek som initieras och uppmanas till uppifrån – från politiker, skola, museer eller arkiv – tar en medveten del i nationsprojektet.

Att flytta kyrkoarkiv till landsarkiv istället för till Riksarkivet är kanske snäppet bättre vad gäller centraliseringsgrad, men här torde också maktprincipen och frågan om äganderätt ha sin betydelse. Personerna bakom motståndstexterna var i flera fall från Dalarna. Dalarna var ett landskap som till och med fått stå som symbol för hela nationen – men som också lyfts fram på grund av sin särprägel (Knutsson 2010 s.14, Rosander 1993, s. 57). Dalarna har också en historia av uppror, med Klockupproret 1531-33 och Dalaupproret 1743, bakom sig. Vi kan dra slutsatsen att personerna bakom motståndsartiklarnas mest betydande gemenskap är den lokala gemenskapen i församlingen, framför nationen, även om de anser att denna gemenskap är en del i nationalstaten. Nationalismen kan alltså ses genomsyra såväl maktlagren som de bredare befolkningslagren, men med olika definitioner i vad som är den minsta betydelsebärande enheten. Här kan också Andersons (2003, s. 6f) definition av nationen användas. Nationen är en föreställd gemenskap, eftersom man aldrig kan lära känna de andra i gemenskapen – medan en församling torde vara på den nivån att det faktiskt är möjligt att åtminstone ha träffat flertalet i den – om inte annorstädes, så i alla fall i kyrkan. Den religiösa sidan av kyrkoarkivsdebatten är svårfunnen i tidningsmaterialet och det är tydligt här, som Zander (2001, s. 83) framhåller, att sekulariseringsprocessen i början av 1900-talet gjort att Gud fått en mindre framträdande roll i förhållande till fosterlandet.

Debatten om kyrkoarkiven kan alltså kasta ett visst ljus över landsarkivens position i samhället under denna tid. Med landsarkivens införande må man uppmärksamma landets regioner, men samtidigt är de en del av en auktoritär institution och det är inte alla som är nöjda med centraliseringen. Individerna och församlingen känner en kränkning i sin äganderätt som inte nödvändigtvis sätter sig emot nationalstatstanken,

utan kan anses definiera nationen underifrån, snarare än ovanifrån – beroende på perspektiv.

2.3.5 De finska provinsarkiven

För att sätta den svenska arkivdebatten lite i perspektiv väljer jag att belysa debatten kring provinsarkiv i Finland, vilken pågick ungefär samtidigt med instiftandet av de första landsarkiven i Sverige. Debatten är förd i svenskspråkiga tidningar och relevant i sammanhanget av flera anledningar. Bland annat är den tydligt inspirerad av utvecklingen i Sverige och eftersom den är samlad i urklippssamlingen i svenska Riksarkivets ämbetsarkiv, är det rimligt att anta att debatten följdes även från svenskt håll. Finland och Sverige har flera gemensamma historiska beröringspunkter, men skiljer sig också markant åt. Medan Sverige räknas som en äldre stat, som länge varit självständig, är Finlands frihet av betydligt nyare datum. Finland var vid debattens datum, sedan 1809, en del av Ryssland och tidigare under flera hundra år en del av Sverige. Finland var betydligt mer autonomt under Ryssland än då de tillhörde Sverige och det är inte svårt att tänka sig att den nationalistiska utveckling som ledde till att Finland 1917 utropade sig som självständig nationalstat redan i slutet av 1800-talet lät göra sig gällande.

I Finland fördes frågan om provinsarkiv på tal senare än i övriga Norden. År 1897 restes frågan av det finska historiska samfundet, men det var först 1927 i Hämeenlinna (Tavastehus), som det första landsarkivet inrättades. De följande åren fick även Viborg, Turku (Åbo) och Vaasa landsarkiv. Eftersom Viborg sedermera hamnade på sovjetisk mark ersattes detta med ett i Mikkeli (St. Michel) (Jørgensen 1968, s. 127f). Den diskussion som fördes kring landsarkiven i Finland vid de närmaste åren efter att frågan lyfts 1897 finns bevarad som urklipp i Riksarkivets urklippssamling rörande landsarkiven. Debatten tycks i stort vara likartad den som försiggick i Sverige – flera av de offentliga arkiven och i synnerhet kyrkoarkiven var i bedrövligt skick och någonting behövde göras. Blicken riktades såväl till Europa som till Sverige och precis som i Sverige utsåg man befintliga slott som möjliga arkivbyggnader (*Hufvudstadsbladet* 1899-11-17 och 1899-10-25). Den finländske arkitekten, konstnären och författaren Jacob Ahrenberg skrev ett inlägg i frågan i Stockholms dagblad den 25 november 1899, där han intresserar sig för debatten huruvida slotten i Åbo och Nyslott lämpar sig som arkivlokaler eller ej. Följande uttrycker han:

Frågan är faktiskt af betydande intresse, äfven ur konst-ärkeologisk och byggnadskonstnärlig synpunkt. Skola de gamla borgarna, som anlades i akt och mening att med båge, med kula och svärd skydda vårt land, låta anpassa sig till arsenaler för det nya material, som med statistikens, de historiska akternas, minnenas och traditionernas mäktiga siffror, ord och sägner, d. ä. med andans vapen, skall hålla oss uppe som ett folk för sig.

(Ahrenberg 1899)

Det är alltså med en god portion nationalromantik som Ahrenberg, känd för sina folklivs- och hembygdsskildringar, låter göra gällande att de gamla borgarna är utmärkta förvaringsplatser för Finlands arkivalier. Visserligen ger han även rent praktiska detaljer kring det hela (han är dessutom som arkitekt expert i frågan), men det är ändå med dessa svulstiga rader han inleder sin argumentation. Ahrenberg ger här en så tacksam formulering som det är möjligt att få, om man önskar härleda

landsarkiven under rubriken "Nationalstatsprojekt". Istället för att skydda gränserna till landet med fysiska byggnader, skall man med arkivalierna skapa en bild av nationen som skiljer den från alla andra. Själva konstruktionsfasen är kanske inte uppenbar för Ahrenberg, som snarare tolkar arkiven som en guldgruva fylld av redan färdiga berättelser om den finska folksjälens – som bara väntar på att få upptäckas – men ur ett socialkonstruktionistiskt perspektiv och med författare som Hobsbawm, Gellner och Andersons teorier kring nationalstatsformerande är det uppenbart att de "minnen", "traditioner" och "sägner" som Ahrenberg vill åt, är till stor del konstruerade utifrån den idé om nationen som behärskade denna tid.

Idén om nationalstaten och tanken på en homogen specifik finsk kultur värd att försvara, finns väl reflekterad i denna debatt kring finska provinsarkiv. Nationalismen är betydligt tydligare och mer passionerad än i motsvarande svenska texter om provinsarkiven, vilket, med tanke på att Finlands räknades som ett storfurstendöme under Ryssland vid denna tidpunkt, inte alls är konstigt. Samtidigt som vi ser de uppenbara skillnaderna i retorik mellan debatterna i de olika länderna är det också intressant att se hur förhållandena och idéerna kring provinsarkiv är likartade. De finska provinsarkiven hämtar inspiration från de svenska landsarkiven och liksom landsarkiven i Vadstena och Uppsala, planeras de i Finland också till äldre slottsbyggnader. Att arkivdebatten i Sverige inte hade någon Ahrenberg i fronten betyder inte att den svenska debatten och beslutsfattandet var mindre färgade av nationalism, utan snarare att den svenska debatten var mer lågmäld och möjligtvis inte lika brett engagerande som Finlands. Detta beror troligen på det tidigare nämnda faktum att Sverige är en äldre stat och att Finland strävade mot frihet.

2.3.6 Landsarkivet i Lund och arkitekturens potentiella makt

Landsarkivet i Lund öppnade år 1903 och var det enda av de tre första landsarkiven som förlänades en nybyggd lokal. Genom att studera vilka ideal som låg till grund för denna byggnad, kan man skönja vilka idéer som låg i tiden och som färgade beslutsfattande och genomförande av landsarkivprojektet. Ett nybyggt arkiv är oundgängligen påverkat av sin samtid och speglar denna samtid tydligare än arkiven i Vadstena och Uppsala, åtminstone rent fysiskt.

Landsarkivet i Lund 1905. Foto: Per Bagge, Reproduktion: Universitetsbiblioteket, Lunds universitet.

Från början fanns ett förslag att landsarkivet i Lund skulle inrättas i Katedralskolan, (se bland annat Odhner 1896, *MRA 1891-96*, s. 361) men då denna lokal utdömts av hälsovårdsmyndigheten, fick man se sig om efter andra lösningar. Lunds stad donerade istället tomtmark för byggande av ett landsarkiv och sålunda kom det sig att landsarkivet byggdes på Sommelius lycka i östra delen av Lund (Kärrholm 2000, s. 1f). Precis som Kärrholm (2000) argumenterar för i sin text om landsarkivet i Lund är det uppenbart att såväl landsarkivväsendet i stort, som byggnaden för landsarkivet i Lund är influerade av provinsarkiven i Danmark. Odhner låter 1896 (s. 365) göra gällande att de framtida arkiven i Lund, Uppsala och Göteborg borde vara av samma omfattning som de i Köpenhamn eller Viborg. För att tillgodose framtidens behov

”måste man utan tvifvel från början vara betänkt på åtminstone två arkivbyggnader af det Köpenhamnska provinsarkivets omfång eller ännu hellre tre sådana byggnader af ungefär samma storlek som det i Viborg belägna arkivhusets” (Odhner 1896, s. 365). Även propositionen från 1898 (Ecklesiastikdepartementet, s. 235) menar att förslaget till Lunds landsarkiv har de danska provinsarkiven som förebild. De nämnda danska arkiven, inkluderat det något mindre i Odense, var alla byggda under slutet av 1800-talet och hade några saker gemensamma. De var alla bestående av fristående byggnader, sammankopplade med en gång och förlagda på en parktomt. Kärrholm (2000, s. 4) håller det för troligt att dessa arkitekter i sin tur influerats av arkiv i Tyskland som byggts under samma tidsperiod. Landsarkivet i Viborg ritades av arkitekten Hack Kampmann och anses vara en av Danmarks första nationalromantiska byggnader.

Landsarkivet i Lunds arkivbyggnad var enligt Kärrholm (2000) inspirerad av dessa danska arkiv, men också av italiensk nyrenässans med drag av nationalromantik. Han medger att landsarkivet i Lund hade vissa likheter med Riksarkivets byggnad i Stockholm, men vidhåller att släktskapet med de danska arkivbyggnaderna var starkare. Lawrence J. Vale hävdar att man genom historien använt arkitektur och urban design som en kraftfull symbol för regimen och den rådande politiken. Han menar att man kan studera en politisk regim genom de byggnader den uppför. Statliga byggnader måste förstås utifrån den politiska och sociala kontext som formade dem. (Vale 1992, s. 3f) För landsarkivet i Lund måste vi hålla i minnet att det från början inte fanns någon intention att bygga nytt och att det generellt för landsarkivens instiftande lades stor vikt vid att lokalerna var så billiga som möjligt. Detta gör förstås inte att det inte funnits en vidare tanke bakom såväl landsarkivet i Lunds arkivbyggnad, som bakom idén att inhysa Vadstena och Uppsalas landsarkiv i gamla vasaslott. Vasaslotten var förstås en passande historisk miljö för ett arkiv (Kärrholm 2000, s. 2) och landsarkivet i Lund uppfördes i en stil som påverkad av nationalromantisk arkitektur.

Att låta landsarkivet påverkas av provinsarkiven i Danmark tyder på en vilja att föra in det svenska arkivväsendet i en Europeisk kontext. Taubes resa runt i Europa år 1883 bär betydelsefull vittnesbörd på att provinsarkiv är en livligt förekommande nymodighet i Europa och Sverige skriver in sig i traditionen. I *Historisk tidskrift* rapporteras det med jämna mellanrum runt sekelskiftet om provinsarkiv runtom i Europa som också tar efter traditionen, bland annat Finlands och Rysslands arkivväsende (*HT* 1901, s. 167f, s. 253). Kärrholm (2000, s. 7) menar att expeditionshuset till landsarkivet hade medeltidsromantiska anspelningar och att sandstensdekorationerna på fasaden var inspirerad av nationalromantisk stil. Han skriver också att det uppnås viss monumentalitet i byggnaden ”genom de massiva hörnen och de vertikalt sammangrupperade magasinsvåningarna under de gemensamma fönsterbågarna” (Kärrholm 2000, s. 7). Vale (1992, s. 7f) redogör för hur statliga byggnader kan leverera flera olika symboliska budskap på samma gång. En byggnad kan utstråla klarhet, förutsägbarhet och ordning, vilket kan verka betryggande för individen, samtidigt som den befäster elitens auktoritet och de rådande hierarkier som låter besökaren förstå att denne är maktlös. Landsarkivet i Lund bär, efter Kärrholms beskrivning, definitivt drag av just maktbefästheten, i synnerhet genom de monumentala detaljerna.

Landsarkivens utveckling har, som tidigare nämnts, kantats av argument som att man skall tillgängliggöra offentliga handlingar till medborgarna och göra det möjligt för forskare att använda källmaterialet, men de tämligen begränsade öppettiderna och kravet på att besökarnas identitet skulle styrkas, tyder på en demokratisk process som fortfarande var i sin första utvecklingsfas. Icke desto mindre handlar det om en byggnad som är delvis öppen för allmänheten och som kan sägas bära på denna dualistiska symbolik, vilket inger besökaren respekt inför makten och eliten, men på samma gång en känsla av ordning och trygghet.

2.4 Nationalism, regionalisering och historieskrivning

2.4.1 Nationalismen då

I följande kapitel behandlas ett par samtida texter som tar upp ämnet nationalism på ett mer generellt plan. Jag gör en läsning av dessa texter eftersom jag vill skapa en uppfattning om hur ämnet behandlades under den tidsperiod som föregick instiftandet av landsarkiven. En av texterna är också skriven av den blivande riksarkivarien Clas Theodor Odhner och bär sålunda vidare relevans. Den intellektuella eliten i Sverige under den senare delen av 1800-talet var förhållandevis liten och de tankar och idéer som syns i de texter jag tittar på är kan antas vara representativa för åtminstone en del av de tongivande männen i maktens övre skikt och ge en fingervisning av hur samhällets viktigare strömningar såg ut. Odhners text är från 1867 och publicerades i *Nordisk tidskrift*. Den andra texten är skriven av språkforskaren Esaias Tegnér (sonson till poeten med samma namn) och publicerades i *Svensk tidskrift* år 1874.

Clas Theodor Odhners text ”Om nationalitetsprincipen med särskildt afseende på Norden”, baserad på ett föredrag han höll 1866, är förstas av speciellt intresse, eftersom Odhner senare kom att bli chef över Riksarkivet. Han påpekar inledningsvis med en generell kunskapsteoretisk anstrykning, att de politiska idéer som är förhärskande i samtiden inte framträder i all sin betydelse förrän de slutat vara de viktigaste. Med detta ser man hur Odhner försöker inta en ganska ödmjuk hållning inför nationalismen – som ju i mitten av 1800-talet är en av de mer betydelsefulla strömningarna i samhället. Han menar att den brinnande aktuella nationalismen ger upphov till passioner och stor entusiasm och att det är svårt att lugnt och objektivt granska den. Emellertid utgjuter sig Odhner ganska snart i texten i en snarare passionerad än lugn och objektiv tirad. Han härrör nationalmedvetandet i Europa tillbaka till den sena medeltiden och säger följande om Polens delning i slutet av 1700-talet: ”Europa kände instinktmässigt, att det var begånget ett våld på en levande organism, ett av naturen sammanhörande helt som hade rätt att leva och utveckla sig till det bättre” (Odhner 1867, s. 276f).

Det mest spännande med Odhners text är dock inte hans naturmetaforer, utan det faktum att han anser sig stå i bräschen för en ny skola. Han talar om den gamla skolan – de som ej tror på nationalitetsprincipen – på ett sätt som får dem att lite likna den uppfattning som mer sentida forskare har om nationalismen. ”Det gifves måhända en och annan statsman af gamla skolan, som ännu i dag anser nationalitetsprincipen blott för en chimére, en humbug, som är uppfunnen att dåra massan och bemantla egna planer” (Odhner 1867, s. 277) skriver Odhner och samtidigt som det visserligen måste finnas ganska många som inte är lika begejstrade av nationalitetsprincipen som Odhner, pekar han på en viktig utveckling i Sverige och Norden. Nationalismen växer fram och blir den förhärskande politiska principen, vilket är en position den kom att inneha även under den tiden som landsarkivfrågan utvecklades. Han fortsätter senare med att det finns en åsikt, vilken anser att kampen om nationell självständighet ”är en farlig förvillelse, grundad på fördom och begreppsförvirring, hvilken uppreser lika konstlade skiljemurar mellan folken, som förut jemnvigtssystemet och de s.k. naturliga gränserna” (Odhner 1867, s. 278). Här är ytterligare ett exempel på liknande idéer vad gäller även de teorier kring nationalismen som (åter)uppstod under den

senare hälften av 1900-talet. Nationalismen kan sålunda betraktas som en relativt kort och begränsad period i mänsklighetens historia.

En annan viktig aspekt av Odhners text är det förhållande han menar att nationalismen har med demokratins utveckling. Han menar att det finns en allmän uppfattning att nationalismen bara är ett annat uttryck för den demokratiska rörelse som följde av den franska revolutionen. Kayser Nielsen (2009) menar att den demokratiska och den nationalistiska rörelsen i Norden var tätt sammanlänkande, men Odhner är inte odelat positiv till denna tolkning. Han menar att man fokuserar för starkt på frihetsbegreppet, vilket gör att man glömmer bort den nationella självständighetsprincipen, vilken han värderar mycket högt. Att intressera sig för allmänna mänskliga värden kallar han för ”flack kosmopolitism” och menar att den ”utgår från ett fullkomligt misskännande både af den historiska och af den moraliska erfarenheten” (Odhner 1867, s. 279). Han menar också att denna kosmopolitism underskattat den mänskliga fosterlandskärleken som han med svulstiga ordalag förklarar ligger i språket, seden och folkkaraktären och kallar för en självständig folkande. Han definierar nationen på följande sätt: ”en nation är en historiskt uppkommen enhet af menniskor, som genom en gemensam naturlig och andlig bestämdhet skilja sig från alla andra” (Odhner 1867, s. 280). Det viktigaste begreppet i sammanhanget kallar han för ”nationalmedvetande” och han söker också påvisa att skapandet av nationalstater är ett sätt att främja och utveckla mångfald och omväxling, snarare än enhetlighet. Här kan det emellertid inte tolkas som en mångfald inom nationen, i form av regionala skillnader, utan en internationell mångfald, till skillnad från en enhetlig kosmopolitism. Enhetligheten blir istället inom nationen och Odhner menar att i länder som Frankrike och England, som bestått av flera nationaliteter, har ”deras partikulära nationalmedvetanden gått upp och försvunnit i det högre” (Odhner 1867, s. 283). Odhner avslutar med sin huvudpoäng – nämligen föreningen av de nordiska länderna. Han önskar se en möjlighet att förena Danmark, Norge och Sverige, utan att de för den skull skall förlora sin särprägel. Denna särprägel skall dock ligga som en del av det högre, nordiska nationalmedvetandet (Odhner 1867, s. 289). Nordiska museet, som instiftades på 1870-talet av Artur Hazelius, sedermera även Skansens grundare, kan ses som ett uttryck för skandinavismen.

Tegnérns artikel ”Om språk och nationalitet”, publicerad 1874 i *Svensk tidskrift*, handlar om huruvida nationalitet och språk är nära sammankopplade, eller om en nationalstat kan klara sig utan ett nationalspråk. Att språket blir en viktig fråga i förhållande till nationalismen hänger samman med att de stora språken, som latin, grekiska och hebreiska, förlorat sin religiösa maktposition under 1800-talet och de inhemska språken kommit att uppvärderas som folkegendomar (Anderson, s. 70f).

Tegnér låter först göra en kort historisk överblick över begreppet ”nationalitet”, där han, liksom flera betydligt mer sentida forskare, påpekar att ordet är ungt – att det kommer från Frankrike och först år 1835 fick träda in i ordboken över det franska språket. Vad som dock skiljer honom från nutida forskare som Gellner och Hobsbawm är att han tillskriver *begreppet* nationalism en betydligt äldre historia. ”Stora, sant mänskliga idéer äro alltid gamla, de äro årsbarn med mänskligheten och ha vuxit och utvecklats i jämbredd med henne” (Tegnér 1874, s. 106) skriver Tegnér och tillskriver begreppet precis den ”naturliga” historia som Gellner (2000, s. 25ff)

vänder sig mot. Gellner (2000, s. 25) skriver att nationalismen själv ser sig om en ”universellt, evigt och naturligt [...] giltig princip” och menar att denna nationalismens teori om att människor vill leva med andra av sin ”sort” är ogiltig i grunden. Teorin är inte bara osann utan också farlig, eftersom den av sina anhängare inte anses vara en teori, utan en självklarhet.

För att återgå till Tegnér så tror han alltså, precis som Odhner, på nationalismens idé som naturlig, men hävdar samtidigt att det är först på senare tid som denna idé upphöjts till en princip. Tegnér är alltså på något vis medveten om att nationalstaten är en nutida konstruktion, men vidhåller emellertid att denna konstruktion har en naturlig och urgammal grund att stå på. Han är också till fullo övertygad om att all statsbildning som inte går i nationalismens tecken är en styggelse, när han uppmanar läsaren till att beklaga och ogilla det ”brott mot nationalitetens lag” som han anser Tyskland ha begått i fallen med Slesvig och Elsass-Lothringen¹ (Tegnér 1974, s.106). Tegnér hävdar dock inte, motsatt många tidigare och senare förespråkare för nationalismen att språket skulle vara tätt sammankopplat med nationen. Han menar att en nation visserligen kan äga ett språk, men att det inte alls behöver vara så. Ett språk kan talas i flera nationer, men det som för samman människor är likheter i levnadssätt, religiös tro och materiella intressen, samt en gemensam historisk utveckling. Tegnér skriver också att en gemensam härstamning är en möjlig gemensamhetsfaktor, men menar också att första och andra generationers invandrare kan bli goda svenskar (Tegnér 1874, s. 112f).

Även om Tegnér kan tyckas ganska frisinnad vad gäller kopplingen mellan språk och nation märks det att han har en ytterst romantisk relation till såväl språk som nation, när han skriver om ”den underbara, med nationalitetskänslan innerligt sammanvuxna trollkraft, som vårt modersmåls ord, framför hvarje annat språks, för oss ega” och fortsätter med att hävda att ”som vårt modersmål älska vi blott det språk, som är vårt hems, vår moders mål, som sammanväft sig med vår barndoms och ungdoms minnen, det som vår tanke känner som sin lätta hvardagsdrägt och våra känslor som den mjukaste slöjan, det i hvilket vårt umgänge friast rör sig, det åt hvilket vår hembygds tänkare och skalder anförtrott sin andes bästa frukter” (Tegnér, s. 117). Tegnér har uppenbarligen ärvt sin farfars poetiska ådra och låter här texten passionerat broderas ut till en national- och språkromantiskt ode.

Såväl Odhner som Tegnér visar i dessa texter på ett positivt och passionerat förhållande till vad som av Odhner framhålls som en ny och nästan radikal hållning – nämligen nationalismen. Det är viktigt att komma ihåg att nationalismen vid den här tiden inte ansågs vara tyngd av någon historisk börda, såsom den är idag, utan snarare sågs som en nyskapande strömning. Odhner representerade tydligt en skandinavistisk ståndpunkt. Skandinavismen var, enligt Elvander (1961, s. 25), den liberala nationalismens flaggskepp fram till 1864. Nationalismen frambars under 1860- och 70-talen av det framväxande borgerskapet, som ställde sig upp emot enväldet och sökte legitimera nationens äkthet och lyfta fram folk och folkkultur. Vi får dock inte glömma att det inte var folket i stort som lyfte fram dessa idéer, utan en kulturell och intellektuell elit. Samhällets lägre skikt förblev tämligen oberörda av nationalismens

¹ Slesvig var en del av Danmark fram till 1864 och Elsass-Lothringen en del av Frankrike till 1871.

framfart (Lilja 1996, s. 32f). Den konservativa nationalismen, hävdar Elvander (1961, s. 26, 30f), utvecklas inte förrän i mitten av 1880-talet, då politiken kring unionen med Norge började utvecklas. I mitten av 1880-talet inträffade en kris i unionen, då Norge införde parlamentarism och den svenske kungen, Oscar II, förlorade makt. Förutom unionskrisen var frågan om fri handel de konservativa nationalisternas främsta åsiktsfält. De motsatte sig starkt tullens försvagade ställning och intog en protektionistisk hållning med slagorden: ”Sverige åt svenskarna”.

Vi kan fråga oss om det inte är till dessa – och till liknande texter – vi kan spåra den storvulna nationalistiska anda av vilken de mer strikta riksdagstrycken och breven bara har en anstrykning. Vad gäller den senare konservativa nationalismen, skriver Elvander (1961, s. 24) att det är väldigt svårt att se några tydliga uttryck för konservatismens reaktion inför samhällets förändringar i riksdagsprotokollen och dagspressen, utan att man för tydliga ideologiska uttryck får gå till tidskrifter, broschyrer eller enskilda politiska författare.

Tydligt är att dessa tidskriftstexter ger en bild av nationalismen, då den kom, som en frisk fläkt i ett konservativt samhälle, men likväl ett naturligt och självklart sätt att klassificera och ordna in människor, kulturer och stater efter.

2.4.2 Historieskrivning och diskurstyper

Vid den här punkten kan det vara av värde att gå djupare in på hur historieskrivningen och historiemedvetandet såg ut på den här tiden. Jag har tidigare redogjort för hur såväl intresset för nationens historia i stort som intresset för lokalhistoria ökat i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, men skall nu gå vidare in på hur denna historieskrivning såg ut och vilka syften den tjänade. Många historiker var starkt påverkade av den nationalistiska andan på 1800-talet och istället för att följa en mer vetenskapligt orienterad väg, sysslade de med självförhärlikande och nationalistisk historia med syfte att konstruera och förstärka nationssammanhållningen (Tosh 2011, s. 33, Zander 2001, s. 29). Bygget av en nationalstat krävde inte bara en gemensam kultur och ett gemensamt språk, utan också gemensamma traditioner och en gemensam historia. Denna historieskrivning kännetecknas av att den framhäver de delar som svarar mot nationens självbild, men utelämnar de delar som motsäger den. Den nationalistiska historieskrivningen präglas också av en idé om beständighet över tid, vilket innebär att den nationella identiteten egentligen aldrig förändras (Tosh, s. 33).

Edquist (2009, s. 28) använder sig av begreppen *myt* och *diskurstyp* när han redogör för de föreställningar om det förflutna som förekommer inom den nationella historieskrivningen. Begreppet *myt* definierar han som de föreställningar som ger fasta ramar till en speciell grupp eller territorium och som har en symbolisk innebörd. Nationens mytologiska historia, i kontrast till den som följer en mer vetenskaplig metodik, är den som i de flesta fall anses vara nationens officiella historia. Emellertid är historiska fakta – källkritiskt beaktade – också det som ligger till grunden för denna mytbildning. Dessa fakta har dock omformats genom tiden och kommit att representera sanningen om nationen (Kammen, s. 49). Edquist (2009, s. 30f) menar att den nationella myten kan inordnas i fyra undertyper, vilka han kallar för diskurstyper. Den politisk-historiska diskurstypen är den som främst motsvarar den diskurs som arkiven rör sig inom – nämligen den som handlar om rikets politiska

utveckling och de samhällsliga institutionernas ursprung. I den naturgeografiska diskurstypen diskuteras den fysiska miljön i en nations territorium och i den etnisk-arkeologiska diskurstypen handlar det om den etniska gruppens gemensamma ursprung. Dessa diskurstyper är inriktade på geologi, geografi och arkeologi. Den fjärde diskurstypen är den etnisk-kulturhistoriska och är kopplad till folkliga seder, traditioner, litteratur och konst. Dessa representeras främst av folklivsarkiv, litteratur och museer.

Även om riks- och landsarkivens främsta diskurstyp är den politisk-historiska finns det gott om spår även av de andra diskurstyperna. Genom en process som centraliserar makten inom arkivväsendet kommer riks- och landsarkiv så småningom att omfatta och ha kontroll över en rik bredd av handlingar, såsom från andra statliga institutioner, de centrala ämbetsverken och kyrkan. Förutom det material som förvaras på riks- och landsarkiv innefattar det material över vilket Riksarkivet har kontroll, bland annat museihandlingar, lantmäteriets kartmaterial och universitetkopplade arkiv. Tittar man på det svenska arkivväsendets utveckling under perioden 1880-1910 i ljuset av Edquists (2009) tolkning av den nationella historieskrivningens olika dimensioner, är det inte svårt att se att arkiven måste ha varit en betydande del av nationskonstruktionen. Arkiven står för en legitimerad och bred källa till förståelse för nationens politiska och statsmässiga utveckling och med "rätt" uttolkning av en nationalisminfluerad historiker och kompletterad av nationalromantisk litteratur, museiutställningar, hembygdsforskning och en rad andra element kan man se hur en helgjuten nationell identitet tar form. Denna identitet är grundbulten i konstruktionen av nationalstaten Sverige.

Instiftandet av landsarkiven syftar till att genom att rädda arkivmaterial från förstörelse ytterligare bredda det arkivmaterial som skall sparas inför framtiden. Genom landsarkivens regionala spridning når man ut till hela landet och samtidigt som man centraliserar makten till Riksarkivet, gör man det möjligt för forskare runt om i landet att ta del av arkivmaterial som genom landsarkivens försorg undkommit vanvård och blivit ordentligt förtecknade. Den demokratiska aspekten av tillgängliggörandet av arkivmaterialet är förstås tydlig, men också uppenbart sammankopplad med en önskan om att forskare (historiker) använder sig av källmaterialet för att skriva regional historia. Den regionala eller lokala historien kan sedan användas i samspel med den nationella historieskrivningen för att skapa en stark nationalstat. Det finns också ett starkt samspel mellan vetenskaplig forskning och populärkultur, som kan spåras tillbaka till 1800-talets början (Aronsson 2009, s. 133ff).

2.4.3 Landskap, ursprung och fosterland

Jag har tidigare nämnt att den lokala och regionala kulturen och hembygds kärleken har stor betydelse för nationalstatsbygget och fosterlandskärleken i Sverige, men går här djupare in i frågan om vilken betydelse detta hade för landsarkivens instiftande.

I ett brev från Emil Hildebrand till hans majestät den 25 augusti 1902(:a), angående hur landsarkivväsendet i Sverige bör inrättas, blir en hel del ideologiska argument bakom landsarkivens instiftande tydligare än de varit under Odhners tid. En avgörande skillnad var att där Odhner var mer intresserad av att skydda arkivalierna

från förstörelse, var Hildebrand mer påverkad av hembygdsrörelsens krav (Lundkvist 2003, s. 90, Lundkvist 1987, s. 271). Lundkvist (1987, s. 270) skriver följande om landsarkivens riktning under Hildebrands styre: ”Under inflytande av tidens strömningar skulle den ideologiska grundvalen för de lokala arkiven ytterligare ändras till förmån för provinsiella särdrag”. Emil Hildebrand intresserade sig mycket för historia. Han var lektor i historia och geografi och var en av stiftarna av Svenska historiska föreningen, där han också var redaktör för tidskriften *Historisk tidskrift* under 25 år – 1881-1905 (*Nordisk familjebok* 1909, s. 678). Oaktat dessa retoriska skillnader är det tydligt att Odhner och Hildebrand ändå arbetade mot samma mål.

I detta brev redogör Hildebrand för var i landet han tycker att landsarkiven bör inrättas och vilka områden som varje landsarkiv bör täcka in. Han redogör också för de argument som ligger till grund för förslagen. Hildebrand är tydlig i sitt brev med att han vill flytta fokus från att landsarkiven bara skulle instiftas för att skydda gamla arkivalier från förstörelse till någonting han upplevde som viktigare – nämligen att den lokalhistoriska forskningen skulle främjas. Avsnittet lyder som följer:

Vid den organisation af landsarkiv, som för närvarande håller på att genomföras, ha två synpunkter gjort sig gällande, den ena att få de äldre arkivalier skyddade mot eldfara och fukt, den andra att göra dem mera tillgängliga för forskning. Det synes mig, som om den första synpunkten blifvit den dominerande och som om den föreställningen inom bestämmande kretsar vore ganska allmän, att allt är väl beställt, blott ifrågakvarande äldre arkivalier fått ett betryggande tak öfver hufvudet. Från min ståndpunkt är den andra synpunkten minst lika viktig. Genom de små lokala arkivens sammanförande bör man främja den lokala forskningen inom vissa större naturliga områden. Kännedomen om och intresset för fosterbygden såväl i fysiskt och ekonomiskt, som i socialt och historiskt afseende är utan tvivel en afsevärd moralisk faktor för ett folks bestånd, och af åtskilliga tecken att döma synes insikten därom vakna på olika håll.

(Hildebrand 1902:a, s. 74)

Här pekar Hildebrand på flera intressanta saker – bland annat påvisar han att kännedomen om och intresset för fosterbygden, alltså lokalhistoria, inte bara är ett område som växer, utan att det är ett område som är en ”moralisk faktor” för ett folk och att insikten om värdet i just denna moraliska faktor är någonting som uppfattas i allt högre utsträckning. Hemmet (och i förlängningen hembygden) ansågs vid den här tiden vara ett medel att fostra befolkningen och forma deras moraliska värderingar (Knutsson 2010, s. 17). Av vem, mer specifikt, som denna moraliska faktor uppfattas framgår inte direkt, men vi kan föreställa oss att de som intresserar sig för ett folks moraliska faktorer är personer som på något vis utövar politisk eller ideologisk makt eller inflytande över folket – folkets fostrare. Det skulle kunna handla om politiker, men också om betydelsefulla personer på institutioner, såsom Hildebrand själv.

Vad som vidare är intressant i detta brev är hur Hildebrand beskriver hur landsarkiven borde inrättas efter landskap snarare än län, eftersom landskapet är en ”naturlig enhet med sina särmärken af språklig, folklig och kulturell art” (Hildebrand 1902:a, s. 74). Landskapen är den regionala indelning som oftast får bära en stark historisk betydelse, även om de vid den här tiden är tydligt integrerade i nationalstaten (Aronsson 2009). I den nationalistiska mytbildningen har landskapet fått representera något ofördärvat och ursprungligt (Knutsson 2010, s. 15). Hildebrand fortsätter med att nämna hembygdsföreningarna (även kallade fornminnesföreningarna), vilka vi nu förstår är av betydelse för Hildebrands argumentation: ”[m]edvetandet däraf har

flerestådes tagit sig uttryck i bildandet af fornminnesföreningar med landskapet, icke länet såsom område” (Hildebrand 1902:a, s. 74). Han nämner att även den gamla stiftsinledningen kunde vara en god, naturlig indelning av landsarkivområdena. Här är det tydligt att det är kulturell särart som är viktig för indelningen, vilket tyder på ett ökat intresse för provinsial historia.

Det är också här vi möter den paradox som kan uppstå när man talar om nationalistiska strävanden, monokultur och ett samtidigt ökat intresse för hembygdsforskning, dialekter och kulturella särdrag. Björck hävdar att bland annat hembygdsrörelsen ofta drivits av en regionalistisk syn ”som i förening med en nedärvd, oreflekterad kärlek till torvan och den egna bygden stått främmande för både ett historisk och en aktuellt inriktad gemenskapskänsla, omfattande hela landet och hela folket” (Björck 1946, s. 51). Paradoxen är dock inte reell, utan snarare föreligger inga vattentäta skott mellan lokalt och nationellt identitetsskapande. ”Den nationella identiteten har till stor del formulerats via de lokala nivåerna, och omvänt” skriver Edquist (2009, s. 22) och befäster snarare en idé om att intresset för lokalhistoria och landskaps särart tydligt hänger samman med strävan efter en gemensam kulturell identitet för det svenska folket. Man kan se hur det regionala historieanvändandet används för att organisera variationerna inom nationen och hur konstruktionen av det regionala medvetandet varit nära förbundet med nationalstatsbygget (Aronsson 2009, s. 133, Sundin 1994, s. 14f). Regionala berättelser kan användas som byggstenar för nationalstatsbygget, de har sin egen kulturella och lingvistiska särart, men måste samtidigt vara kompatibla med den nationella identiteten (Berger 2015, s. 25). Lundström (2005, s.11f) menar att regionaliseringen av kulturarvssektorn hänger samman med demokratiseringsprocessen i samhället och leder till att en bredare del av befolkningen blir aktörer inom det fältet.

Det uppblossande intresset för folkkultur i Sverige under 1800-talet är som företeelse inte ny, utan kan dateras tillbaka till 1600-talets rannsakingar av antikviteter, vilket hade som syfte att skriva stormakten Sveriges historia (Lilja 1996). Under 1700-talet uppmärksammades bondekulturen ur mer nyttobetonade perspektiv, där man bland annat ville kartlägga landets tillgångar för att kunna exploatera dem (Lilja 1996, s. 22, 24). Emellertid hävdar Lilja (1996, s. 22f) att de direkta förutsättningarna för det mer systematiska engagemanget för folkkulturen som hon undersöker, har sitt ursprung i 1800-talets romantisk-nationalistiska intresse för den folkliga ursprungskulturen, fornminnen, folkminnen och folksagor. I till exempel Frankrike började detta borgerlighetens mer romantiska intresse för att skapa och återskapa en idé om den ursprungliga folkkulturen redan under 1700-talet, medan det var något senare i Norden (Østergård 2001, s. 61). Detta försök att bevara och återskapa folkkulturen kom sig till stor del av att man ansåg att den gått förlorad i och med den industriella expansionen i mitten av 1800-talet. Att lägga märke till är också att intresset alltid är riktad mot landsbygden och bönderna, vilka ses som bärare av den ursprungliga kulturen (Lilja 1996, s. 24ff).

Det är rimligt att anta att inte alla de som intresserar sig för sin hembygd är införstådda med det nationalistiska projektet, vilket förstås inte hindrar de maktavande från att använda sig av hembygdsintresset i nationalstatsprojektet. Vi kan anta att maktavarna i en önskan att skapa en nationell gemenskap strävar efter att den mer privata hembygds kärleken går upp i den officiella och slutligen också i

den nationella. En viktig aspekt att beakta i sammanhanget kan också vara att befolkningen under den här tiden i väldigt låg grad är politiskt medveten och till exempel sällan läser dagspress. Enligt Björck (1946, s. 7ff) lästes tidningarna på 1890-talet och vid sekelskiftet främst av en privilegierad del av befolkningen, som oftast bodde i storstäderna. Artiklarna var svårlästa och för gemene man delvis obegripliga. Vad gäller politiken företrädde riksdagen vid 1890-talets början 6 % av befolkningen och vid sekelskiftet 6,7 %. Rösträtten var begränsad vid den här tiden, men trots detta var valdeltagandet på 1890-talet under 50 %. Att en stor del av befolkningen inte ens var medveten om vad som pågick i landet på politisk nivå är att anta.

Jag menar att intresset för allmogen, fornminnena och bondekulturen under 1800-talet mycket tydligt från början är initierat uppifrån och att den historia som finns kring den "ursprungliga" bondekulturen till stor del är konstruerad av ett högre samhällslager. Vare sig det handlar om initiativ från statligt håll, från universiteten, från privata fornminnesföreningar eller bland konstnärer, så handlar det främst om en mer bildad och bemedlad del av befolkningen som skapar en romantiserad uppfattning om "folket" – även om det som Lundström (2005, s. 11f) skriver handlar om en större, och något mindre elitistisk, grupp människor än tidigare. När dessa konstruktioner väl är implementerade i medvetandet hos befolkningen, är det inte omöjligt att känslan av att konstruktionerna verkligen är urgamla delar av kulturen uppstår. Den danska historikern Østergård (2001 s. 61) tar exempelvis upp frågan om folkdräkter, där han hänvisar till att den moderna forskningen kommit fram till att folkdräkterna inte alls är så gamla som vi tänkt oss. De danska "egnsdragterna"² uppstod under 1830- och 40-talen då nationalromantiska konstnärer gav sig ut för att skildra böndernas liv.

En text som tydligt påvisar sambandet mellan nationalism och fornminnes- och allmogeforskning (den etnisk-arkeologiska diskurstypen), vilken Hildebrand lyfter fram som en förebild för arkivväsendet, är Gunnar Norlanders artikel om landsmålsföreningar i Uppsala, publicerad i *Svensk tidskrift* 1875. Han inleder artikeln med följande ordalydelse:

I senare tider utmärkas folken i allmänhet genom riktning åt och sysselsättning mot det inhemska, fosterländska. De flesta folk, stora som små, hafva lärt sig inse och uppskatta vigten af den nationella bildningens främjande och hafva ofta först efter många villfarelser och misstag, för hvilka de hårdt fått böta, om sider kommit till medvetande om, att de blott genom utveckling och stärkande af det egendomliga kunna värdigt fylla sitt rum och utföra sin förelagda uppgift i verlden, samt på det ena eller andra området uthärda en täflan med andra folkslag.

(Norlander 1872, s. 225)

Norlander nämner en viktig punkt här, nämligen den "nationella bildningens främjande", som vi också kan känna igen i Hildebrands formulering i brevet från 1902 (1902:a), där han menar att kännedomen och intresset för hembygden och fosterlandet skulle vara "en moralisk faktor för ett folks bestånd". Att lära känna sin hembygd skulle alltså var en del i en nationell fostringsprocess. Det bästa exemplet på ett nationellt fostringsprojekt kan ses i införandet och formandet av det allmänna

² Dansk lantlig klädedräkt med lokal särprägel.

skolväsendet. Skolan var en byggsten i den homogeniseringsstävans som ämnade föra folket samman och har kallats för den primära arenan för skapandet av en gemensam svensk identitet (bl. a Kayser Nielsen 2008, s. 93, Lilja 1996, s. 35, Facos 2003, s. 229, 243, Zander 2001, s 80ff). I *Läsebok för folkskolan*, från 1868, lades stor vikt vid Sveriges nationella minneskultur och här grundlades bilden av odalsbonden från Dalarna och den svenska naturen som nationalromantisk symbol för nationen. Nationalismförespråkarna var här folkskolelärarna och den nationella fostran skedde alltså på lokal nivå (Kayser Nielsen 2008, s. 107). Formeringen av ickestatliga fornminneföreningar är annorlunda eftersom det inte finns någon stat som dirigerar verksamheten, men så länge de följer samma ideologiska grundvalar som behärskar samhälle och politik vid den här tiden, är de också viktiga byggstenar i samma folkfostringsprocess.

Norlander säger också några ord om utvecklingen i Sverige på fornminnes- och konstområdet:

Svensk fornforskning och språkforskning idkas lifligare och kraftigare än någonsin. Ett Nationalmuseum liksom en Skandinavisk-Etnografisk Samling hafva upprättats i hufvudstaden, fornsamlingar hafva på flera håll i landsorten bildats, fornminnesföreningar hafva hafva uppstått, vårt modersmål har fått ett rum bland läroämnena vid skolor och universitet, Svenska Fornskriftssällskapet och föreningar för Nordisk konst hafva sett dagen.

(Norlander 1872, s. 225)

Att Hildebrand, som tidigare nämnts, i *Historisk Tidskrift* 1883 menat att kyrkoarkiven inte är för intresse för "statshistorien" behöver på intet sätt tolkas som att handlingarna inte skulle ha betydelse för folket eller nationen, utan snarare att Hildebrand vid detta tillfälle – nästan tjugo år tidigare – definierat statshistorien ganska smalt till att enbart innefatta handlingar rörande styret. Att Hildebrand i brevet från 1902 uttrycker dessa nationalistiska tankar och är så mån om den historiska forskningen i Sverige kan ytterligare belysas genom en text han skrev fyra år tidigare, innan han blev riksarkivarie. 1898 författade han texten "Svensk historieskrifning och svensk patriotism" som han publicerade i *Historisk tidskrift*. I denna text förfasar han sig över det faktum att svenskar inte kunnat känna stolthet inför sitt folks historiska krigiska insatser, utan lider av för mycket självkritik. Hildebrand skyller antipatriotismen på 1850- och 60-talens liberala strömningar, men menar att klimatet nu håller på att ändras.

1897 års konst- och industriutställning hade en så afgjordt nationell prägel, den talade om så många eröfringar, vunna på det fredliga arbetets fält, eröfringar, på sitt sätt lika dyrköpta som de forna krigiska, på sitt sätt lika stärkande för nationalkänslan, eröfringar äfven de vunna genom eld och stål, att det ej längre är förmätet att tänka, att vi ändå duga till någonting, och därmed öppna sig äfven nya synpunkter för betraktelsen af det förflutna.

(Hildebrand 1898, s. 76)

Hildebrand önskar alltså att genom en uppvärdering av såväl svenskarnas samtida framsteg, som en uppvärdering av historien stärka befolkningens nationalkänsla. Och vilket område, om inte det svenska arkivväsendet, passar för arbete mot detta ändamål? I ett senare avsnitt i texten, i sin skarpa kritik av Ellen Key, skriver han:

I alla tider har i Sverige ur rödmålade stugor och ur vindskamrar framvuxit stora män – det är ju ett vackert drag i det svenska folkets utveckling, men det är först när de assimilerat den högre bildningen, som de blifvit sitt folks välgörare. Det är uppifrån och från fåtalet, som det högre ljuset kommer, som skall genomtränga massorna. Det är detta fåtal med sann bildning, som lifligast känner som djupast fattar både det verkligt nationella och värdet af allt det, som gör fäderneslandet för oss dyrbart.

(Hildebrand 1898, s. 78)

Här är Hildebrand ytterst explicit i sin kritik av den nationalism som grundar sig i allmogromantik och gör klart för läsaren att det endast är samhällets mest uppburna och bildade medborgare som har en äkta fäderneslandskänsla och vars uppgift det blir att förmedla denna bildning nedåt i folklagren.

Sammanfattningsvis hävdar jag att Hildebrand med sitt brev och med den explicita kopplingen till fornminnesforskningen gör tydligt att de lokala och regionala historiekunskaperna är viktiga för nationsbygget i den mån att de kan stärka nationalidentiteten. Genom att stärka regional och lokal identitet kan man forma de byggstenar som tillsammans bygger nationen Sverige. Det finns ingen direkt motsättning mellan region och nation, utan snarare ett starkt samband, där delarna används för att bygga helheten.

3 Avslutande diskussion

Utvecklingen av landsarkiven i Sverige under slutet av 1800- och början av 1900-talen var långt ifrån en isolerad händelse i historien. Influenserna kom från västeuropeiska nybildade nationalstater och såväl Norge som Danmark hann före med instiftandet av provinsarkiv. Det starkaste enskilda argumentet för att centralisera landsortens offentliga arkiv, såsom det anförs i den politiska debatten, var att de skulle få en bättre och säkrare vård om de flyttades från de otjänliga lokaler där de förvarades. I synnerhet var det kyrkoarkiven som hade ansetts vara i mycket bedrövligt skick, vilket bland annat tas upp av Bowallius i årsberättelsen för Riksarkivet från 1879, men också i dagspressen under 1880-talet. Den vidare tanken bakom att ta bättre hand om arkivalierna bestod i att de därmed skulle kunna bli bättre ordnade och förtecknade och, tillsammans med en ändamålsenlig geografisk plats, därmed bli mer tillgängliga för forskare och allmänhet. Den demokratiska aspekten tycks dock delvis ha varit mer ett retoriskt argument än ett reellt, i synnerhet med tanke på den politiska bakgrund som flera av de politiker som anförde frågan om arkivens vikt för demokratin hade. Bland annat kämpade författaren till en av de motioner som var ett led i instiftandet av landsarkivet, Axel Bergström, senare för att genomföra inskränkningar i tryckfrihetsförordningen. Fokus hamnade istället främst på att handlingarna skulle vara tillgängliga för historieforskningens behov. Detta argument kan ses redan i den första utredningen från 1876, men växer sig starkare med tiden och togs även upp i texter i de debatter som försiggick i dagspressen – bland annat i *Nya Dagligt Allehanda* år 1880 – i en text som troligtvis skrevs av eller var inspirerad av Bowallius. Senare tar både Odhner och Hildebrand i brev och skrivelser, upp vikten av att offentliga handlingar finns tillgängliga för forskare. Det är också här – i och med betoningen på historia – som vi förstår att processen med att införa landsarkiv var influerad av nationalstatsbygget. Att skriva nationalhistoria låg nämligen helt rätt i tiden och var mycket viktigt för att bekräfta en nationalstat.

En nation behöver en historia och ett historiemedvetande för att kunna påvisa kontinuitet och oföränderlighet över tid, för att bygga ett sammanhängande narrativ och därmed legitimera sig som nationalstat. I konstruktionen av nationalstaten var det viktigt att inte bara överheten skildrades, såsom ofta varit fallet i konservativ historieskrivning, utan också folket skulle vara med och därmed skulle stödet för nationalstaten få en folklig förankring. Allmogen och bondekulturen fick stå som symbol för nationens ursprungskultur och intresset för traditioner och dialekter klingade väl med de liberala strömningarna i samhället. Fortfarande var många grupper i samhället mycket lite skildrade, såsom statare, judar och romer, men det fanns också de grupper som tidigare inte blivit särskilt ofta representerade i offentliga sammanhang, som till exempel samerna, som nu fick en plats i berättelsen om nationen. Andra aspekter av nationalstatens framväxt var definitionen av folksjälens

eller folkanden och idéen om ett gemensamt nationsmedvetande. Ofta var även dessa idéer baserade på historia, folkminne, myter och sägner.

En viktig aspekt av skapandet av nationalhistoria var inte bara de stora nationella händelserna eller berättelserna, utan även regionala och lokala detaljer, som visserligen kan skilja sig åt sinsemellan, men som inte avviker för mycket för att samverka i skapandet av en homogen nationshistoria. Regionen och den regionala och lokala särprägel var förstas av vikt för landsarkiven, som skulle fungera som centrum för arkivhandlingar från olika regioner i landet. Det tydligaste exemplet på att lokal och regional historia var av betydelse för utvecklingen av landsarkiven kan ses i Hildebrands brev från 1902(:a). Hildebrand menar också att intresset för lokalhistoria kunde vara fostrande och en moralisk faktor för folket. Forskningen talar för att stärkande av lokal och regional identitet var en medveten del i att stärka nationalkänslan och att lokal särprägel och en vurm för dialekter och folkdräkter snarare syftade till att sammanföra det svenska folket än att splittra dem. Den lokala och regionala hembygdskärleken kunde användas för att väcka fosterlandskärleken och man såg alltså inga större motsättningar i att personer identifierade sig såväl med sin närmaste bygd som med sitt landskap och sin nation. Av vikt var dock att initieringen av fosterlandskärleken kom uppifrån och spreds nedåt i folklagren, vilket bland annat tas upp av Hildebrand i en artikel i *Historisk tidskrift* från 1898, där han tydligt menar att en riktig känsla för det nationella endast kan komma från den bildade delen av befolkningen och ej från den så kallade allmogen.

Att vårda och tillgängliggöra de äldre lokala arkivalierna på centrala landsarkiv kan ses som ett viktigt led i formeringen av nationalstaten – främst vad gäller historieskrivningen. Hur tillrättalagd och självförhärligande historia som än skrevs under nationalismens mer passionerade år, finns det för historiker alltid behov av källmaterial. Att detta källmaterial dessutom nu kunde samlas på lättillgängliga platser runt om i Sverige, med utbildad arkivpersonal på plats, underlättade självfallet för historikerna.

I riksdagstrycken och de brev och årsberättelser som riksarkivarierna författat syns inte mycket av den *explicita* nationalismen – bortsett från Emil Hildebrands brev från 1902(:a) – men betoningen på historia är genomgående i texterna. Vill man hitta mer passionerade nationalistiska uttryck så får man istället leta sig till andra texter. Hildebrand uttrycker i den tidigare nämnda texten (*Historisk tidskrift* 1898) starka nationalistiska åsiker, liksom hans föregångare Odhner i texten ”Om nationalitetsprincipen” från 1867. Även i en tidningsartikel angående Finlands inrättande av provinsarkiv, skriven av Jacob Ahrenberg, syns betydligt starkare nationalistiska tendenser än i de svenska offentliga trycken från samma tid. Även i tidningsartiklar rörande arkivväsendet under denna tid kan man se hur allmänhet och arkivarier lät höra fosterlandsälskande tongångar. Här kan man också tänka sig att de arkivkännare som i arbetet kände sig hämmade av den byråkratiska prosan i de offentliga trycken, kunde ge ett friare uttryck till sina åsikter.

En annan viktig aspekt av instiftandet av landsarkiven – liksom av andra samtida åtgärder i det svenska arkivväsendet – är frågan om makt och maktcentralisering. Att nationalstativrarna intresserade sig för folklig kultur och ville att bönderna skulle representera ursvensken betydde varken att initiativet till eller definitionen av

nationalstaten kom underifrån. Snarare formulerades dessa idéer i den konservativa eller liberala makteliten och spreds nedåt i folklagren genom olika institutioner. Skolan är en av dem – museerna en annan. Båda dessa fungerar utmärkt som paralleller till arkivväsendet under den här tiden och jag har i synnerhet använt mig av museerna för att belysa hur konstruktionen av nationalstaten har kunnat ske med hjälp av institutioner och deras legitimerade makt i samhället. Min undersökning visar att arkiven var en viktig del av denna process och att i synnerhet landsarkiven var ett sätt att tillskansa sig mer makt och inflytande över Sveriges alla offentliga arkiv och i förlängningen över de medborgare som var i kontakt med arkiven. Genom arkiven – eller om man så vill – genom en annan institution, såsom skolan eller museet, serverades den historia som konstruerats utifrån arkivmaterialet på landsarkiven. Övriga åtgärder som också resulterade i mer makt åt Riksarkivet var regler om gallring av offentligt material, krav på förteckningar som skulle insändas till Riksarkivet och krav på överlämning av äldre material till Riksarkivet. Landsarkivens instiftande betydde att staten fick mer plats åt arkivalier och sålunda kunde större mängder arkivalier inkrävas från de offentliga arkiven. Jag har även i min undersökning angående arkivväsendet under den här tiden upptäckt att arkivvärlden – och över huvud taget hela kulturvärlden – i Sverige är en väldigt liten värld. Som tidigare antytts är det det bildade skiktet av samhället som konstruerar den nationella identiteten, som skapar kulturarvets värde och som beslutar i arkivfrågorna – men faktum är att denna lilla grupp är mindre än man kan tro. Många av de anställda inom arkivväsendet – eller deras närmaste släktingar – dyker upp på andra positioner i samhället, såsom politiker, chefredaktörer för tidningar och tidskrifter, chefer för andra institutioner och professorer och vi kan sålunda konstatera att samhällets kulturella maktcentrum under den här tiden var en tät konstellation av människor – uteslutande män och flera av adligt ursprung.

Även arkitekturen i landsarkiven kunde befästa och stärka såväl nationalromantiska som maktcentraliserande idéer, likartat det som ses i till exempel museer eller andra statliga institutioner. I en analys av arkitekturen av landsarkivet i Lund kan man se hur inspiration hämtats från Danmark och från en nationalromantisk byggnadsstil och hur byggnaderna genom monumentala detaljer inger en känsla av auktoritet som hjälper till att befästa den makt som tillkommer en statlig myndighet. Vad gäller organisationen var landsarkiven från början egna myndigheter med Riksarkivet som chefsmyndighet och först 2010 blev de avdelningar direkt under Riksarkivet. Av denna utveckling kan vi sluta oss till att maktcentraliseringen aldrig riktigt upphört, utan snarare fulländats genom denna omorganisation.

Att landsarkiven instiftades som en del av den nationalistiska samhällsrörelsen har resulterat i såväl positiva som negativa effekter. Om vi utgår från sparande av dokument som någonting positivt är förstås den mest uppenbart positiva effekten av landsarkiven att mängder med handlingar togs om hand, av vilka flertalet idag antagligen hade varit förstörda om ingen åtgärd vidtagits. Vi måste dock ha i åtanke att landsarkiv ingalunda är den enda tänkbara lösningen på det vanvårdsproblem som fanns på 1800-talet, men att just den nationalromantiska aspekten av dessa arkiv gjorde att man faktiskt började se värdet i det regionala och lokala arvet. De presumtiva negativa effekterna av den nationalistiska prägeln på arkiven är att en idé om en homogen folkgrupp och ett uppenbart romantiserande av till exempel bondekulturen resulterade i att det fanns en förutfattad bild av vilket slags information

som borde bevaras. Minoriteter, fattiga och från nationsnormen avvikande individer har med största sannolikhet inte ägnats samma uppmärksamhet som de som passat in i bilden av svensken. Den svenska bondens liv, som stod i fokus bland folklivsskildrare och nationalromantiker, blev det upphöjda idealet och förutom att det som idealbild i mångt och mycket inte motsvarade den verkliga bondens liv, så var jordägande bönder långt ifrån de enda tänkbara representanterna för Sveriges befolkning under den här tiden. Även de insamlingar av privata arkiv som utfördes av landsarkiven var mycket troligt ganska snävt begränsade till den idé man hade skapat sig om regionen och dess betydande personer och verksamheter. Detta kan exempelvis ses i den tidningsartikel från *Svenska Dagbladet* år 1900 (Gamla papper), i vilken arkivmaterial från personer med djupa rötter i bygden efterfrågas. Ett bristande intresse för de grupper i samhället som inte anses värda att representera nationen har gjort att dessa hamnat i skymundan och riskerat att gömmas bort. Självklart är det många andra samverkande aspekter i samhället vid den här tiden som ligger till grund för detta – bland annat i själva statsadministrationen, i historieskrivningen och undervisningen – men det är viktigt att inte glömma bort att landsarkiven bildades i en nationalromantisk anda, som de än i dag bär spår av.

Med blicken framåt mot tänkbara kommande undersökningar, kan jag konstatera att det vore intressant att göra en vidare undersökning av vad landsarkiven tog emot och aktivt samlade in under den första tiden, bortsett från de kyrkoarkiv och övriga äldre handlingar från de offentliga arkiven, som nämnts i denna uppsats. Man kunde också undersöka om landsarkiven bedrev några kampanjer för att få in specifikt material eller om de sysslade med någon form av utställningsverksamhet. Detta får dock vänta till ett senare tillfälle och jag får nöja mig med att konstatera att landsarkivens framväxt i Sverige är full av intressanta detaljer och att de tydligt utvecklats i tidens nationalistiska anda.

4 Käll- och litteraturförteckning

4.1 Källor

Ahrenberg, Jacob (1899). Våra arkiv. *Stockholms dagblad*, 25 november.

Andra kammarens tillfälliga utskott (1899). *Utlåtande nummer 18*. Stockholm: Sveriges Riksdag.

Arkivdelegationen (1899). *Hufvudstadsbladet (Helsingfors)*, 25 oktober.

Bergström, Axel, (1887). Motion nr. 46, första kammaren.

Bonde, Carl Carlson (1888). Motion nr. 182, andra kammaren.

Bowallius, Mauritz (1876). Koncept till brev till konungen den 6 november 1876. I *Koncept till utgående skrivelser*, Ämbetsarkivet, Riksarkivet.

----- (1880). Årsberättelse 1879. I *Meddelanden från svenska Riksarkivet 1875-1879*, Stockholm: Riksarkivet.

----- (1881). Årsberättelse 1880. I *Meddelanden från svenska Riksarkivet 1880-1885*, Stockholm: Riksarkivet.

Forssell, Hans (1872). Fornminnen. *Svensk tidskrift 1872*, ss. 290-296.

”Församlingsmedlem” (1906). Insändare. *Tidning för Falu län och stad*, 16 augusti.

Gamla papper (1900). *Svenska Dagbladet*, 29 augusti.

Grundell, Carl G (1899). Motion nr 114, andra kammaren.

Hildebrand, Emil (1898). Svensk historieskrifning och svensk patriotism. *Historisk tidskrift 1898*, ss. 74-82.

----- (1901). En arkivmotion. *Historisk tidskrift*, 1901, ss. 82-87.

----- (1902:a). Brev till konungen 1902-08-25, i *Meddelanden från svenska Riksarkivet* Stockholm: Riksarkivet.

----- (1902:b). Årsberättelse 1901. I *Meddelanden från svenska Riksarkivet 1902*, Stockholm: Riksarkivet.

Historisk tidskrift (1883). Text i ”Strödda meddelanden och aktstycken”, ss.478.

”J. G.”. *Dalpilen* 1907-07-06.

Kungörelse för utgallring av handlingar (1885). I *Meddelanden från svenska riksarkivet 1880-1885*, Stockholm: Riksarkivet.

Kyrkoarkiven (1906). *Vårt land*, 19 oktober.

Kyrkoarkivens öfverlemnande till landsarkiven (1899). *Nya Dagligt Allehanda*, nr. 229, 1899.

Löneregleringskommittén (1876). *Betänkande*, 30 augusti. Stockholm: Sveriges Riksdag.

Norlander, Gunnar (1875). Några ord om de i Upsala bildade landsmålsföreningarna. I *Svensk tidskrift*, ss. 225-233

Oscar II (1900), Handlingar rörande Landsarkivet i Vadstena. I *Meddelanden från svenska Riksarkivet 1900*, Stockholm: Riksarkivet.

Odhner, C. T., (1867). Om nationalitetsprincipen. *Nordisk tidskrift för politik, ekonomi och litteratur*, 1867, ss. 275-291.

----- (1888:a). Brev till konungen 1888-01-17. *Koncept till utgående skrivelser*, Riksarkivets ämbetsarkiv, serie BII.

----- (1888:b). Brev till konungen 1888-12-24. I *Meddelanden från svenska Riksarkivet 1885-1889*.

----- (1895). Brev till konungen 1895-10-29. I *Meddelanden från svenska Riksarkivet 1885-1889* och i *Koncept till utgående skrivelser*, riksarkivets ämbetsarkiv, BII.

----- (1896). Brev till statsrådet och chefen för ecklesiastikdepartementet 1896-12-07. I *koncept till utgående skrivelser*, Riksarkivets ämbetsarkiv. Även i *Meddelanden från svenska Riksarkivet 1891-96*. Stockholm: Riksarkivet.

----- (1900). Årsberättelse för år 1899. I *Meddelanden från svenska Riksarkivet 1900*. Stockholm: Riksarkivet.

----- (1901). Årsberättelse för år 1900. I *Meddelanden från svenska Riksarkivet 1901*. Stockholm: Riksarkivet.

Om vården af våra specialarkiv (1891). I *Riksarkivets ämbetsarkiv*, serie Ö, vol. 1.

Om Sveriges privatarkiv (1880). *Nya Dagligt allehanda*, 21 december.

Ecklesiastikdepartementet (1897). *Riksarkivet* (Regeringens proposition 1897/1:8). Stockholm: Regeringskansliet.

----- (1898). *Riks- och landsarkiven* (Regeringens proposition 1898/1:8). Stockholm: Regeringskansliet.

----- (1899). *Riks- och landsarkiven* (Regeringens proposition 1899/1:8). Stockholm: Regeringskansliet.

Provinsarkiv (1899). *Hufvudstadsbladet (Helsingfors)*, 17 november.

Sparre, Greve (1888). Motion nr. 76, första kammaren.

Statsutskottet (1898), *Utlåtande 1898/9*. Stockholm: Sveriges Riksdag.

Styffe, Carl Gustav (1874). Om statsarkiverna. I *Svensk tidskrift 1874*, ss. 313-336.

Sundbärg, Gustaf (1911). *Det svenska folklynnnet: Aforismer*. Stockholm: P.A. Norstedt. Digitaliserad version:
<https://archive.org/details/detsvenskafolkly00sunduoft>, hämtad 2016-02-28.

Sveriges riksdag (1898) *Skrivelse nr. 124*. Stockholm: Sveriges Riksdag.

Taube, Bernhard (1882). Arkivväsendet i Norden. *Historisk tidskrift*, 1882. Stockholm: Svenska historiska föreningen.

----- (1884). Om provinsarchiv. I *Meddelanden från svenska Riksarkivet 1880-1885*. Stockholm: Riksarkivet.

----- (1880). "Reseberättelse". I *Meddelanden från svenska Riksarkivet 1880-1885*, Stockholm: Riksarkivet.

Tegnér, Esaias (1874). Om språk och nationalitet. *Svensk tidskrift*, 1874, ss. 105-145.

Utskottsbetänkande 8:2 (1899).

Våra offentliga arkiv (1880). *Nya Dagligt Allehanda*, 18 november.

Wolf, Gerson (1871). *Geschichte der k. k. Archive in Wien*. Wien: Vilhem Braumüller.

4.2 Litteratur

Akter och iakttagelser. Landsarkivet i Uppsala 100 år (2003). Red. Asker, Björn, Nordlund Bendixen, Karin & Rosén, Håkan. Uppsala: Landsarkivet i Uppsala.

Alver, Brynjulf (1980). Nasjonalisme og identitet. I *Folklore och nationsbyggande i Norden*. Åbo: Institutet för folkdiktning.

Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj (2011). *Tolkning och reflektion, vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.

Anderson, Benedict (2003). *Imagined communities*, London: Verso.

Aronsson, Peter (1991). Projektet nationalstat – avslutning eller fulländning?: Sverige och Europa 1600-1900. i *Kulturellt brobygge – rapport från humanistdagarna 1991: kulturartiklar och föredrag*, Växjö: Högskolan i Växjö.

----- (2009). *Historiebruk – att använda det förflutna*, upplaga 1:3. Lund: Studentlitteratur.

----- (2010). Vad är ett nationalmuseum?, I *Kungl. Vitterhets- historie- och antikvitetsakademiens årsbok*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Berger, PL, & Luckmann, T (1966). *The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge*, [Elektronisk resurs]. New York : Anchor books, 1967.

Berger, Stefan (2015). National museums in between nationalism, imperialism and regionalism. I *National museums and nation-building in Europe 1750-2010*.

Billig, Michael (1995). *Banal nationalism*. London: Sage.

Björk, Ragnar (1993). Two national historical communities. A cultural comparative view of Sweden and Hungary. I Björk, Ragnar, *Contemplating evolution and doing politics. Historical scholars and students in Sweden and Hungary facing historical change 1840-1920. A symposium I Sigtuna, June 1989*. Stockholm.

Broberg, Gunnar (1993). När svenskarna uppfann Sverige. I *Tänka, tycka, tro, svensk historia underifrån*, red. Broberg, Gunnar; Wikander, Ulla & Åmark, Klas, 1993, Stockholm: Ordfront.

Burr, Vivien (1997). *An introduction to social constructionism*. [Elektronisk resurs], London: Routledge, 1996.

----- (2015). *Social constructionism*. [Elektronisk resurs], 3:dje upplagan, London: Routledge.

Edvardsson, Carl-Edvard (1999). Landsarkivorganisationen, tillbakablick och framtidsforskning. I *Landsarkiven 100 år*, red. Göran Larsson. Lund: Landsarkivet i Lund.

Edquist, Samuel (2009). *En folklig historia. Historieskrivningen i studieförbund och hembygdsvård*. Umeå: Boréa Bokförlag.

Elvander, Nils (1961). *Harald Hjärne och konservatismen*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Facos, Michelle (2003). Educating a Nation of Patriots: Mural Paintings in Turn of the Century Swedish Schools. I Facos, Michelle & Hirsh, Sharon L. (red.) *Art, Culture and National Identity in Fin-de-Siècle Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Florén, Anders & Ågren, Henrik (1998). *Historiska undersökningar*. Lund: Studentlitteratur.

Frykman, Jonas (1979). Ideologikritik av arkivsystemen. I *Norveg: Folkelivsgransking*, 22, 1979, ss. 231-242.

Gellner, Ernest (1997). *Stat, Nation och nationalism*. Nora: Nya Doxa.

----- (2000). *Nationalism*. Nora: Nya Doxa.

Gillis, John R. (1996). Memory and identity: the history of a relationship. I *Commemorations: the politics of national identity*, red. Gillis, John R. Princeton: Princeton University Press.

Göransson, Ulf (2013). Carl Gustaf Styffe, URL: <http://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/34651>, *Svenskt biografiskt lexikon*, hämtad 2016-02-25.

Handler, Richard (1996). Is "Identity" a Useful Cross-Cultural Concept?. I *Commemorations: the politics of national identity*, red. Gillis, John R. Princeton: Princeton University Press.

Hobsbawm, Eric. J. (1992). "Ethnicity and nationalism in Europe today" *Anthropology today*, vol 8, no. 1 (Feb. 1992). <http://www.jstor.org/stable/3032805>, (hämtad: 2016-01-03).

----- (1998). *Nationer och nationalism*. Stockholm: Ordfront.

Jönsson, Lars Eric, Persson, Anders & Sahlin, Kerstin (2011). *Institution*. Malmö: Liber.

Jørgensen, Harald (1968). *Nordiske arkiver*. Köpenhamn: Arkivarforeningen.

Kayser Nielsen, Niels (2009). *Bonde, stat og hjem. Nordisk demokrati og nationalisme – fra pietismen til 2. verdenskrig*. Århus: Aarhus universitetsforlag.

Knell, Simon (2011). National museums and the national imagination. I Knell, Simon (red.), *National museums: new studies from around the world*. Abingdon: Routledge.

Knudsen, Anne (1991). Mikronationalismens dannelseshistorie. I *Nationella identiteter i Norden – ett fullbordat project?*, red. Linde-Laursen, Anders & Nilsson, Jan Olof, Nordiska rådet.

Knutsson, Johan (2010). *I "hemtrefnadens" tid. Allmoge, nationalromantik och konstnärligt nyskapande i arkitektur, möbler och inredningar 1890-1930*. Stockholm: Nordiska museets förlag.

Kärrholm, Mattias (2000). *Landsarkivet i Lund – en byggnadshistorik*. Lund: landsarkivet i Lund (skriftserie nr. 8).

Lilja, Agneta (1996). *Föreställningen om den ideala uppteckningen*, Uppsala: Dialekt- och folkminnesarkivet.

Linderborg, Åsa (2001). *Socialdemokraterna skriver historia, Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892-2000*. Stockholm: Atlas.

Lindkvist, Thomas (2013). Inledning. I *Metodövningar I historia 2. Historisk teori, metod och källkritik*. Red. Thomas Lindkvist. Lund: Studentlitteratur.

Lundkvist Sven (1987). Riksarkivarierna och landsarkivorganisationens tillkomst. I *Arkivvetenskapliga studier*, sjätte samlingen, Stockholm, ss. 256-277.

Lundström Catarina (2005). Den hemvävda kulturen. I *Kulturarv och historiebruk*, Fornvårdaren 28. Östersund: Jamtli förlag.

Löfgren, Orvar (1993). Nationella arenor. I *Försvenskningen av Sverige* red. Ehn, Billy; Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar. Stockholm: Natur & Kultur.

McKay, John P., Hill, Bennett D., Buckler, John & Ebrey, Patricia Buckley (2000). *A history of world societies*, femte upplagan. Boston/New York: Houghton Mifflin Company.

Nordin, Svante (1989). *Från tradition till apokalyps*. Stockholm/Lund/Stehag: Symposion.

Nordisk familjebok (1909), andra upplagan, 11 Harrisburg-Hypereides. Stockholm: Nordisk familjeboks förlag. Digital version hämtad från: <http://runeberg.org/nfbk/0359.html>, 2016-01-28.

Nordisk familjebok (1917), uggelupplagan 26 Slöke-Stockholm. Stockholm: Nordisk familjeboks förlag Digital version hämtad från <http://runeberg.org/nfcf/>, 2016-02-26.

Olausson, Lennart (1994). Från text till text. I *Idéhistoriens egenart*, Stockholm/Stehag: Symposion.

Pihl Skoog, Emma (2010). *Europeiska arkivhandlingar. Europeiskt identitetsskapande i samtida ABM-projekt*. Magisteruppsats, Uppsala universitet.

Region Värmland (2015). Om värmlandsarkiv, hämtad från <http://www.regionvarmland.se/kultur-arkiv/varmlandsarkiv/om-varmlandsarkiv/>, 2016-01-03).

Rosander, Göran (1993). Hur Dalarna blev svenskt ideal. I *Saga och sed*, 1993, ss. 57-73.

Rumar, Lars (1994). Från Vadstena till Karlstad. I *Riksens arkiv – det gamla som det nya*. Stockholm: Riksarkivet och landsarkiven.

Salomonsson, Anders (1994). Hemtrakten – var finns den?: Om regioner och identitet. I *Den regionala särarten*, red. Blomberg, Barbro & Lindquist, Sven-Olof. Lund: Studentlitteratur.

Sandberg, Arnold (1961). Victor Örnberg, de lokala arkiven och landsarkivens tillkomst. I *Arkivvetenskapliga studier*, tredje samlingen, Stockholm.

----- (1968). Victor Örnberg och landsarkivet i Vadstena 1899-1900. I *Arkivvetenskapliga studier*, fjärde samlingen. Stockholm.

Sjöberg, Maria (2013). Föreställningar om män och kvinnor i det sena 1700-talet. I *Metodövningar I historia 2. Historisk teori, metod och källkritik*. Red. Thomas Lindkvist. Lund: Studentlitteratur.

Skott, Fredrik (2008). *Folkets minnen: traditionsinsamling i idé och praktik 1919-1964*. Göteborg: Institutet för språk och folkminnen.

Svensk biografiskt handlexikon I (1906). Stockholm: Albert Bonniers förlag. Digital version, hämtad från: <http://runeberg.org/sbh/m>, 2016-02-26.

Sundin, Bosse (1994). Upptäckten av hembygden. I *Den regionala särarten*, red. Blomberg, Barbro & Lindquist, Sven-Olof. Lund: Studentlitteratur.

Strahl, Christer (1983). Nationalism & socialism: fosterlandet i den politiska idédebatten i Sverige 1890-1914. Lund: CWK Gleerup.

Tomlinson, Janis A. (2003). State Galleries and the Formation of National Artistic Identity in Spain, England and France 1814 – 1851. I Facos, Michelle & Hirsh, Sharon L. (red.) *Art, Culture and National Identity in Fin-de-Siècle Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tosh, John (2011). *Historisk teori och metod*, tredje upplagan. Lund: Studentlitteratur.

Vale, Lawrence J. (1992). *Architecture, power, and national identity*. New Haven: Yale University Press.

Westin, Charles (2000). Sweden: Uncontested National Independence. I *European Nations and Nationalism, Theoretical and historical perspectives*. Red. Hagendoorn, Louk, Csepe, György, Dekker, Henk & Farnen, Russell. Aldershot: Ashgate.

Zander, Ulf (2001). *Fornstora dagar, moderna tider: bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*. Lund: Nordic Academic Press.

Østergård, Uffe (2001). *Europas ansigter*. Köpenhamn: Rosinante förlag.